

АНАЛІТИЧНИЙ ЦЕНТР СУЧАСНОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ
ХАРКІВСЬКА АСОЦІАЦІЯ ПОЛІТОЛОГІВ

ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТ І УКРАЇНА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПОШУК ВІДПОВІДЕЙ

Матеріали
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 27 лютого 2026 р.)

Харків
«Право»
2026

*Реєстраційне посвідчення УкрІНТЕІ МОН України
№ 51 від 20 січня 2026 р.*

Редакційна колегія:

Панфілов О. Ю., доктор філософських наук, професор (голова);
Зінченко О. В., докторка історичних наук, професорка;
Прудников В. А., кандидат юридичних наук, доцент;
Шевченко Л. С., докторка економічних наук, професорка;
Чернишова Т. О., кандидатка філологічних наук, доцентка

Г54 **Глобальний світ і Україна: сучасні виклики та пошук відповідей** : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 лют. 2026 р.) / [редкол.: Панфілов О. Ю. (голова), Зінченко О. В., Прудников В. А. та ін.]; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики ; Харків. асоц. політологів. – Харків : Право, 2026. – 110 с. – DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178759711>.

ISBN 978-617-8759-71-1

Матеріали конференції містять доповіді, у яких висвітлено перспективи та виклики цифового суспільства, соціально-філософський та економічний виміри взаємодії людини і штучного інтелекту, розглянуто проблеми взаємодії глобального і національного кризь призму філософського, правового, соціологічного, педагогічного, психологічного, філологічного аналізу, колізії громадянського суспільства в часи панування біополітики, життя українського суспільства в умовах російської агресії.

УДК 004+14+159.9+17+27+304+316+32+33+34+35+36+37+61+78+80+81+82

Відповідальність за достовірність наданих матеріалів несуть автори.

© ГО «Аналітичний центр сучасної гуманітаристики», 2026

© Харківська асоціація політологів, 2026

© ТОВ «Видавничий дім «Право», 2026

ISBN 978-617-8759-71-1

Секція: Економічні науки

Шевченко Л. С.,

докторка економічних наук, професорка,
Заслужена професорка,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Аналітичний центр сучасної
гуманітаристики (м. Харків)

БІЗНЕС І ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ

Фахівці «Google» вважають, що штучний інтелект (ШІ) уже перестав бути технологією майбутнього і перетворився на повсякденний інструмент. ШІ вбудований у ключові продукти і продовжить розширювати присутність у пошуку, робочих інструментах, навчальних сервісах і засобах спілкування. Генеративні моделі змінюють спосіб взаємодії людини з технологіями: користувачі отримують готові відповіді, підказки та автоматизовані інструменти прямо всередині звичних додатків. Такий формат стає новим стандартом цифрового досвіду [1]. За підрахунками «TechCrunch», у 2025 р. ШІ-стартапи зі США залучили понад 76 млрд дол. у межах великих раундів фінансування. У 2026 р. обсяги залученого капіталу можуть значно зрости. Це ще більше загострить конкуренцію за технологічну першість у галузі [2].

Як це позначається на бізнесі? Штучний інтелект не лише витісняє людську діяльність, він змінює сутність поняття «фірма», природу фірми – те, як вона функціонує і конкурує. Будучи заснованою на програмному коді, а не на людській праці, фірма перетворюється на «фабрику штучного інтелекту». Наявність потужних баз даних і можливість їх використання допомагають прогнозувати бізнес, приймати більш обґрунтовані рішення, скорочувати операційні витрати, краще обслуговувати споживачів, створювати ефективні системи забезпечення бізнесу. Використовуючи ШІ, фірма вдається до цифрової трансформації своїх бізнес-процесів, бізнес-моделей та операційних моделей, застосовує нові підходи до стратегічного планування. Найбільш впливові технології ШІ формують нове бізнес-середовище, стимулюють інновації та відповідають на критичні виклики в різних секторах.

При цьому працівники фірми допомагають визначати стратегії, опікуються дизайном користувацького інтерфейсу, розробляють алгоритми, коди у програмному забезпеченні і тлумачать дані, контролюють автоматизацію ПЗ, наглядають за цифровою організацією, однак вже не надають послугу чи товар [3, с. 75, 88–89, 134]. З'являються біонічні компанії, які об'єднують сильні сторони людей і нових технологій.

Водночас бізнес стикається із новими обмеженнями своєї діяльності, пов'язаними саме зі ШІ. Серед них такі.

Технологічні: у найближчому майбутньому може закінчитися запас даних для навчання ШІ.

Людські: через 5–10 років найбільш цінними працівниками стануть не виконавці, а «мислячі центри»: архітектори рішень; власники систем; стратеги, у тому числі ШІ-стратеги, які перебудовують компанії під нову реальність; юристи з функцією конструювання безпеки бізнесу; переговорники, спроможні розв'язувати конфлікти; підприємці та лідери, здатні вести за собою людей [4]. Чи встигнуть фірми знайти або підготувати таких фахівців?

Економічні: експерти з Массачусетського технологічного інституту (MIT) дійшли висновку, що наймати людей у багатьох сферах діяльності значно дешевше, ніж доручати їхню роботу штучному інтелекту. Для прикладу вони взяли використання чат-ботів на кшталт ChatGPT і DALL-E замість ілюстраторів, дизайнерів, спічрайтерів, контент-менеджерів тощо. За даними MIT, нейромережі поки що можуть упоратися лише з 30 завданнями з 1000, що становить усього 3% [5].

У сфері фінансового планування: останнє передбачає розуміння таких важливих фінансових питань, як постановка фінансових цілей, формування портфеля активів, управління фінансовими ризиками тощо. Керування особистим багатством загалом потребує знань поведінкової економіки, поведінкових фінансів і психології. Навряд чи ШІ зможе виконати такі доручення.

В екологічній сфері: інструменти штучного інтелекту працюють на потужних комп'ютерах, розміщених у величезних дата-центрах; вони поглинають електроенергію і споживають значні обсяги води для охолодження. До 2030 р., якщо ШІ продовжить зростати такими темпами, він буде виробляти від 24 до 44 млн метричних тонн вуглекислого газу щороку. Інфраструктура ШІ може також споживати від 731 до 1 125 млн кубічних метрів води на рік. Це приблизно стільки, скільки за рік використовують у побуті від 6 до 10 млн американців. Потрібні покращення технологій [6].

В організації офісної роботи. У 2025 р. словники Macquarie Dictionary та Merriam-Webster обрали «словом року» термін «*AI Slop*» («*ІІІ-поміи*») на підтвердження настання нової епохи інтернет-спаму. Для співробітників офісів аналогічним за впливом на їхню діяльність є «*workslop*» («*робочі поміи*») – створені ІІІ листи, аналітика, презентації та описи, що не несуть користі в роботі. За даними «*Harvard Business Review*», 40% працівників у США отримували їх хоча б раз за останній місяць. У середньому на перевірку й редагування *workslop* витрачається близько 2 годин робочого часу. Для великої компанії це може обійтися в 9 млн дол. утраченої продуктивності на рік, а також зіпсувати стосунки в колективі: отримувачі почуваються роздратованими (53%) або збентеженими (38%); понад половину (54%) респондентів уважали колегу, що надіслав *workslop*, менш креативним, 42% – менш надійним, а 37% – менш розумним [7].

Супротивники штучного інтелекту відзначають і прямі загрози використання ІІІ. Головні з них пов'язані з ризиками маніпулювання інформацією або дезінформації та упередженості (насамперед при наданні юридичних, медичних, психологічних чи фінансових порад або з метою ухвалення управлінських рішень), здатністю великих мовних моделей створювати дискримінаційний і токсичний контент, порушувати приватність, неврегульованість права інтелектуальної власності для контенту, народженого ІІІ.

Як на це реагує суспільство? ЄС запровадив перше у світі комплексне законодавство щодо штучного інтелекту – європейський закон *Artificial Intelligence Act*, або *AI Act* (повністю чинний з 02 серпня 2026 р.), аби забезпечити відповідальний розвиток і використання ІІІ та водночас захистити здоров'я, безпеку й основні права громадян. Європейський закон про ІІІ регулює системи штучного інтелекту, які впливають на людей в ЄС, навіть якщо вони розроблені за межами регіону. Закон спрямований на зменшення ризиків, таких як порушення конфіденційності, упередженість, маніпулювання та фізична шкода, шляхом забезпечення прозорості (системи ІІІ повинні чітко пояснювати, як вони функціонують та які ризики становлять), етичних гарантій (Закон класифікує ІІІ за рівнем ризику, забороняє найбільш шкідливі системи та встановлює суворі зобов'язання для систем із високим рівнем ризику) і людського контролю (Закон гарантує, що люди зможуть моніторити, розуміти та керувати роботою систем ІІІ з високим рівнем ризику).

В Україні Міністерство цифрової трансформації опублікувало «Білу книгу з регулювання ІІІ в Україні: бачення Мінцифри». Обрано «м'який»

підхід до регулювання ШІ за принципом bottom-up: спочатку йде підготовка компаній до нових вимог, а потім ухвалюється закон-аналог європейського AI Act [8]. На підготовчому етапі менеджерам радять обов'язково узгоджувати свої дії з чинним законодавством, поєднувати технічні заходи з етичним контролем (наприклад, розробляти кодекси поведінки або корпоративну політику етики ШІ), упроваджувати ефективні системи захисту конфіденційних даних і кібербезпеки, контролювати можливі причини виникнення репутаційних та юридичних ризиків, не допускати упередженостей і дискримінації, слідкувати за дотриманням прав інтелектуальної власності під час генерування об'єктів ШІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Митник М. Google підтвердив: відмовитися від ШІ вже неможливо. *iTechua*. 21.02.2026. URL: <https://itechua.com/news/297786> (дата звернення: 22.02.2026).
2. 17 компаній у сфері ШІ вже залучили понад \$100 млн у 2026 році. *InVenture*. 21.02.2026. URL: <https://inventure.com.ua/uk/news/world/17-kompanij-v-sferi-shi-vzhe-zaluchili-ponad-dollar100-mln-u-2026-roci> (дата звернення: 22.02.2026).
3. Янсїті М., Лахані К. Конкуренція за доби штучного інтелекту / пер. з англ. Ю. Григоренко. Київ : Форс Україна, 2021. 304 с.
4. Гецадзе Г. ШІ не знищить професії. Він знищить посередність. *Економічна правда*. 05.02.2026. URL: <https://epravda.com.ua/experts/shi-ne-znishchit-profesiji-vin-znishchit-poserednist-817557/> (дата звернення: 22.02.2026).
5. ШІ поки що не може замінити людей, але справа не в розумі: учені знайшли ключову причину. *Internetua*. 24.01.2024. URL: <https://internetua.com/shi-poki-sxo-ne-moje-zaminiti-luadei-ale-sprava-ne-v-rozumi-ucseni-znaishli-kluacsovupricsinu> (дата звернення: 22.02.2026).
6. Стрімке зростання штучного інтелекту стає новою загрозою для клімату. *PORTALTELE*. 14.11.2025. URL: <https://portaltele.com.ua/news/nauka/strimke-zrostannya-shtuchnogo-intelektu-staye-novoyu-zagrozoyu-dlya-klimatu.html> (дата звернення: 22.02.2026).
7. AI slop vs. Workslor: що відбувається із digital-середовищем. Стрімке зростання генеративного ШІ створило спектр нових можливостей – і стільки ж нових проблем. *Mind*. 13.12.2025. URL: <https://mind.ua/publications/20298540-ai-slop-vs-workslor-shcho-vidbuvaetsya-iz-digital-seredovishchem> (дата звернення: 22.02.2026).
8. Регулювання штучного інтелекту в Україні: Мінцифри презентує Білу книгу. *Урядовий портал*. 26.06.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/rehulivannia-shtuchnogo-intelektu-v-ukraini-mintsyfyri-prezentuie-bilu-knyhu> (дата звернення: 22.02.2026).

Секція: Психологічні науки

Король Д. Ю.,

студентка IV курсу бакалаврату
факультету психології,
спеціальності «Психологія»,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТЕРЕОТИПІВ

Гендерні стереотипи супроводжували людський побут впродовж тривалого періоду часу. Подібна диференціація чоловічої та жіночої статі сприяла ефективній роботі суспільства з чітким поділом зобов'язань, що передавались з покоління в покоління через ставлення, норми, моделі поведінки та традиції. На сучасному етапі еволюції суспільства важливо визнати, що гендерні стереотипи, що існують в нашій культурі, в усьому світі, являють собою перешкоду для прогресу. Ці стереотипи, які спираються на застарілі уявлення про ролі чоловіків і жінок у суспільстві, у багатьох випадках вже не відображають реальність і не відповідають сучасним умовам життя. Подібні сталі концепції гендерних ролей, що стали основою для нерівного розподілу обов'язків та можливостей між чоловіками та жінками, можуть викликати та підтримувати упередження, а також сприяти глибоко укоріненому нерівноправ'ю між статями. Подібна система впливає не тільки на соціальне життя, але й на інші сфери людської діяльності: науку, економіку, мистецтво, політику та літературу.

Формування гендерних стереотипів є складним процесом, що обумовлений взаємодією біологічних, психологічних, соціальних та культурних чинників. На індивідуальному рівні їхній розвиток починається ще з раннього дитинства під впливом сімейного виховання, яке формує зачатки гендерних ролей. Суспільні інститути, такі як освітня система, ЗМІ, культура, також активно сприяють укоріненню та поширенню гендерних норм, закріплюючи очікування щодо поведінки та ролей чоловіків і жінок.

Термін «стереотип» започаткував соціолог В. Ліппман, який у своїй книзі «Public opinion» говорив про стереотипи таке: «Вони є впорядкованою, більш-менш узгодженою картиною світу, до якої пристосувалися наші звички, смаки, здібності, комфорт і надії. Це може бути не повна картина світу, але це картина можливого світу, до якого ми адаптовані. У цьому світі люди і речі мають свої добре відомі місця і виконують певні очікувані дії» [3, р. 63].

Тобто, згідно зі словами Ліппмана, стереотипи – це спрощені та узагальнені уявлення про певний об'єкт (людину, предмет, соціальну групу тощо), які слугують для упорядкування реальності, спрощення сприйняття світу та забезпечення почуття стабільності й комфорту. Хоча такі уявлення не завжди є точними чи правдивими, вони дозволяють економити сили при сприйнятті різних об'єктів, явищ чи ситуацій.

Відповідно, гендерні стереотипи – це стійкі, емоційно забарвлені уявлення, що часто використовуються без достатньо об'єктивних підстав і сприяють узагальненню та класифікації того, як чоловік або жінка сприймає, мислить і відчуває. Вони задовольняють потреби в структуризації соціальних уявлень та відображають суспільні вимоги до поведінки осіб різної статі. Зокрема, М. Ратошнюк зазначає, що гендерні стереотипи, як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок, виявляються насамперед як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам [2].

Для розуміння узагальнених уявлень про якості та ролі, що традиційно приписуються чоловікам і жінкам, можна звернутися до систематизації, запропонованої Г. Кузенко:

1. Стереотипи, що корелюють з діяльністю та активністю: для чоловіків – досягнення мети будь-якими засобами та методами, прагнення до змагання і суперництва, рішучість. Жінці ж приписуються пасивність, нерішучість, обережність, турбота про дотримання норм, конформізм.

2. Стереотипи, що співвідносяться з позицією влади й управління: для чоловіків – прагнення до лідерства, амбітність, владність. Для жінок більш характерними є покірність, безпорадність, залежність.

3. Стереотипи, що характеризують когнітивну сферу: логічність, раціональність і більш швидка реакція, дотепність асоціюються з чоловіком; ірраціональність, нелогічність, схильність до роздумів – з жінкою.

4. Стереотипи, що характеризують емоційну сферу: чоловічими вважаються такі якості, як здатність відокремити раціональні рішення від емоцій, холоднокрівність, жіночими – емоційність і сентиментальність, зокрема сприйнятливність, чутливність, вразливність.

5. Стереотипи, пов'язані з процесом міжособистісної взаємодії: жіночі якості – жертівність, м'якотілість, дбайливість, дружелюбність, ніжність, хитрість, маніпулятивність. До чоловічих стереотипів належать рішучість, наполегливість, ініціативність, нетактовність, брутальність, агресивність.

6. Нарешті, чоловікам і жінкам відводять виконання різних соціальних ролей. Чоловіка бачать як воїна, мисливця, годувальника; жінку – як дружину і матір [1, с. 10].

Отже, можна стверджувати, що чоловіків традиційно асоціюють із лідерством, раціональністю, активністю та емоційною стриманістю, тоді як жінок – із залежністю, емоційністю, покірністю та турботливістю. Такий поділ підкреслює стійкість гендерних стереотипів у суспільстві та їхній вплив на формування міжособистісних відносин і соціальних ролей.

До причин формування гендерних стереотипів, зокрема у контексті аналізу соціально-психологічних чинників, можна віднести такі аспекти:

- соціальні: суспільні стандарти краси щодо чоловічої та жіночої зовнішності, реклама, медіа та ЗМІ, особливості процесу соціалізації в конкретному суспільстві, зокрема в родині, в освітніх інститутах, серед однолітків;

- групові та міжособистісні: стандарти краси, уявлення та зовнішній вигляд осіб, які домінують у референтній групі, а також вплив значущих для індивіда осіб, таких як члени сім'ї, друзі чи колеги;

- особистісні та індивідуальні: суб'єктивні уявлення індивіда про зовнішність чоловіків і жінок, його гендерну ідентичність, соціально-демографічні характеристики (стать, вік, освіта тощо), рівень маскуліності й фемінності, а також самооцінка, рівень конформності, особливості гендерної Я-концепції та інші індивідуально-психологічні властивості.

Таким чином, можна зробити висновок, що сприйняття стандартів чоловічої та жіночої зовнішності визначаються не тільки індивідуально-психологічними чинниками індивіда, але й формуються під впливом соціокультурних зразків, уявлень та переконань щодо того, якою повинна бути зовнішність людини. Значний вплив на формування цього образу мають стереотипи масової свідомості та медіапростір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузенко Г. М. Парадигма гендерних стереотипів у мовній картині світу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2016. Вип. 2. С. 87–90.
2. Ратошнюк М. Гендерна проблематика у сучасному науковому дискурсі. Психологічні дослідження: наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету / За ред. Ю. Дем'янчук, Н. Портницької, І. Тичини. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2020. Вип. 13. С. 53–56.
3. Lippmann W. Public opinion (1921). URL: <https://www.gpullman.com/8170/texts/lippmann.pdf> (accessed date: 05.02.2026).

Секція: Філософські науки

Годзь Н. Б.,

доктор філософських наук, доцент,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

НАЦІОНАЛЬНЕ ТА ГЛОБАЛЬНЕ: ДО ПИТАННЯ ПЕРЕТИНУ ТА ЕВОЛЮЦІОНУВАННЯ ПОНЯТЬ ТА СТРАТЕГІЙ

Обговорення питання феномену національного та глобального (насамперед глобалізації) досить цікаве, але й складне – насамперед через те, що це мегапитання і відповідно їх вивчають низка дотичних дисциплін. Саме через названу широту предмета та відповідно складність такого широкого та всеохоплюючого дослідження слід нагадати, що так склалося в науці, що спочатку в людській свідомості виникає певне уявлення про предмет, далі закріплюється стійке і окреслене поняття, яке закріплюється з часом в терміні.

Ми з вами обговорюємо питання національного, глобального та глобалізму (насамперед виходячи з дослідження їх зв'язку та впливу одне на одного), та з терміном зазвичай може відбуватися певне еволюціонування й розвиток (вплив часу, економічних, технологічних, політичних ситуацій); особливість же полягає в тому, що національні мови впливають на термін, але зазвичай перший запропонований варіант досить часто залишається у використанні, хоча інколи відбуваються заміни або «розщеплення» та виникнення двох і більше термінів для одного поняття і навпаки – термін починає позначати різні поняття (полісемія, омомія). Змінюється й уявлення про структуру поняття та дію чи вплив тощо самого феномену чи суспільного явища. Глобалізація ж як явище спочатку уявлялася процесом всесвітньої економічної, технологічної і культурної інтеграції, а сама інтеграція раніше традиційно вивчалася та розумілася як стандартизація та уніфікація всього, до чого були дотичні інтеграційно-глобалізаційні процеси. Тим не менш, з часом виявилось, що розуміння структури глобалістичних процесів вимагає іншого ставлення та створення інших моделей дослідження. Література, присвячена питанню і національного, і глобалізму, представлена в усіх країнах надзвичайно широко, але й тут є можливість побачити певні відмінності у висвітленні предмета і об'єкта дослідження.

Українська науковиця Я. Верменич, досліджуючи механізми та структуру глобалізації та відповідно феномен регіоналізації, робить закономірні висновки, що корисно дослідити механізми діалектичної взаємодії глобалізації та локалізації в сучасному світі, оскільки глобалізація – це багатовимірний і суперечливий процес, у якому присутні як інтеграційні, так і дезинтеграційні механізми. Дослідниця описує механізми посилення регіоналізму і виявляє, що механізми уніфікації реагують іншим чином на механізми національної ідентичності та локальних форм самоорганізації. Досить цікавим для вивчення співіснування глобального й локального виявилось створення пізнавальної моделі з використанням концепту глокалізації як синтезу універсальних і регіональних процесів.

Особлива увага цією авторкою приділяється впливу цих тенденцій на національні стратегії розвитку та специфіку українського соціокультурного простору [1, с. 207–224]. Саме в контексті дослідження зв'язку / опозиції «національне – глобальне» особливо важливо звернути увагу на таку думку авторки: «Дискурс регіоналізму – оптимальна концептуальна рамка соціального аналізу глоболокалізаційних процесів. Дослідження різних аспектів територіальних, міждержавних, центр-периферійних відносин, особливо в осмисленні інтеграційних процесів у сучасному світі, має стати пріоритетним напрямом вітчизняної соціогуманітаристики. Регіоналізм виявився не перешкодою на шляху глобалізації, а, навпаки, ефективним засобом відновлення рівноваги, поставленої під загрозу ймовірною втратою певних опор стабільності національних держав» [1, с. 222].

Слід погодитися з Я. Верменич, що питання прогресу (розвитку) в науці та на глобальному, світовому плані вже декілька десятиріч потребує іншого, більш серйозного міжнаукового вивчення (при чому в теоретичному і практичному планах). Важливим є висновок дослідниці про те, що «своєрідність сучасного етапу глобалізації визначається в набутті нею вигляду регіональної і субрегіональної інтеграції» [1, с. 215], а також і про ускладнення «культурно-цивілізаційних ландшафтів» [1, с. 211].

Свого часу авторкою цих тез було досить ґрунтовно досліджено питання функціонування механізмів збереження національного в індивідів на державному, наддержавному і міждержавному рівнях; при цьому головним механізмом було виявлено та вивчено й актуалізовано механізм культурних стереотипів [2]. І хоча пізніше предметом наукових досліджень стало вивчення питання «Екологічна футурологія», про що ми писали і в матеріалах статті «Техносфера та філософська проблема людини з погляду концепції

«Екологічної футурології»» [3], феномен культурних стереотипів як глобального (тобто всюдисущого механізму ідентифікації) не залишався поза увагою.

Окрім того, деякі аспекти питання глобалізму було проаналізовано в матеріалах статті «Питання особливостей сучасної китайської філософії в площині аналізу феноменів глобалізму, цифрової освіти та філософії марксизму в Китаї» [4], оскільки як в Україні, так і в КНР питання збереження національного в процесах інтеграції та глобалізації є важливим і досліджуваним на практичних і теоретичних рівнях. Саме тому можливо навести думки двох китайських науковців (ураховуючи обмежений обсяг тез) саме про важливість збереження національного в сучасному світі. Один з них, а саме професор економіки Нанкінського університету, директор Інституту індустріальної економіки Янцзи Лю Чжибяо, пише, що політика Китаю мусить орієнтуватися на другу хвилю економічної глобалізації, виходячи саме з інтересів КНР, поєднуючи зовнішній та внутрішні попити. Конкурентоспроможність вимагає насамперед високопрофесійних фахівців, «нову філософію глобалізації» (а знаючи стратегію КНР, ця філософія завжди матиме національний колорит – оскільки в КНР інтереси держави скеровані насамперед на розуміння та збереження національної ідентичності), саме тому тут глобалізація бачиться не лише через включення до загальносвітового процесу, але й через створення багатонаціональних корпорацій (з китайськими фахівцями).

У статті «Економічна глобалізація на основі внутрішнього попиту: стратегічний вибір Китаю для розподілу дивідендів другої хвилі глобалізації» Лю Чжибяо вказував на необхідність створення «нової концепції глобалізації» (що, до речі, актуально і для України), аби уникнути технологічного розриву. Слід звернути увагу на пропозицію цього автора про вміння Китаю використовувати «ефект переливання технологій та управлінських навичок», який, хоча і надається Заходом, але аналізується та вивчається Китаєм в національних інтересах, бо питання балансу між державою та світом є дуже важливим (до речі, і для України так само).

Глобальна перспектива – це вміння поєднувати «вестернізацію» з національним та одночасно наявністю великої кількості фахівців (саме громадян країни) з глобальною перспективою та освітою в найпрестижніших університетах всього світу. Не просто фахівців, а саме талантів, як вказує цей автор (він пише про «освітнє середовище», яке слід постійно створювати, розвивати та підтримувати); саме тому тут КНР виводить питання розвитку «політичних орієнтирів для підвищення конкурентоспроможності Китаю в участі у другій хвилі економічної глобалізації» (платформа спо-

живання резидентів. Це найважливіша платформа для поглинання передових іноземних чинників на основі кінцевого попиту, як пише цей автор); по-друге, створення багатонаціональних корпорацій (і державних, і приватних) на верхньому кінці інноваційного ланцюжка створення вартості; по-третє, для придбання великого кола висококваліфікованого людського капіталу з високою міжнародною перспективою і поєднання впровадження та навчання фахівців [5, р. 57–59].

Інша китайська авторка, а саме професорка факультету гуманітарних та соціальних наук Пекінського університету Цзяотун Лю Сюпін, у статті «Китайські цінності в епоху глобалізації» пише, що «слід зазначити, що формування цінностей людей зміною часу не є цілком позитивним; негативні та песимістичні явища також поширені в сучасному суспільстві однак, якщо розглядати це з точки зору користі сучасного соціального розвитку, у практичній діяльності та трансформації практичних концепцій, позитивні та проактивні цінності, що відповідають духу часу, неминуче проявляться як новий спосіб мислення, тим самим глибоко впливаючи на процес модернізації та соціальний розвиток Китаю» [6, р. 19]. Таким чином глобалізація та національне мають точки дотичності, які слід вивчати та розвивати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верменич Я. Глобалізація vs локалізація: діалектика взаємодії у сучасному світі. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2021. Вип. 30. С. 207–224. DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2021.30.207>
2. Годзь Н. Б. Культурні стереотипи в українській народній казці: автореф. дис. канд. філос. наук : спец. 09.00.04 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2004. 20 с.
3. Годзь Н. Б. Техносфера та філософська проблема людини з погляду концепції «Екологічної футурології». *Філософія в сучасному світі* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 16–17 листопада 2018 р. / ред. кол. Я. В. Тараров [та ін.] ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т» [та ін.]. Харків: Точка, 2018. С. 36–39.
4. Годзь Н. Питання особливостей сучасної китайської філософії в площині аналізу феноменів глобалізму, цифрової освіти та філософії марксизму в Китаї. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філософія»*. 2024. № 26. С. 11–17. DOI: 10.25264/2312-7112-2024-26-11-17
5. 刘志彪 (Liu Zhibiao). 基于内需的经济全球化：中国分享第二波全球化红利的战略选择 (Economic Globalization Based on Domestic Demand: China's Strategic Choice for Sharing the Second Wave of Globalization Dividends). *南京大学学报 (哲学·人文科学·社会科学) (Journal of Nanjing University: Philosophy,*

Humanities and Social Sciences) 2012. No. 2. P. 51–60. URL: https://iddi.nju.edu.cn/_upload/article/files/11/e3/177af6ee4648b8f73a3929640b4c/f0fb6a61-2d5a-4836-9fd9-d042f60bd2db.pdf [引用日期: 2026-02-20].

6. 刘秀萍 (Liu Xiuping). 全球化时代的中国价值观念 (Chinese Values in the Era of Globalization). 学习与探索 (*Study & Exploration*). 2009. Serial No. 181. No. 2. P. 17–19. URL: <http://niis.cssn.cn/webpic/web/niis/upload/2012/12/d20121209153447701.pdf> [引用日期: 2026-02-20].

Дзьобань О. П.,

доктор філософських наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ЛЮДИНА ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ВИМІР ВЗАЄМОДІЇ

Штучний інтелект (ШІ) сьогодні постає як складний феномен, здатний трансформувати фундаментальні пласти культури та спричиняти масштабні соціокультурні зрушення – як конструктивні, так і деструктивні. Як багатогранне явище, він є каталізатором змін, наслідки яких для людини можуть бути неоднозначними, і така неоднозначність дедалі посилюється.

Сьогодні існує запит на нову парадигму взаємодії з ШІ, яка б гарантувала гуманістичний шлях розвитку суспільства. Постає гостра потреба у глибокій філософській рефлексії взаємодії людини та ШІ, визначенні етичних кордонів та соціальних перспектив такого симбіозу.

Найбільш актуальні сфери застосування ШІ свідчать про те, що у процесі проєктування, впровадження і поширення систем ШІ неминуче виникає низка специфічних проблем, перелік яких мірою розвитку сфери застосування систем ШІ постійно розширюється.

Традиційно ці проблеми прийнято позначати терміном «етичні», однак, на наш погляд, вони далеко виходять за межі власне етичної проблематики. Так, екзистенційна проблема втрати людиною сенсу буття може виникнути, наприклад, у процесі застосування систем ШІ в сучасному виробництві. Людині, яка втратила роботу через заміну її роботом, часто складно знайти інші форми успішної соціалізації, і вона відчуває свою непотрібність, незабезпеченість у соціумі, що породжує питання про призначення, цінність і сенс її життя.

Аксіологічний аспект впливу технологій ІІІ на світорозуміння сучасної людини пов'язаний з тим, що ІІІ сприймається в суспільстві як абсолютна, безумовна цінність, витісняючи на узбіччя буття традиційні цінності людського життя.

Не можна не відзначити особливий клас проблем, породжених відносною новизною феномену ІІІ, все ще існуючим браком вивченості досвіду застосування його систем у соціальній практиці і, як наслідок, недостатньою поінформованістю людини про реальні та потенційні можливості ІІІ.

Ускладнення та поширення систем ІІІ порушує питання наділення цих систем юридичною відповідальністю, суб'єктністю. Інакше неможливо зрозуміти, хто відповідатиме перед законом, якщо в результаті використання системи ІІІ виникнуть негативні наслідки і буде завдано шкоди будь-кому з учасників інциденту.

Системи ІІІ активно впроваджуються у так звані «розумні міста», і широке використання технологій у повсякденному житті призводить до значних змін у матеріальному та духовному житті людини.

Системи ІІІ вже стали невід'ємною частиною повсякденного життя людини, але при цьому принцип їхньої роботи залишається оповитим завісою таємниці. Таким чином, непрозорий характер прийняття рішень системами ІІІ підриває довіру до них з боку суспільства та його інститутів.

Особливої гостроти зазначені проблеми набувають у процесі використання чату GPT, заснованого на ІІІ. Бум поширення чат-бота актуалізував побоювання, що стосуються страху зростаючої залежності людей від подібних програм і поступового делегування їм людиною вирішення все більш складних і значущих завдань. Широке використання чат-бота в освіті вже сьогодні вимагає перебудови та адаптації навчального процесу, роботи викладачів, наукових співробітників та керівництва університетів до умов цифрового середовища, що швидко змінюється. Цілком очевидно, що подібні технології цілком можуть використовуватися і використовуються студентами для написання наукових праць, що породжує проблеми з плагіатом та академічною доброчесністю.

Крім очевидних результатів застосування зазначеної технології, що лежать на поверхні, необхідно враховувати ризик виникнення більш глобальних і віддалених у часі негативних наслідків. Йдеться, наприклад, про можливу відмову учнів (і такі випадки сьогодні, на жаль, далеко не поодинокі) від поглибленого вивчення та критичного аналізу різних аспектів предмета, що вивчається, унаслідок використання ними Chat GPT 4, що дозволяє отри-

мати швидкий результат без реального занурення та оволодіння новими навичками та знаннями.

Проблема непрозорості у зв'язку із застосуванням Chat GPT 4 виявляється у тому, що від розробника і тим більше користувача прихованими залишаються механізми роботи бота, системи ранжування і рекомендації. GPT 4, як і багато інших систем ШІ, може використовувати дані, що становлять у суспільстві упередження та помилки, сприяючи посиленню проблеми соціальної несправедливості.

Chat GPT 4 фактично будує свої міркування на основі інформації, яка далеко не завжди є надійною та достовірною. Не здатний до справжнього розуміння, він займається зіставленням, компілюванням великих обсягів даних, що є в наявності у відкритих на навчання джерелах. Згенерована GPT 4 інформація вимагає ретельної перевірки, оскільки його програмне забезпечення створює неточний і хибний контент, який може бути цілком достовірним, але насправді є хибним результатом логічно некоректних висновків.

Ця система, крім іншого, нівелює значущість фактів і виводить на поверхню глобальних інформаційних потоків будь-яку інформацію, у тому числі й конфіденційну, що породжує проблеми порушення конфіденційності, а також проблему підзвітності у тому випадку, коли організація не знає і не може визначити, хто повинен нести відповідальність за недостовірну інформацію в роботі. Доступність даної технології для масового споживача та розробників через мови програмування (наприклад, Python), хмарні сервіси (наприклад, Amazon Web Services, Microsoft Azure, Google) дозволяє застосовувати її так само широко, як, наприклад, програми Excel та Access. Ця легкість і простота кратно збільшують ризик заподіяння шкоди людині внаслідок використання інформації, згенерованої даною системою, яка не має нічого спільного з дійсним рішенням поставлених людиною завдань.

Цілком очевидно, що зазначені проблеми, породжені застосуванням ШІ, вимагають соціально-філософського осмислення, оскільки за своїм змістом вони відповідають основній інтенції соціально-філософського дослідження. Соціальна філософія традиційно вивчає з позицій цілісності та системності універсальні, сутнісні риси суспільства, найбільш загальні закони його динаміки, глибинні причини тих чи інших подій та процесів, перспективи розвитку соціуму. Але всі ці знання їй необхідні для з'ясування місця та ролі людини, яка виступає як творець світу культури, світу цінностей і норм, необхідних для спільного буття великих груп людей, функ-

ціонування соціальних інститутів, існування соціальної реальності загалом. Інакше кажучи, у фокусі соціально-філософського дослідження завжди знаходиться людина як центральний елемент світобудови, творець і носій усіх властивостей і якостей соціального, без якого дискурс про суспільство не має сенсу. Отже, проблеми, що виникають у процесі взаємодії людини з системами ШІ, повинні бути введені в коло питань, що досліджуються соціальною філософією, оскільки обговорення та вирішення цих питань стосується основ буття людини у світі, її становища стосовно інших складових соціальної реальності, а також найближчих та віддалених перспектив її розвитку.

Соціально-філософське дослідження також необхідне для виявлення комплексної природи проблем ШІ, для пошуку їх розв'язання не тільки з позицій етики, аксіології, філософської антропології та інших галузей знань про людину та суспільство, а з позицій розуміння цілісності соціального життя людей, реалізації гуманістичних ідеалів, діяльнісної природи, цільової функції людини, її здатності до природоперетворювальної діяльності і обумовленого цим центрального становища людини у соціальній дійсності.

Безумовно, запропонований перелік проблем застосування ШІ не є вичерпним. Унаслідок повсюдного проникнення систем ШІ у різні сфери суспільного життя, перманентного вдосконалення технології та постійно зростаючого впливу їх на життя та діяльність людини цей перелік може змінюватись, поповнюватись, уточнюватись. Крім того, цілком очевидно, що соціальні проблеми можуть бути спричинені не лише застосуванням ШІ. Інші технології, не пов'язані з ШІ, також можуть бути джерелом цих проблем, однак використання ШІ здатне посилити дію інших причин, а також стати самостійною причиною погіршення становища людини у світі.

Розглянутий приклад Chat GPT 4 підтверджує тезу про принципово «вузький» характер сучасного ШІ, який, незважаючи на свої видатні характеристики, все ж таки не може стати повноцінною заміною людині. Людина залишається стосовно штучного розуму оригіналом, творцем справді нового. Технології відтворюють і використовують результати діяльності людини, але перевершити її незбагненну з позицій раціональності природу вони не в змозі. При цьому створений GPT 4 контент у вигляді фейкових новин, пропаганди, дезінформації вже сьогодні може вводити людей в оману, посилюючи упередження, що існують у суспільстві, розпалюючи ворожнечу, ненависть, підриваючи соціальну згуртованість, довіру людей один до одного і до результатів розвитку нових технологій.

Усе це обґрунтовує необхідність системного, цілісного, виваженого дослідження впливу ІІІ на суспільство і людини засобами та методами гуманістично орієнтованої соціально-філософської інтерпретації процесів взаємодії людини зі штучним розумом, що відкриває можливість відшукування шляхів вирішення, способів подолання вже існуючих і тих, що лише формуються в цій галузі проблем та перешкод.

Зера М. М.,
аспірант кафедри МЕСГД,
Український державний університет
науки і технологій (м. Дніпро)

ПЕРСПЕКТИВИ ТА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне суспільство можна визначити як цифрове суспільство. Дійсно, тотальна цифровізація та медіалізація охопила майже всі напрямки існування сучасного соціуму – бізнесу, освіти, науки, політики, відпочинку, культурних уподобань. Тому цифровізація та медіалізація зараз безмежно розширилася та швидко захоплює майже цілком і особистісне життя індивідів переважної більшості країн світу. При визначенні сучасного цифрового суспільства можна його класифікувати як різновид соціального порядку, у якому всі ключові соціальні зв'язки в основному вибудовуються за допомогою цифрових сервісів інтернет-комунікацій. Тому цифрове суспільство, при активному використанні можливостей штучного інтелекту (ІІІ), є подальшим розвитком інформаційного суспільства. А однією з найважливіших його характеристик є встановлення оперативного контакту з населенням як на масовому, так і на індивідуальному рівні за рахунок цифрової медіалізації.

Однак, при певній позитивності використання широких можливостей цифровізації і медіалізації сучасного соціуму, існують і негативні фактори, на що треба звернути увагу. Так, саме зараз за рахунок тотальної цифровізації та медіалізації з'явилась реальна можливість встановити постійне спостереження та контроль майже за переважною більшістю населення світу. Специфічною рисою є той факт, що тотальна цифровізація та медіалізація дозволяє не тільки пропонувати і рекламувати, що індивід купує, їсть,

читає, дивиться, слухає, як відпочиває, але ж і ретельно відслідковувати, яким у нього щомиті є емоційний настрій, побоювання, фобії, таємні бажання, мрії тощо; та ще багато чого можна досліджувати про нього цікавого, а іноді й не передбачуваного. Тобто цифровізація сканує індивіда зсередини, що дозволяє зовнішній комп'ютерно-інформаційній мережі знати іноді про нього набагато більше, ніж він знає про себе.

Однак існує занепокоєння, що тотальна експансія цифрової медіалізації в особистісне життя індивідів не обмежується тільки спогляданням за життям індивідів в їх різноманітних соціальних соціально-мережових практиках, а також дозволяє постійно формувати їх думки, почуття та бажання. Тобто тотальна цифровізація дозволяє постійно втручатися у внутрішній світ індивіда на глибинному рівні, формувати його уявлення стосовно різних аспектів існування світу. Таким чином, нинішній стан цифровізації дозволяє в повному обсязі стежити за пересічним індивідом та встановлювати за ним тотальний контроль 24/7, якщо він долучений до цифрових інформаційно-комп'ютерних мереж, а це вимога до кожного індивіда в сучасному соціумі.

Одним із ефективних інструментів управління індивідом є контроль за його тілесністю. Це забезпечується очевидним набором даних, що характеризують тілесність індивіда, наприклад, сканування відбитків пальців. Тому одним із суттєвих показників є поширення практики біометричних паспортів, за допомогою яких тільки і можливе перетинання міжнародних кордонів. Тобто тіло звичайних індивідів оцифровується, отримує свою віртуальну копію, від якої тепер багато що залежить, зокрема й отримання віртуальних логінів у соціальних мережах, які тривалий час зберігають велику кількість індивідуальної інформації. Це забезпечує біовладі можливість встановлення заборони на пересування, видачу позик та кредитів у банку, відстеження та вжиття адміністративних і кримінальних заходів до злісних неплатників комунальних платежів, аліментників, а також адміністративне або кримінальне покарання за коментар або лайки у соціальних мережах, затримання індивідів, які ухиляються від військового обов'язку тощо. Таким чином, забезпечується спостереження за фізичним тілом індивідів, взяття їх під постійно діючий контроль, що і є точкою зосередження владних біополітичних стратегій.

Але виникає доречне питання: як це впливає на соціальні права і свободи, що визначають процес суб'єктизації індивіда в соціумі?

Безумовно, треба досягти такого стану, щоб подібний цифровий контроль зовсім не сприймався індивідами як зовнішнє обмеження їхніх прав

і свобод. Інакше кажучи, потрібно створити таку віртуальну ілюзію, згідно з якою індивідуальне здійснення свободи та суверенності повинно збігатися з об'єктивним контролем, за якого обмеження або часткове позбавлення демократичних прав і свобод відчувається індивідами як «справжня» свобода. Справа в тому, що в сучасному суспільстві споживання *вседозволеність* та *вільний вибір* стають найвищими індивідуальними цінностями та потребами, тому контроль не повинен більше являти собою нібито зазіхання на громадянські права та свободи індивідів.

Проте сучасна біовлада навмисно вводить індивідів в оману, якій цілком сприяють сучасні діючі «гравці» споглядання та контролю, а саме такі інформаційні глобалісти, як Google, Facebook, Instagram, Amazon, Twitter та інші. Це насправді становить певну загрозу громадянським правам та свободам індивіда ще й тому, що світові медіаінформаційні корпорації, які займаються збиранням інформації та постійним контролем за всією палітрою поведінки індивідів, безпосередньо співпрацюють з державними структурами влади, зокрема спецслужбами, і надають їм всю необхідну інформацією стосовно індивідів.

Дійсно, сучасна цифрова мережа знає все про індивідів, аж до найдрібніших деталей, за рахунок новітньої цифрової технології Big Data, яка обчислює, накопичує і зберігає всі кількісні параметри, всю об'ємну базу даних про індивіда. Так, збираючи всілякі дані про кожного індивіда, світові інформаційні корпорації присвоюють, насамперед у власних цілях, однак, як з'ясовується, і не тільки лише у своїх цілях, «поведінкові надлишки», які використовуються надалі для того, щоб спрогнозувати, що індивід буде діяти, що буде думати та що бажати і не тільки зараз, а й у найближчому та віддаленому майбутньому.

Ці дії сучасної медіаімперії, згідно з дослідженнями відомої американської вченої Ш. Зубофф, отримали достатньо точну назву «наглядовий капіталізм». Він становить справжню загрозу для звичайних індивідів, їхніх громадянських прав і свобод та невід'ємного права самим керувати своїм життям [1]. Суть цієї загрози полягає в тому, щоб максимально використати «відкритість» індивіда сучасному цифровому співтовариству, його здатність розповідати всілякі «історії» про себе аудиторії соціальних мереж, використовуючи весь цифровий та видовищний арсенал, при цьому знайомити аудиторію зі своїми суто особистими, інтимними деталями життя.

Але значущість феномену полягає в тому, що тоді цифровий контроль не сприймається як зовнішнє обмеження діяльності та свободи індивіда.

Інакше кажучи, тут ніби не існує жодного зовнішнього обмеження індивідуальної свободи, де суб'єктивне її відчуття збігається із зовнішнім, об'єктивним його виразом. Але в цьому й полягає його витончений обман, де індивід свою вже несвободу сприймає як вільне волевиявлення, а це є добровільне позбавлення себе волі, свого роду добровільне рабство. А оскільки вседозволеність і свобода вибору зводяться у найвищу цінність для індивіда, то тоді вже немає особливої необхідності побоюватися будь-яких зовнішніх обмежень та контролю, їх ніби вже зовсім не існує. При цьому мовби вже не приділяється особливої уваги таким «властивостям» громадянських прав та свобод суспільства споживання, як вседозволеність та вільний вибір. Однак вони відсувають на другий план такі важливі громадянські права і свободи, як свобода слова, свобода висловлення думок, свобода совісті, свобода зборів, особистісна недоторканність або захист від незаконного арешту, недоторканність приватного життя тощо. Тому розрахунки інформаційних глобалістів, які діють в альянсі з глобальними фінансово-економічними елітами, мають достатньо прозору мету – у процесі занурення пересічних індивідів у *цифровий світ* забезпечити собі постійний контроль та управління майже всіма сторонами їх існування.

На цю особливість звертає увагу сучасний американський соціальний філософ М. Деланда. На його думку, у сучасному суспільстві засоби контролю стають більш різноманітними, розвинутими та жорсткими. Для аналізу процесу утворення сучасного громадянського суспільства М. Деланда звертається до досліджень М. Фуко про дисциплінарне або наглядове, поліцейсько-правове походження держави з її «перманентною реєстрацією тіл і дій», у ході чого проводиться територіалізація суспільства за допомогою постійного обліку та військового контролю [2, р. 72–73]. Отже, світові глобалісти при плануванні та здійсненні біополітики отримують у свої руки досконалий інструмент не лише контролю, а й програмування свідомості внутрішнього світу індивідів.

Тому саме зараз складаються найбільш сприятливі умови реалізації довгострокової мети всесвітніх фінансово-економічних еліт – поступово сформувати нову генерацію індивідів за рахунок тотальної цифровізації майже всього населення світу. Ці «нові» суб'єктивні типи індивідів формуються саме зараз в суспільстві споживання за рахунок широкого впровадження в усі сфери діяльності і життя людей новітніх інтернет-технологій, які управляються транснаціональними інформаційними корпораціями. Інакше кажучи, зараз сучасними світовими фінансово-економічними елітами, які контролюють інформаційні потоки і владні структури майже в усьому світі (на-

самперед у розвинутих країнах світу), запущені всесвітні технології управління поведінкою індивідів як біомаси.

У процесі дослідження проблеми цифровізації та медіалізації з'ясувалось, що майже не існує понять та категорій для адекватного вивчення механізмів поневолення індивідів за допомогою сучасних комп'ютерно-інформаційних засобів, тому що всі концептуальні побудови орієнтуються на арсенал класичного модерну, догматичного марксизму XIX століття, постмодернізму другої половини XX століття. Індивіди не можуть повною мірою усвідомлювати свою рабську залежність від влади. Тому при використанні цих технологій за рахунок поширення цифровізації такий індивідуальний вимір, як «буття у свободі», сучасний індивід майже повністю втратив. У соціальних мережах індивід потрапляє в Паноптікум XXI століття.

Однак не лише соціальні мережі стають новою формою Паноптикуму, а й камери зовнішнього відеоспостереження. Вони є ідеальними спостерігачами, оскільки можуть не тільки ідентифікувати індивіда за його зовнішніми даними, а також (як постійно підключені до глобальних баз даних) відразу надавати всю інформацію про нього – від біологічних даних (відбитки пальців і сітківки ока, група крові) до історії його думок, уподобань та взаємин із законом. Таким чином для індивіда створюється досить тривожний прецедент цифрового виключення, що цілком може переходити на його реальну життєдіяльність.

Також набуває поширення такий ефективний засіб нагляду, як формування системи соціального рейтингу та інших форм контролю за індивідом. Він дозволяє ефективно застосовувати цю усвідомлену технологію біовлади контролю за допомогою всіх сучасних технічних нововведень, у тому числі за допомоги ІІІ для вирішення досить широкого спектра завдань – від політичного та соціального контролю до боротьби з інакодумством та припинення дії громадянських прав та свобод.

Тому можна говорити про нову варіацію тепер уже цифрового паноптикуму. Разом з фізичною набуває значущості її віртуальна варіація, яка неусвідомо формує образ поведінки індивіда в медіасередовищі, де йому необхідно прийняти нові правила, що задаються медіакорпораціями. Останні не тільки забезпечують індивіда всебічною інформацією, а й підпорядковують його своєї незримій владі, створюючи ті чи інші образи та уявлення, формують світ його повсякденності. Це вказує на створення нової мережевої парадигми, де медіамагнати стають новими владними фігурами, що наказують заздалегідь регламентовані правила для індивідів.

Разом з тим, виклик домінуванню біовлади можуть кинути тільки такі індивіди або групи, які не погодяться стати об'єктом контролю та управління, а саме ті, хто має власний досвід керування, уміє управляти собою, здатні постійно (використовуючи слова М. Фуко) виявляти «піклування про себе», культивувати індивідуальні практики свободи.

У контексті вищезазначеного цікавий проєкт запропонували у своїх політико-теоретичних роботах відомі політичні філософи М. Хардт та А. Негрі. Зокрема, в останній своїй роботі «Асамблея» [3] дослідники відстоюють тезу, що біовлада сучасного неолібералізму спроможна виробляти нові форми суб'єктності, у тому числі й за рахунок саме глобальних соціальних мереж, які відтворюють цифрові горизонтальні форми кооперації індивідів. Повністю усвідомлюючи, що неолібералізм та його біополітика пригнічує звичайних індивідів, дослідники наголошують, що вона водночас і створює матеріальні та комунікативні умови для зборки (*assembly*) так званого колективного політичного суб'єкта (*multitude*). Тільки таким чином звичайні індивіди спроможні до незалежної кооперації та появи автономних мережевих цифрових колективів, здатних до колективних дій, де значну роль набувають саме незалежні соціальні мережи.

Завершуючи ці тези, можна дійти висновку, що запущені тотальні технології управління діями та поведінкою індивідів, зокрема процес індивідуального оцифровування, який використовують сучасні глобальні еліти на базі новітніх цифрових технологій та штучного інтелекту, не тільки суттєво трансформують сучасних індивідів, а є умовою появи в недалекому майбутньому нових типів суб'єктності. За задумом глобалістів, це повинно стати реалізацією їхніх стратегічних планів переформатування всього людства.

Однак, як опір цій біополітичній стратегії, що викликає подальший дослідницький інтерес, виникають такі типи суб'єктності, які не може нав'язати індивідам біовлада. Вони є альтернативами в сучасному цифровому часі з її хибною, повністю дискредитованої політикою ідентичності та брехливою риторикою відмінностей. Останні є різновидом витонченої дискримінації та пригнічення, які дозволяють розділяти індивідів на різні групи, встановлювати для них достатньо жорсткі межі та утримувати їх на достатній дистанції одна від одної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Zuboff Sh. The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power. New York : Public Affairs, 2019. x, 691 p.

2. DeLanda M. A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity. London ; New York : Continuum, 2006. v, 142 p.
3. Hardt M., Negri A. Assembly. New York : Oxford University Press, 2017. 368 p.

Коваленко І. І.,
кандидат філософських наук, доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

СЕМІОТИКА МОБІЛЬНОСТІ: ЗНАКОВІ СТРУКТУРИ ТА ЦИФРОВІ КВАЗІАРТЕФАКТИ В КУЛЬТУРІ ЦИФРОВИХ КОЧІВНИКІВ

Стрімкий розвиток цифрової цивілізації та відкритість глобального інформаційного простору докорінно трансформують сучасні культурні процеси. Інформація, знання й культурні практики стають дедалі мобільнішими та мінливішими, тоді як географічна дистанція і державні кордони втрачають визначальне значення. Соціальні мережі, хмарні сервіси та різноманітні онлайн-платформи створюють передумови для дистанційної зайнятості, забезпечуючи синхронну взаємодію людей у різних частинах світу. У результаті особиста й професійна ідентичність дедалі частіше конструюється в цифровому середовищі, відображаючи принципи мережевої організації суспільства.

У цьому контексті особливого значення набувають соціокультурні спільноти, для яких мобільність, постійна підключеність до інтернету та використання цифрових технологій є не допоміжними засобами, а базовими умовами існування. Вони визначають способи самоідентифікації, формати зайнятості та стиль життя. Показовим прикладом є культура цифрових кочівників (неономадів), що формується на перетині глобальних інформаційних потоків, платформної економіки та гібридних просторово-часових режимів повсякденності. Ця культура поєднує свободу пересування з високим рівнем цифрової автономії: її представники здатні працювати практично з будь-якої точки світу, маючи доступ до інтернету та необхідних цифрових пристроїв.

Базові принципи семіотики культури окреслюють теоретичні орієнтири для інтерпретації феномену цифрового кочівництва. У цьому ракурсі куль-

тура неономадів постає як багаторівнева система взаємопов'язаних знакових процесів і структур, за допомогою яких цифрові кочівники конструюють, підтримують і репрезентують власну ідентичність. Знакові системи виконують функції організації комунікації, розв'язання практичних та інформаційних завдань, а також закріплення норм і моделей поведінки в умовах динамічного інформаційного середовища. Водночас вони виступають інструментом символічного впорядкування досвіду мобільності, перетворюючи фрагментований простір глобального світу на осмислену й культурно структуровану семіосферу.

Як активні учасники семіозису, цифрові кочівники продукують і тлумачать знаки, спираючись на спільні конвенційні коди. Їхня діяльність відбувається в режимі постійної мобільності та безперервної мережевої підключеності, що формує специфічний тип чутливості до знаків інфраструктури, брендів, інтерфейсів і соціальних сигналів. Вони можуть належати до різних віртуальних спільнот, сформованих за соціально-економічними, професійними, організаційними або ціннісними критеріями. Йдеться, зокрема, про представників нетократії, консьюмтаріату, власників дистанційного бізнесу, фахівців креативних індустрій, корпоративних або незалежних цифрових кочівників. Додатковими маркерами спільнотності виступають стиль життя, географія пересування, тривалість кочування, рівень комфорту мобільності, використовувані технології та брендові вподобання. У межах таких груп формуються сталі сценарії самопрезентації – від візуальної естетики профілів у соціальних мережах до специфічної лексики, що кодує досвід мобільності.

Кожну з таких спільнот можна розглядати як окрему знакову підсистему. Поряд із загальними кодами, що об'єднують усіх цифрових кочівників, усередині конкретних груп функціонують власні субкоди, які відображають специфіку практик і форм взаємодії. Ці субкоди проявляються у виборі локацій, платформ для комунікації, форматів праці, навіть у перевагах щодо часових режимів роботи. Це дає змогу аналізувати не лише культуру цифрового кочівництва загалом, а й її варіативні локальні прояви, що підкреслює багатовимірність ідентичностей у межах номадичного способу життя. Таким чином, культура цифрових кочівників постає як поліцентрична структура, у якій перетинаються глобальні стандарти та індивідуалізовані траєкторії життєвого досвіду.

Для систематизації таких процесів доцільно звернутися до класичної трихотомії знаків, відповідно до якої вони поділяються на іконічні, індек-

сальні та символічні. Іконічні знаки ґрунтуються на подібності до об'єкта; індексальні – на причинно-наслідковому або просторово-часовому зв'язку; символічні – на конвенційно закріплених культурних відношеннях. У контексті цифрового кочівництва ці типи знаків рідко існують ізольовано: вони переплітаються, створюючи складні семіотичні комплекси. Застосування цієї типології дозволяє простежити механізми формування значень у повсякденних практиках цифрових кочівників і виявити способи їхньої взаємодії з культурним середовищем. Крім того, така оптика дає змогу виявити, як матеріальні об'єкти, цифрові інтерфейси та соціальні ритуали спільно утворюють єдину систему символічного виробництва смислів.

У мережевій культурі один і той самий знак може поєднувати кілька функцій, демонструючи семіотичну пластичність. Показовим прикладом є «золотий» смартфон бренду Apple. У межах триадичної моделі цей образ постає як комплексний знак. На іконічному рівні золотий колір апелює до традиційних уявлень про дорогоцінний метал і пов'язані з ним асоціації багатства та престижу. Візуальна подібність до класичних атрибутів розкоші забезпечує швидке розпізнавання статусного виміру цього об'єкта. На індексальному рівні володіння таким пристроєм вказує на певний соціально-економічний статус власника, сигналізуючи про доступ до ресурсів і включеність у глобальні споживчі мережі. На символічному рівні значення розкоші закріплюється через маркетингові стратегії, медіарепрезентації та усталені культурні коди споживання, що формують навколо бренду специфічний дискурс престижу й інноваційності. У результаті формується стійкий знак, який функціонує не лише як технічний об'єкт, а як елемент семіосфери сучасної культури, де споживання стає формою комунікації.

Аналогічний підхід можна застосувати до аналізу «третіх місць» – соціальних просторів, які стабілізують повсякденні знакові практики. Яскравим прикладом глобалізованого «третього місця» є мережа кав'ярень Starbucks. На іконічному рівні вона відтворює впізнавану модель простору для неформальної взаємодії: відкритий інтер'єр, робочі зони, доступ до мережі, атмосферу «домашнього комфорту». Просторова організація, повторюваність дизайну та стандартизовані елементи інтер'єру створюють ефект передбачуваності, що зменшує культурну невизначеність у нових містах. В індексальному вимірі перебування тут сигналізує про включеність у гібридний режим – поєднання роботи, дозвілля та комунікації. Сам факт розміщення ноутбука на столі стає індексом професійної активності в межах публічного простору. У символічному плані бренд репрезентує стандартизовану модель

соціальності, де локальна спільність інтегрується в глобальну мережеву культуру, а сама кав'ярня постає як впізнаваний знак «безпечної мобільності».

У контексті цифрового кочівництва «треті місця» набувають нового статусу, трансформуючись у вузли мобільної інфраструктури. Центральну роль у цьому відіграють цифрові квазіартефакти – феномени, що не мають чіткої матеріальної форми, але виконують культурні функції артефактів. Їхня ключова ознака полягає в індексальності: вони вказують на можливість доступу до мережевих процесів і включеності в них. Водночас їхнє значення формується символічно – через звички, очікування та конвенції спільноти. Цифрові квазіартефакти задають своєрідну «невидиму архітектуру» простору, яка визначає, чи може він бути інтегрованим у повсякденну траєкторію мобільного суб'єкта.

На відміну від традиційного розуміння медіа як каналів передачі повідомлень, цифровий квазіартефакт структурує саму можливість комунікації та визначає статус простору і суб'єкта в ньому. Він виконує функцію семіотичного стабілізатора в умовах мобільності, забезпечуючи відтворюваність практик і культурну передбачуваність. Завдяки цьому мобільність перестає бути хаотичним переміщенням і перетворюється на впорядковану систему переходів між впізнаваними семіотичними вузлами.

Показовим прикладом є Wi-Fi. Хоча він не має матеріальної форми, його присутність визначає придатність простору для роботи й життя цифрового номада. У семіотичному вимірі Wi-Fi виступає індексом підключеності до глобальної мережі та можливості участі в розподілених економічних і комунікативних процесах. Водночас він набуває символічного значення свободи пересування, автономії та відкритості до мобільності. Таким чином, Wi-Fi функціонує як культурний код, що попередньо структурує сприйняття простору, формуючи очікування ще до фактичного досвіду перебування в ньому.

Інституціоналізовані «треті місця», зокрема Starbucks, інтегрують цей квазіартефакт у власну семіотичну архітектуру, поєднуючи матеріальні об'єкти з нематеріальними умовами мережевої присутності. У результаті формується гібридний режим, де фізичне перебування невіддільне від віртуальної включеності, а локальне «тут» постійно перетинається з глобальним «будь-де». Такий простір стає сценою для виробництва нових форм соціальності, в яких публічність і приватність взаємно переплітаються.

У сучасному мережевому суспільстві «третє місце» вже не лише простір локальної комунікації, а й механізм селективної інтеграції. Доступ до Wi-Fi

та володіння відповідними цифровими пристроями визначають можливість участі в культурі, що робить підключеність не універсальною нормою, а соціально зумовленим ресурсом. Отже, цифрові квазіартефакти виступають не нейтральними технологіями, а семіотичними операторами, які трансформують онтологію простору та структурують практики цифрового кочівництва, одночасно створюючи нові лінії символічної диференціації.

Емблеми й символи таких сервісів, як Dropbox, Google Drive та WeWork, демонструють, що в культурі цифрових кочівників знаки функціонують у багаторівневих процесах, де їхнє значення залежить від контексту, форми та колективних кодів мережевої спільноти. Вони не лише позначають конкретні сервіси, а й репрезентують певний стиль організації праці, мобільності та співпраці. У підсумку культура цифрового кочівництва постає як динамічна семіосфера, у якій мобільність, підключеність і самоідентифікація взаємодіють у складній системі знакових відношень, формуючи нову конфігурацію соціальної реальності в умовах цифрового капіталізму.

Палагута В. І.

доктор філософських наук, професор,
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

КОЛІЗІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЧАСИ ПАНУВАННЯ БІОПОЛІТИКИ

Вже четвертий рік триває жаклива повномасштабна війна в Україні: гинуть люди, знищуються промислові та житлові будови та майно, від'їжджає за кордон населення, переважно молодь, ламаються долі людей. Звісно, у багатьох мешканців українського суспільства виникає доречне питання – скільки ще буде продовжуватися війна? Невже ж до останнього українця чи українки? Тому в цих тезах ми звертаємо увагу на деякий аспект, якому в політикумі не приділяється належної уваги. Йдеться про колізії між настановами державної влади та цінностями громадянського суспільства, до якого зараз має безпосереднє відношення українське суспільство.

У межах апробації парадигми біополітики, запропонованої французьким мислителем М. Фуко у другій половині 70-х – на початку 80-х років минулого століття, привертає увагу низка колізій у ставленні державної влади

до свого населення, що проживає на території національних європейських держав, зокрема щодо забезпечення безпеки як держави, так і окремих її громадян. Так, за М. Фуко, домодерне здійснення влади сувереном над своїми підданими виражалося в смій формулі: *«право змусити померти або дозволити жити»*. Тобто **суверен** мав законне право розпоряджатися життям своїх підданих. Подекуди суверен віддавав накази своїм підданим іти на смерть задля збереження самого себе, інстанції своєї влади, змушуючи інших помирати за нього [1, р. 155–156]. Дійсно, суверен привласнює життя іншого, потребує життя іншого – підданого, однак готовий відправити його на смерть, якщо постає питання життя і смерті самого суверена. У модерну епоху влада починає перейматися збереженням і примноженням населення задля збереження самої себе. І тоді класичний домодерний принцип замінюється іншим: колишнє *«право змусити померти або зберегти життя»* поступається місцем новому принципу влади – *«змусити жити або відкинути смерть»* [1, р. 159].

У ХХ столітті ситуація стає типовою: необхідно відправляти на смерть одних задля збереження життя інших. Питання постає вже не лише про існування суверенної держави й біологічне існування населення тієї чи іншої нації, а про виживання людського роду загалом [1, р. 158].

Водночас у діяльність європейських держав було впроваджено такі принципи: держава – це дещо таке, що існує для самої себе; вона сама по собі є певним порядком речей, а політичне знання відрізняє її від юридичної рефлексії [2, р. 145–162].

Далі, оскільки держава є метою в самій собі і винятковим помислом урядів має бути не лише її збереження, а й постійне посилення та розвиток її сил, очевидно, що уряди не повинні брати на себе опіку над індивідами або, радше, мають займатися ними виключно тією мірою, якою ті становлять певний засіб на шляху до такої мети [2, р. 145–162]. Тобто держава піклується про індивіда лише настільки, наскільки він спроможний посилити цю владу, зміцнити її могутність. Водночас державна влада вимагає від індивіда жити, працювати, виробляти чи споживати, а за потреби – і віддати своє життя; на це спрямовані державні закони.

Закономірним підсумком, що впливає з попереднього принципу, є такий висновок М. Фуко: «Держава передусім повинна наглядати за людьми як за населенням. Вона здійснює свою владу над живими істотами, тому що вони – живі істоти, і внаслідок цього її політика неминуче перетворюється на біополітику. Населення завжди виявляється лише тим, про що держава піклу-

ється заради власного блага, і тому, в разі потреби, безперечно, держава може його й винищити. Таким чином, виворотом біополітики постає *танатополітика*» [2, р. 161–162], – підсумовує свою статтю М. Фуко.

На цьому висновку французького мислителя варто зупинитися докладніше. Відкривається епоха біовлади, яка з істотними трансформаціями триває й донині. Сучасні «розумні» технології, експерименти у сфері неоевгеніки, дослідження в галузі генної інженерії, активний і різноманітний рух трансгуманізму та інші ноу-хау є проявами біополітики на її сучасному етапі.

Однак сутність цієї влади з плином часу не змінюється й полягає у здійсненні таких практик нагляду та контролю за населенням, які передбачають не явну експлуатацію, а передусім інвестування в нього, у його життєдіяльність, де «турбота» проявляється у сфері охорони здоров'я, приросту населення, медичної профілактики, запобігання епідеміям, забезпечення належного рівня життя тощо.

Біовлада постає як найбільш витончена форма влади. Її внутрішня логіка така: не знищувати людський ресурс, як у домодерному суспільстві, а капіталізувати його з метою отримання прибутку й вигоди, для посилення власної сили; постійно інвестувати в життя населення, щоб зміцнювати власну могутність. Отже, добре усвідомлюючи необхідність «турботи» про населення, влада перетворює його на машину турботи: «його дресирування, збільшення його здібностей, викачування його сил, паралельне зростання його корисності й його покірності, його включення в ефективні та економічні системи контролю – усе це забезпечувалося процедурами влади, які становлять характерну рису дисциплін тіла – цілу анатомо-політику людського тіла» [1, р. 160].

Віднині державна влада прагне зберігати й примножувати населення. Це цілком відповідає духові модерного державного розуму з його політичною волею та раціональністю. Біовлада створює для населення прийнятні життєві умови, навчає його, капіталізує, інвестує в його освіту, щоб воно «коштувало дорожче», аби це населення приносило більше прибутку до бюджету біовлади. За логікою розгортання біополітики, поняття життя істотно спрощується й зводиться до існування біосу – усього населення як колективної сукупності тіл, біоїдів. У них сама біологічна життєвість і виживання всіх людей, усього колективного соціального тіла, переходять у сферу управління владою. Біополітика є практикою і технікою введення життя до «сфери явних розрахунків і перетворює владу-знання на чинник трансформації людського життя» [1, р. 162].

Таким чином, у парадигмі біовлади населення розглядається як *біо-матеріал* – такий, який можна поліпшити, у який можна вкладати ресурси й інвестувати, щоб у разі потреби дорожче «продати», ефективніше використати, а за загрози державі та її суверену – застосувати *«право змусити померти або зберегти життя»* як виворіт біополітики. За розвитку біополітики в такому напрямі саме життя як феномен постає під суттєвим питанням, перетворюючись, з одного боку, на найцінніший ресурс держави, а за умов екзистенційної загрози їй – на матеріал для безповоротного використання та анігіляції. Тут і виникає відповідна колізія між громадянським суспільством і політичною раціональністю держави, де точкою перетину постають індивіди та населення загалом. Громадянське суспільство, що виникло в Європі у XVII–XVIII століттях як сфера самоорганізації громадян, незалежна від державних інститутів, і остаточно оформилося у XIX столітті, ґрунтується на презумпції індивідуальних прав людини, а саме – таких прав і свобод індивіда, як свобода совісті, особиста недоторканність, конфіденційність, захист від незаконного арешту, депортації тощо.

Постає питання: яким чином ці суто індивідуальні права узгоджуються з парадигмою біовлади? Які колізії виникають між безпосереднім здійсненням громадянських прав індивідів, передусім у частині гарантій їхньої безпеки під час війни, та правом держави на збереження свого суверенітету?

Справді, право ведення війни має свого суверена: у яких межах він може діяти легітимно щодо власних громадян? Перша з глобальних обмежувальних стратегій біополітики проголошує, що населення – це передусім багатство, і цим живим багатством не слід марнотратно розпоряджатися, тим більше що за сучасних демографічних криз це є злочинним. Можливість виникнення таких колізій глибоко усвідомлювали великі німецькі мислителі XVIII–XIX століть – І. Кант і Г. В. Ф. Гегель.

Так, у своєму трактаті «До вічного миру» (1795) І. Кант пише: «Якщо для вирішення питання: бути війні чи ні? – потрібна згода громадян, то цілком природно, що вони добре подумують, перш ніж розпочати таку лиху гру, адже всі тяготи війни їм доведеться взяти на себе» [3].

Другий важливий момент критики І. Канта щодо поведінки суверена під час ведення воєнних дій полягає в запитанні: на підставі якого права держава може розпоряджатися своїми підданими, їхнім майном і навіть їхніми життями, щоб вести війну? І. Кант зазначає, що «це питання викликає найменше сумнівів, адже глава [тут] не є членом держави, а її власником; війна

анітрохи не позбавляє його бенкетів, полювань, розваг, свят тощо, і він, отже, може зважитися на неї» [3].

У наступному своєму трактаті «Вчення про право» (1797), у частині другій «Публічне право», розділ перший «Державне право», § 55, І. Кант висловлюється щодо цієї колізії ще категоричніше: «Подібно до того як про свійських тварин – оскільки вони, що стосується їхньої кількості, є справою рук людини, – можна сказати, що ними можна користуватися, споживати їх і знищувати, так само, здається, можна було б сказати і про верховну владу в державі – про суверена – що він має право відправляти своїх підданих, більшість з яких є [його] власним продуктом, на війну, як на полювання, і на битви, як на розважальну прогулянку. Це правове підґрунтя, хоч воно й має чинність щодо тварин, які можуть бути власністю людини, абсолютно не застосовне до людини, особливо як до громадянина, який у державі завжди повинен розглядатися як той, що бере участь у законодавстві (не лише як засіб, а водночас і як мета сама по собі)» [4].

Справді, якщо громадянам є що сказати з цього приводу, то не тому, що саме вони ухвалюють остаточне рішення, а тому, що це рішення безпосередньо зачіпає їхнє життя й життя їхніх сімей; сам факт того, що їхні живі тіла піддаються ризику смерті або поранення, становить нездоланну колізію в розв'язанні цієї проблеми. У цьому моменті для громадян виявляється дещо принципово важливе – певна форма політичної суб'єктності індивідів, те, що можна назвати громадянством тих, хто нині живе й зазнає ризику втрати життя або здоров'я. У кожного громадянина постає проблема вибору між виконанням обов'язку захисту держави та її влади і велінням власної совісті. Тут і криється дилема: що суттєвіше – зовнішня повинність чи внутрішній моральний обов'язок? Кожен має повне право на самостійний вибір, якого, однак, зазвичай позбавлений. Це голос тих, кому є що сказати, бо саме вони ризикують загинути. Саме тому, що війна і воєнний стан наражають на небезпеку життя багатьох підданих, які є живими громадянами, і їм не надається право контролювати владу, що посиляє їх на можливу смерть, кожен розв'язує цю дилему по-своєму, маючи на це повне право.

Цю колізію гостро відчував переконаний державник Г. В. Ф. Гегель. Претензія на те, що, наражаючи чись життя на ризик, ми виправдовуємо це імперативом захисту держави, видавалася Гегелеві нездоланим софізмом і водночас «хибним розрахунком». Питання не в тому, чи виправдане самопожертвування – воно цілком виправдане, особливо коли йдеться про суверенітет і незалежність держави, – а в тому, що відбувається після того,

як принцип забезпечення захисту життя індивідів висувається як універсальне обґрунтування державної влади в громадянському суспільстві.

Так, у 1820 р. в трактаті «Філософія права», у частині третій («Моральність»), оозділ третій («Держава»), підрозділ А («Внутрішній державний устрій»), § 324, видатний німецький мислитель пише: «Існує цілком хибний розрахунок, коли при вимозі подібних жертв державу розглядають лише як громадянське суспільство і її кінцевою метою вважають тільки забезпечення життя і власності індивідів, бо це забезпечення не досягається шляхом жертвування тим, що має бути забезпечене» [5]. З точки зору німецького мислителя, тут приховане непримиренне протиріччя між поняттями «держава» і «громадянське суспільство», що демонструє антиномічність теорій держави, які забезпечують свою безпеку виключно шляхом витрачання населення, навіть в ім'я благих цілей. Цей найцінніший ресурс важко відновлюваний, а інколи й зовсім невідновлюваний, що добре усвідомлюють сучасні політики західного світу.

Повертаючись до біополітики, слід зауважити, що точка зору, висловлена М. Фуко щодо сучасних колізій між політикою і правом, які відповідно відстоюють інтереси державної влади та права і свободи громадян у сучасному суспільстві, цілком відповідає нинішнім реаліям. Французький мислитель дав довгостроковий прогноз, згідно з яким у сучасних умовах вже «неможливо примирити право і політичний порядок, бо коли ми намагаємося це зробити, ми робимо це виключно у формі включення права в порядок держави» [2, р. 162].

Остання обставина в умовах сучасної цифрової біополітики і, тим більше, у такій надзвичайній ситуації, як війна та воєнний стан, фактично легітимує претензії державної влади на тотальний контроль над громадянами. У сукупності з іншими несприятливими соціальними чинниками це загрожуватиме незворотними наслідками для життя практично всіх українських громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Foucault M. Histoire de la sexualité. Tome 1. La Volonté de savoir. Paris, France: Éditions Gallimard, 1976. 211 p.
2. Foucault M. The Political Technology of Individuals («La technologie politique des individus»; université du Vermont, octobre 1982; trad. P.-E. Dauzat). *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault* / edited by Luther H. Martin, Huck Gutman, Patrick H. Hutton. Amherst: University of Massachusetts Press, 1988. P. 145–162.

3. Kant I. Zum ewigen Frieden: Ein philosophischer Entwurf / Neuausgabe, hrsg. von K.-M. Guth. Berlin: Hofenberg, 2016. 58 S.
4. Kant I. Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre / 4., durchges. u. verb. Aufl., hrsg. von B. Ludwig. Hamburg: Felix Meiner Verlag, 2018. 224 S.
5. Hegel G. W. F. Grundlinien der Philosophie des Rechts: auf der Grundlage der Edition des Textes in den Gesammelten Werken Band 14 / Herausgegeben von Horst D. Brandt. Hamburg: Felix Meiner, 2013. xii, 376 S.

Сун Чанлун (Sun Changlong),

аспірант кафедри філософії,

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

ГЛОБАЛЬНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НА ПРИКЛАДІ КИТАЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ДЖЕРЕЛ

При вивченні проблематики глобалізму особливий інтерес становлять не лише національні особливості його транскрипції та еволюції, а й проведення порівняльного аналізу української та китайської специфіки в межах глобалізаційних процесів. Розвиваючи цю тематику, автор у попередніх працях проаналізував екологічну складову як ключовий внесок КНР у сучасну парадигму глобалізму (2021 р.) [1], а також висвітлив роль мирної дипломатії Китаю в інтеграційних процесах (2023 р.) [2]. Такий підхід корелює з розвідками провідних представників китайського наукового дискурсу, чийі праці стали фундаментом для розуміння внутрішніх трансформацій регіону під впливом світових процесів. Зокрема, значної ваги набули дослідження завідувача відділу Центру досліджень розвитку Державної ради КНР Хоу Юнчжі [3] та професора Університету Фен Цзя Ян Чжичена [4]. У їхніх роботах стратегічне значення має не лише вивчення універсальних механізмів глобалізації, а й адаптація національних стратегій до нових викликів, що забезпечує Китаю унікальне місце у глобальному архітектурному просторі.

Серед українських авторів увагу привернули матеріали українського науковця І. О. Воронова про питання зв'язку глобалізації та політики, у яких ще в 2004 році було досліджено питання соціально-політичних змін кінця ХХ – початку ХХІ ст., які були спричинені глобалізаційними процесами.

Автор розглядав актуальні на початок двохтисячних років моделі оптимальних шляхів суспільно-державного розвитку за умов глобалізації [5, с. 15–259]. Окрім того, актуальними були і висновки, сформульовані Н. Б. Годзь у матеріалах статті «Питання особливостей сучасної китайської філософії в площині аналізу феноменів глобалізму, цифрової освіти та філософії марксизму в Китаї» [6]. Інший український науковець Т. П. Глушко, проводячи дослідження питання соціально-економічних перспектив України в контексті сучасних світових процесів, власну статтю присвятила вивченню питання глобалізації з позицій філософсько-економічного розгляду концептів, які стосуються до соціально-філософського дискурсу. Серед широкого кола сучасних понять ця авторка вибрала два найбільш яскраво описуючих сучасний стан питання соціально-економічного характеру: «глобальний занепад» (Н. Фергюсон) та «нова карта світу» (Д. Єрґін). Окрім того, її дослідження цікаве через аналіз деструктивних наслідків цих процесів. Т. П. Глушко констатує услід за низкою інших авторів небезпечне формування нових авторитарних економічних союзів, які у свою чергу мають ймовірність іншої перспективи глобального розвитку світу. Особливу увагу авторки приділено війні, яка суттєво ускладнює економічну ситуацію та спричиняє проблеми, які потребуватимуть інноваційного вирішення [7].

Зацікавленість дослідження української національної транскрипції та вивчення специфіки еволюціонування глобалізації китайськими дослідниками в цілому підкреслює і праця Цю Тінчжень «Вибір на шляху національного розвитку України» [8]. Куанг Чженцзі та Сун Чженчжао ще в 2016 році проаналізували українську кризу з точки зору внутрішньої політики та міжнародних чинників: китайські автори розглядали питання глобалізації України з урахуванням попередньої запеклої боротьби між фракціями, оскільки на світовому міжнародному рівні відбуваються дипломатичні маневри між Заходом та Росією. Незважаючи на те, що на сьогодні матеріали статті дещо застарілі за фактажем, але вони розкривають питання розуміння глобалістичних тенденцій та сприйняття ситуації китайськими науковцями на той момент, що дозволило їм провести паралелі з безпековими викликами у Східній Азії [9].

Ян Чжичен наголошує, що настало нове століття і вплив глобалізації та трансформації людської цивілізації розкриває як виклики, так і надії цієї нової ери. Однак саме в цей момент національний розвиток Китаю стикається з безпрецедентними викликами: економічною панікою, політичними потрясіннями, культурною деконструкцією та дедалі агресивнішими махі-

націями КПК. З огляду на військовий принцип «перемога перед боєм», ним було зроблено спробу раціонально проаналізувати ситуацію з національною безпекою: на його думку, у новому столітті країни повинні створювати та використовувати свої переваги для підвищення «національної конкурентоспроможності», прийняти стратегічний менталітет «самопозиціонування з глобалізованим менталітетом» [10].

Не менш актуальними є праці К. Маркса [11] та Ф. Фукуями [12] в контексті глобалізму: якщо перший розкриває економічну неминучість формування світового ринку та його внутрішні суперечності, то другий акцентує на ідеологічній трансформації світового порядку. Звертаючись до китайських авторів з тематики вивчення глобалізації, її загальних рис та національного колориту, назвемо Су Госюнь, Чжан Люпін та Ся Гуан, які в 2016 році у монографії «Глобалізація: культурний конфлікт і співіснування» досліджували феномен глобалізації як «культурний конфлікт та співіснування»: вони вказували, що глобалізація охоплює всі аспекти суспільного життя; різні ознаки вказують на те, що «зіткнення, тертя і навіть конфронтації та конфлікти між різними етнічними групами, культурами та релігіями стануть значними факторами, що впливають на світову стабільність»; сучасні процеси мають відмінність періоду «холодної війни».

Вони звертають увагу, що, як і західна, «східна цивілізація» є семантично неоднозначним поняттям. Термін «східна цивілізація» сьогодні рідко використовується, що вказує на те, що «Схід» більше не є єдиним цілим, історично первісне значення «східної цивілізації» стосувалося конфуціанської цивілізації (східноазіатської цивілізації), ісламської цивілізації, індійської цивілізації та буддійської цивілізації (яку можна додатково поділити), але їх найвизначнішою рисою слід вважати власні особові «осьові епохи» та культурні вісі. Це різко контрастує із західною середньовічною цивілізацією та слов'янсько-православною цивілізацією, які мають подібний масштаб, але не мають цієї характеристики [13]. Чжен Сяюнь у праці 2001 року «Про глобалізацію та національну культуру» [14], Лі Жунчжі та Юй Чжунган в статті «Дослідження глобалізації спорту та успадкування традиційних китайських етнічних видів спорту» [15] дуже уважно розглянули особливості взаємодії глобалізаційних процесів з національними культурами, у тому числі в спорті. Лу Сяньфен у статті «Практичний вибір шляху китайської культури в контексті культурної глобалізації» [16] дослідив національні особливості шляху розвитку соціалістичної культури з китайською специфікою (у ній розглядається основний напрямок розвитку китайської літератури

на основі інтерпретації мислення класиків марксистської літератури в контексті «світової літератури» та дослідження життєвого середовища китайської літератури). Чжао Сяоху в контексті глобалізації вивчав питання розвитку та існування китайської літератури на основі інтерпретації мислення класиків марксистської літератури саме в загальному контексті «світової літератури» та дослідження життєвого середовища китайської літератури. Наголошується, що після тривалого процесу національної інтеграції загальна китайська культура включає культуру етнічної культури хань та культуру понад 50 національних меншин [17].

Окрім того, структурний аналіз національної ідентичності в контексті глобалізації розглядали Цзінь Тайцзюнь та Яо Ху [18]. Ма Жун, розглядаючи етнічні відносини в різних країнах світу сьогодні, писав, що загалом їх складно відокремити від макроісторичного контексту глобалізації. Сьогодні, вивчаючи етнічні відносини всередині країни, неможливо ігнорувати вплив зовнішніх чинників і таким чином глобалізація та локалізація в різних країнах, скоріше, є двома паралельними тенденціями [19]. Таким чином, як у КНР, так і в Україні можливо побачити національно орієнтоване сприйняття власного «обличчя» глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сун Ч. Екологічне мислення: внесок Китаю у розвиток світової цивілізації. *Філософія в сучасному світі* : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., 19–21 листопада 2021 р. / гол. ред. Я. В. Тараров ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т» [та ін.]. Харків : Мадрид, 2021. С. 215–217.
2. Сун Ч. Вплив мирної дипломатії Китаю на процес глобальної інтеграції. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2023. № 5 (57). С. 40–44. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.5.7>
3. 侯永志 (Hou Yongzhi). 经济全球化对收入分配的影响及其对中国的政策启示 [Influence of Economic Globalization on Income Distribution and Its Enlightenment to Policy in China]. 北京工业大学学报 (社会科学版) [Journal of Beijing University of Technology (Social Sciences Edition)]. 2001. Vol.1, Issue 4. P. 8–14.
4. 楊志誠. (Yang Chih-cheng). 新世紀全球化趨勢下我國國家安全的戰略規劃 [Strategic Planning of my country's National Security under the Trend of Globalization in the New Century]. 逢甲人文社會學報 [Feng Chia Journal of Humanities and Social Sciences]. 2001. Issue 3. P. 247–269.
5. Воронов І. О. Глобалізація і політика: Реалії і перспективи соціальних трансформацій. Київ: Генеза, 2004. 288 с.
6. Годзь Н. Питання особливостей сучасної китайської філософії в площині аналізу феноменів глобалізму, цифрової освіти та філософії марксизму в Ки-

таї. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філософія»*. 2024. №26. С. 11–17. DOI: 10.25264/2312-7112-2024-26-11-17

7. Глушко Т. П. «Глобальний занепад» та «нова карта світу»: соціально-економічні перспективи України. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2023. №3. С. 35–42. DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2023.3.5>

8. 邱亭禎 (Chiu Ting-chen). 烏克蘭的國家發展路線抉擇 [Ukraine's choice of national development path] : master's thesis / National Chengchi University; supervisor: Kuo Wu-ping. Taipei, 2015. 138 p.

9. 況正吉 (Kuang Cheng-chi), 宋鎮照 (Soong Jenn-jaw). 從國內政治與國際因素分析烏克蘭危機 [The Analysis of International Factors and Domestic Politics of the Ukrainian Crisis]. 全球政治評論 [Review of Global Politics]. 2016. No. 53. P. 41–66.

10. 楊志誠 (Yang Chih-cheng). 新世紀全球化趨勢下我國國家安全的戰略規劃. [Strategic Planning of my country's National Security under the Trend of Globalization in the New Century]. 逢甲人文社會學報 [Feng Chia Journal of Humanities and Social Sciences]. 2001. Issue 3. P. 247–269.

11. Marx K. Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy (Rough Draft) / trans. with an introd. M. Nicolaus. Harmondsworth : Penguin Books, 1973. 898 p.

12. Fukuyama F. The end of history and the last man. New York: Free Press, 1992. xxiii, 418 p.

13. 苏国勋 (Su Guoxun), 张旅平 (Zhang Lüping), 夏光 (Xia Guang). 全球化: 文化冲突与共生 [Globalization: Cultural Conflict and Coexistence]. 社会科学文献出版社. Beijing : Social Sciences Academic Press, 2016. 343 p.

14. 郑晓云 (Zhèng Xiǎoyún). 论全球化与民族文化 [On Globalization and National Culture]. 民族研究 [Ethno-National Studies]. 2001. No. 1. P. 9–17.

15. 李荣芝 (Li Rongzhi), 虞重干 (Yu Zhonggang). 体育全球化与中国民族传统体育传承研究 [Research on Sports Globalization and the Inheritance of Chinese Ethnic Traditional Sports]. 体育文化导刊 [Sports Culture Guide]. 2007. No. 4. P. 84–86.

16. 路向峰 (Lu Xiangfeng). 文化全球化背景下中国文化道路的实践选择 – 兼论中国特色社会主义文化发展道路的民族性特质 [The Practical Choice of China's Cultural Path under the Background of Cultural Globalization – Also on the National Characteristics of the Development Path of Socialist Culture with Chinese Characteristics]. 社会科学家 [Social Scientist] 2015. No. 8. P. 25–29.

17. 趙曉虎 (Zhào Xiǎohǔ). 全球化背景下的中國文學 [Chinese Literature under the Background of Globalization]. 廣譯: 語言, 文學, 與文化翻譯 [Guang Yi: Lingual, Literary, and Cultural Translation]. 2011. No. 5. P. 73–92. DOI: 10.30408/LLCT.201109_(5).0004

18. 金太军 (Jin Taijun), 姚虎 (Yao Hu). 国家认同: 全球化视野下的结构性分析 [National Identity: A Structural Analysis in the Context of Globalization]. 中国社会科学 [Social Sciences in China]. 2014. No. 6. P. 4–23.

19. 马戎 [Ma Rong]. 全球化与民族关系研究 [Globalization and the Study of Ethnic Relations]. 西北民族研究 [Northwest Ethno-National Studies]. 2007. No. 4. P. 5–27.

Требін М. П.,

доктор філософських наук, професор,
Харківський національний економічний
університет
імені Семена Кузнеця

ТЕОРІЯ СПРАВЕДЛИВОЇ ВІЙНИ ТОМИ АКВІНСЬКОГО

Вершини могутності як у політичному, так і у духовному житті середньовічної Європи римо-католицька церква досягла у XIII ст. Тоді ж завершилося створення системи схоластики – католицької теології, орієнтованої на виправдання постулатів віри засобами людського розуму. У її побудові надзвичайно велику роль відіграв домініканський монах, учений-богослов Тома Аквінський, чий твори стали свого роду енциклопедією офіційної церковної ідеології Середньовіччя. У своїх творах він об'єднав у єдине ціле філософію Арістотеля і догмати римо-католицької церкви, дав тлумачення форм державного устрою, запропонував надати світській владі істотну автономію, зберігаючи у той же час панівне становище Церкви, провів чітку межу між вірою і знанням, створив ієрархію законів [1, с. 152–166]. Ще за життя за значні пізнання Аквіната назвали *doctor universalis*, а за вірність римо-католицькій церкві – *doctor angelicus*. У 1323 році в понтифікат Іоанна XXII він був зарахований до лику Святих, а 11 квітня 1567 р. – визнаний папою Пієм V п'ятим великим Учителем Церкви після Августина, Амвросія, Ієроніма і Григорія Великого. В енцикліці «*Aeterni patris*» папи Лева XIII (1879) учення Томи Аквінського оголошується «єдино істинною філософією католицизму». В цілому, погляди Томи Аквінського мали великий вплив на теорії природного права епохи Нового часу.

Не залишилась поза увагою Томи Аквінського і проблема війни. Війна є тим соціальним явищем, яке властиве людському суспільству на всіх етапах його історичного розвитку. Тому не випадково, що вона стала предметом філософських роздумів [2, с. 16–55], починаючи з самого раннього етапу розвитку філософської думки. Одним з перших античних філософів, які міркували

про війну, був Геракліт Ефеський, для якого війна – космічний закон, вона онтологічно властива світобудові, оскільки в основі всього існуючого лежить боротьба протилежностей. Війна, за Гераклітом, «батько всього і всього цар», вона все і всіх розставляє по місцях, всім віддає по заслугам, реалізує принцип справедливості та істини. Тому вже в Античності війна виступає предметом етичної рефлексії [3, с. 181–182]. У творах Платона та Арістотеля були поставлені питання, що стали парадигмою моральної оцінки війни: у яких випадках війна вважається морально виправданою і необхідною? що означає справедливість на війні? як повинно діяти на полі бою?

Амвросій Медиоланський та Аврелій Августин створили християнську доктрину справедливої війни (*bellum justum*), яка пояснювала, коли і з яких причин християни можуть звертатися до військової сили і як слід її застосовувати. Міланський єпископ запроваджує ідею війни, санкціоновану Богом. Прикладом для нього служив цар Давид, який не починав війни інакше, як після отримання поради від Господа. Саме така війна, що ведеться з благословення Бога та буквально керована ним, прийнятна для християн. Насильство не засуджується, коли воно стає засобом служіння іншим, способом забезпечення життя політичного співтовариства, до якого належать християни [4, р. 16]. На війні, проте, не все дозволено: «слуга Господа» отримує вінець тільки у разі, якщо він бореться законно. Військова прагматика має співвідноситися з християнською мораллю. Милосердя, лагідність і поміркованість не менш важливі, ніж хоробрість.

Учень Амвросія єпископ Гіппонський, Аврелій Августин, відіграв найважливішу роль у формуванні християнського вчення про війну. Він стверджував, що на землі, де панують гріх та несправедливість, мир у принципі неможливий. Мир можливий тільки в Граді Божому, де правлять благодать і умиротворення, і попадуть у цей Град лише святі люди. Насильство незмінно буде супутником земного життя, проте за його допомогою можна боротися з гріхами; війна може стати засобом відплати за гріх. Августин та інші християнські автори сприймають справедливую війну як справу, безпосередньо доручену їм Богом. На думку Августина, війна санкціонується Богом і в першу чергу є помстою за гріхи. Важливо не тільки відновити справедливість, а й покарати, а надалі виправити грішника. Війна-покарання (*bellum punitivum*) на довгий час стає головною парадигмою осмислення цього явища.

Війну слід розглядати як один з духовних обов'язків правителів, а її учасники йдуть на жертвоне мучеництво, причому не тільки заради себе, а й

заради свого ворога, через боротьбу приводячи його до порятунку. Серед безпосередніх справедливих причин війни (*causa iusta*) Августин виділяє покарання грішників, повернення захопленої власності та самооборону. Августин називає війну крайнім засобом, до якого звертаються, коли всі інші, мирні способи вирішення конфлікту вичерпані та не залишається іншого вибору, крім як застосувати силу. Слідом за Амвросієм він стверджує, що милосердя визначає спосіб поведінки на війні. Християнським воїнам слід діяти без любові до насильства, мстивої жорстокості, неприборканої і непримиренної ворожості, несамовитої ненависті, спраги влади.

Тома Аквінський систематизував і доповнив августинівське вчення про війну. виправдовуючи її обґрунтованість, він вводить метафору лікарської операції з відсікання будь-якого органу – ця дія є необхідним злом, що сприяє оздоровленню всього організму. У рівній мірі справедлива війна також оздоровлює суспільний організм. Іншими словами, вона постає як засіб забезпечення загального блага. Тома Аквінський дає тричастинну характеристику справедливої війни, по-перше, війна справедлива, якщо за її оголошенням стоїть авторитет законної влади (*auctoritas principis*), по-друге, якщо вона має справедливую причину (*causa iusta*), і, по-третє, якщо у воюючих є правильний намір (*intentio bellantium recta*), яким, зрозуміло, має бути прагнення відновлення справедливого порядку речей та встановлення миру [5, с. 480]. Тобто війну може оголошувати лише правитель, оскільки вона є такою відповіддю на несправедливість, яку неможливо забезпечити у судовому порядку («у суді того, хто вищий»). Крім того, війна зачіпає благо всього політичного співтовариства («міста, царства, провінції»), а піклування про це благо доручено саме правителю. Зрештою, приготування до війни та її ефективне ведення під силу лише правителю [6, с. 498]. Праву справу Тома трактував через поняття кари, «кари за відмову відшкодувати заподіяне зло чи повернути те, що несправедливо захоплено» [6, с. 498].

У Томи Аквінського можна знайти й інші елементи майбутньої теорії справедливої війни. Принцип останнього засобу рудиментарно міститься в міркуванні про ритуали початку війни; принцип пропорційності *ad bellum* – у міркуванні про виправданість боротьби з тиранією; принцип ймовірності успіху – у міркуванні у тому, що лише імператор може забезпечити ефективне ведення воєнних дій [6, с. 498, 514]. Що стосується *ius in bello*, то недоторканність мирних жителів імпліцитно присутня у Аквінатові у вигляді загальної заборони на вбивство невинних, але спеціально не коментується.

По-справжньому оригінальним стало вчення Аквіната про добрі наміри. Він виправдовує військове насильство за умови, що воно служить покаранню грішників, боротьбі з тиранією, самозахисту та боротьбі з еретиками та відступниками. Цими причинами обмежуються і дозволені цілі війни, інакше трапляється так, що війна оголошується законною владою і з справедливої причини, але, проте, є несправедливою через злий намір. Іншими словами, забороняється відступати від початкової благої мети ведення війни. Для Томи значуще, що справедливий воїн-миротворець і залишається ним, навіть коли починається війна. Миротворчість у даному випадку пов'язана з очищенням несправедливого противника від гріха – ураження виявляється благом для грішника.

Аквінат вважає, що рядовий християнин може брати в руки зброю і брати участь у справедливій війні, за умови, що він як приватна особа (*persona privata*) використовує меч виключно «за наказом правителя чи судді» як уповноваженої посадової особи або сам діє як «посадова особа (*persona publica*) – із прагнення до справедливості, як би за велінням Божим». У тому й іншому випадку він не робить гріха і не підлягає жодному покаранню, оскільки виконує місію народної влади та виконує посадові обов'язки заради спільного блага. Навпаки, якби він вирішив затіяти кровопролитний конфлікт як приватна особа заради особистих цілей, то це було б неприпустимо [5, с. 481]. Будучи воєначальником або учасником законних воєнних дій, християнин навіть може битися у «святі дні», тобто неділі і християнські свята, і використовувати військові хитрощі. Але ці хитрощі обмежені допустимими методами приховування своїх військових планів. Приховувати місце розташування війська чи свої стратегічні задуми можна, а от порушувати клятви чи обіцянки та свідомо брехати суворо забороняється. Тому хитрість це одне, а от навмисна брехня і порушення обітниць навіть стосовно ворога – інше. Останнє – гріх чистої води, і тому він неприпустимий. Угоди та домовленості завжди необхідно дотримуватись. Такі «правила та норми війни» (*lura bellorum et foedera*) [5, с. 485–488].

Тома Аквінський вважає, що клірикам не слід брати до рук зброї, він стверджує, що «заняття військовою справою радикально протилежні тим обов'язкам, які доручені єпископам та клірикам». Зокрема, «військова справа є заняттям вкрай неспокійним, яке перешкоджає душі споглядати божественні речі, славити Бога і молитися за народ, тобто робити те, що входить до обов'язків духовних осіб. І тому клірикам заборонено займатися військовою справою» [5, с. 483].

Найбільш оригінальний внесок Томи Аквінського в концепцію справедливої війни – це те, що він описав справедливу війну як переважно оборонну і захисну війну [7, р. 56]. У питанні про війну (*quaestio de bello*), як називається даний підрозділ «Суми теології», Тома підкреслює: завдання правителів – «турбота про суспільне благо» (*cura reipublicae*) і, конкретніше, «забезпечення блага довіреного ним міста, царства чи провінції» (*rem publicam civitatis vel regni seu provinciae sibi subditae*). Таке завдання передбачає, що «правителі вправі застосовувати матеріальний меч для їх [тобто міста, царства чи провінції – *М. Т.*] захисту від внутрішніх небезпек, наприклад, караючи лиходіїв точно так само вони повинні виймати з піхв меч війни, якщо потрібно захистити суспільне благо від зовнішніх ворогів» [5, с. 480]. Іншими словами, суспільне благо будь-якої місцевої громади, міста чи країни потребує захисту. Він може виражатися у функціонуванні внутрішньої системи судового та карального правосуддя і у вигляді законної та правильної оборонної війни, якщо на державу напав зовнішній ворог. При цьому агресивна війна, що здійснюється заради завоювання нових територій або придбання матеріальних багатств, нематеріальної слави або ще чогось подібного, абсолютно винесено за дужки. Таку війну Аквінат не розглядає в як справедливую.

Взагалі не всяка війна правомірна, і не всяке кровопролиття – війна. Якщо збройний конфлікт розпочато не представником законної влади, а людиною без владних повноважень, то це не війна, а повстання, бійка чи сутичка; якщо ж якимось володарем розпочато повноцінну війну, але цей конфлікт не має справедливої причини і правильної мети, вона не може бути справедливою. Такими жорсткими критеріями Аквінат суттєво звужує концепцію справедливої війни. Назвати дозволеним та правомірним можна тільки збройний конфлікт між народами та державами, на чолі яких стоять суверенні володарі, чіскою мотивацією є захист загального блага народу та держави [8, р. 261, 262, 270]. Тома Аквінський вважав загальним благом мир, як відсутність війни (*pacis*), соціальний та політичний порядок усередині міста та держави (*ordinatio civitatis*), а також підпорядкування народу законній владі та, насамперед законному суверену. Щоправда, якщо суверен перетворився на тирана, що сіє смуту і несправедливість, то прагнення до добра суспільства дозволяє законно повставати проти порочного володаря. Таке повстання заради відновлення справедливого порядку допустиме [5, с. 495]. Для Томи Аквінського, за висловленням Фредеріка

Рассела, «захист загального блага за допомогою справедливої війни – це моральний імператив» та «законна прерогатива кожного співтовариства»[8, р. 262].

У концепції Томи Аквінського війна постає невід’ємний атрибут легітимної влади, нерозривно пов’язаним з інститутом правління. Подібно до того, як монарх, володіючи божественним правом, використовує силу закону для підтримання порядку всередині держави, так само він уповноважений вести війну і проти ворогів зовнішніх, які загрожують благоденству суспільства та держави [5, с. 480]. Цей взаємозв’язок між владою та військовим протистоянням набуває сакрального характеру: саме через фігуру законного правителя, який отримав благословення згори, знаходить своє виправдання сама концепція збройного конфлікту. При цьому вся повнота відповідальності за розв’язання та ведення військових дій лягає на плечі монарха, що діє не тільки як земний правитель, але і як виконавець божественної волі, що ставить інтереси суспільства вище за власні [5, с. 480]. У такій інтерпретації війна перетворюється на інструмент державної влади, легітимізований вищою силою та спрямований на захист суспільного блага. Імператор, приймаючи рішення про початок військових дій, виступає не як агресор, а як захисник, що діє в рамках свого священного обов’язку перед народом та Богом [5, с. 480].

Ціль справедливої війни, за Томою Аквінським, – встановлення суспільного миру, тому що «ті, хто ведуть справедливі війни, бажають миру (расет intendunt)» [5, с. 491]. А мир – це, з одного боку, зовнішня «упорядкована згода» (*ordinata concordia*) людей одна з одною, а з другого, душевний «спокій порядку» (*tranquillitas ordinis*), тобто внутрішній гармонійний стан душі кожної окремої людини, що вступає в цю суспільну згоду [5, с. 364–365]. Іншими словами, справедлива війна – це лише вимушений, до того ж не найкращий, засіб відновлення порядку та гармонії у відносинах між групами людей. Для досягнення кінцевої мети війни однієї зброї та військової допомоги мало. У своєму поясненні природи миру Тома Аквінський підкреслює: справжній мир – це християнська чеснота і результат виконання Христових заповідей любові. Тільки вони в кінцевому рахунку здатні забезпечити настання внутрішнього (душевного) та зовнішнього (соціополітичного) миру. Адже немає ніякої іншої, окрім любові, чесноти, власною дією якої був би мир, і саме любов зумовлює мир за смисловим змістом любові до Бога і ближнього. Любов для Томи Аквінського – це перш за все любов до Бога

(amor Dei) і, в другу чергу, милосердна і турботлива любов до інших людей. Без цієї любові ніяка, навіть найсправедливіша війна, не досягне своєї вищої мети. Тому і під час війни, і після війни необхідно виявляти милосердя (caritas) щодо ворогів та цивільних осіб.

Концепція справедливої війни Томи Аквінського покладена в основу соціального вчення християнської церкви, що стверджує, що війна є злом, але в водночас і якоюсь постійною реальністю буття. У контексті миротворчого духу християнства вона сприймається як покарання людини і суспільства, як плата за гріхи, як порушення гармонії світу. Будучи наслідком братовбивчої ненависті між людьми, збройне протистояння невіддільне від долі грішного людства: як бич Божий війна не зникне повністю на землі доти, доки не зникне сам гріх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історія політичної думки: підручник / за заг. ред. Н. М. Хоми [І. В. Алексєєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.]. Львів: «Новий Світ – 2000», 2016. 1000 с.
2. Україна в умовах російської агресії: виклики та відповіді : монографія / [І. В. Букрєєва, І. Г. Верховцева, В. В. Гулай та ін.] ; Аналіт. центр сучас. гуманітаристики. Харків: Право, 2024. 186 с.
3. Требін М. Концепція справедливої війни. *Філософія в сучасному світі* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 22–24 листопада 2024 р. / Ред. кол. О. О. Дольська, Я. В. Тарароєв, А. В. Кіпенський, [та ін.]. Харків, 2024. С. 181–185.
4. Johnson J. T. Ethics and the Use of Force: Just War in Historical Perspective. Surrey: Ashgate, 2011. 182 p.
5. Фома Аквінський. Сумма теології. Т. V: Вторая часть второй части. Вопросы 1–46 / Билингва латинско-русский, перевод с латинского А. В. Аполлонова, под редакцией Н. Лобковица и А. В. Аполлонова. Москва: КРА-САНД, 2015. 560 с.
6. Фома Аквінський. Сумма теології. Ч. 2–2, вопр. 47–122 / [пер., ред. и примеч. С. И. Еремеева]. Киев: Ника-Центр, 2013. 830 с.
7. Reichberg G. M. Thomas Aquinas (1224/5–1274). *Just War Thinkers: From Cicero to the 21st Century* / edited by Daniel R. Brunstetter and Cian O'Driscoll. 2nd ed. Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge, 2018. P. 50–63.
8. Russell F. H. The Just War in the Middle Ages. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1975. xi, 332 p.

Янішевський О. Л.,
аспірант,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка

КРИЗА ЛЮБОВІ Й ТОЛЕРАНТНОСТІ: АКСІОЛОГІЧНО-СОЦІАЛЬНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНИ ВОЄННОГО СТАНУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Політичний курс України, спрямований на євроінтеграцію, цілком відображає прагнення українців до особливого рівня життя, прикладом якого і є країни ЄС. Ураховуючи історіологічно-екзистенційний контекст становлення України як суверенної демократичної держави, така потреба диктується насамперед матеріалістично-економічною площиною. Так, якість життя країн ЄС є значно вищою порівняно з Україною, котра посідає останнє місце як за індексом купівельної спроможності, так і вартості й безпеки життя [1].

Слід зазначити, що прагнення України до євроінтеграції, окрім матеріального фактору, безперечно зумовлене (і тому є взагалі настільки бажаним) зрілістю аксіологічного фундаменту: любов та толерантність у країнах ЄС на порядок якісніше втілені в юридично-правовій і соціокультурній сферах за рахунок урахування інтересів більшості меншин включно з рефлексивно-гуманною реакцією й взаємодією з тими чи іншими індивідуумами з певними біологічними та психічними особливостями. Відповідно, права та свободи, а також самі умови існування є гуманістично адаптованими для громадян з широким спектром психічних, фізіологічних чи біологічних унікальностей, роблячи Європу особливо привабливою для проживання як осередок гармонійного, толерантного та безпечного середовища.

Культурна спадщина України, історіологічно базуючись на християнських цінностях, засновується на цінностях любові та толерантності, фактичними виявами яких є плюралізм, присутній у релігійній, культурній та етнічній площинах держави. Разом з тим, порівнюючи Україну та країни ЄС, бачимо, що Україні потрібно буде подолати досить складний шлях для інтеграції та *усвідомленого прийняття* гуманістичних цінностей такого самого рівня. Зокрема, цінність людського життя – незалежно від статусу та походження чи інших факторів – є вищою в країнах Європи, підтвердженням чого є відповідно ставлення до нацменшин та адаптивність до вищезгаданих психіч-

них, біологічних чи фізіологічних особливостей громадян. Особливо слушним є дослідження П. Акалійського та Т. Різкенса, яке все ще виявляє стан ідеологічно-культурного виміру українського народу як більш схожого на культурно-ціннісні орієнтири слов'янських народів, аніж європейських. Разом з тим, дослідження також виявляє тяжіння української *молоді* до рівня та орієнтирів аксіологічного виміру Європи [3].

Особливі приклади кризи любові в українському просторі можемо виявити в загостреному війною соціокультурному середовищі України, де гуманізм як основа любові проявляється залежно від контексту, вибірково й/або частково. Серед них є ставлення до військових: окрім очевидних політично-корупційних скандалів, де вкрадені кошти могли й мали перейти на забезпечення військових необхідним обладнанням, зброєю та фінансовою допомогою, увага до постреабілітації, підтримки військових (як психічної, так і фізіологічної у випадку тілесних поранень) та їх подальшої адаптації не є достатньою: витрати на протезування та імпланти часто не покриваються повністю, психічна реабілітація не підтримується законодавством належним чином, у тому числі й пошук роботи для подальшої соціальної адаптації; більшість місць не є пристосованими для людей зі слуховими чи зоровими вадами або інвалідністю. Окрім цього, черговим виявом відсутності належної *турботи як компоненти любові* є недостатня чуйність та сприйнятливність до ієрархічно-командних та операційно-логістичних змін, що потребують війська: численні доповіді про знецінення деякими некомпетентними командирами життів військових лише підтверджують це твердження. Реагування на такі проблеми є надзвичайно повільним, і лише найрезонансніші справи допомагають дещо актуалізувати доцільність тих чи інших рішень, які, у свою чергу, часто приймаються лише в межах конкретної справи, ніж глобально.

Серед інших гуманістично-толерантних проблем як для цивільного українця, так і для військового, є відсутність можливості реєстрації цивільного партнерства – форматом, присутнім у ЄС. На відміну від шлюбу, цивільне партнерство є гендерно нейтральним способом узаконити проживання тих чи інших осіб з відповідними важливими можливостями за прийняття ключових рішень відносно іншого в партнерстві під час особливої кризи (приймати рішення про операцію чи реанімацію, бути допущеним в лікарню як «близька особа», отримання сімейної пільги тощо). Це, в окремих випадках, стосується проблеми сприйняття ЛГБТ-спільнот: хоч після подій Євромайдану толерантне ставлення українців до представників ЛГБТ зрос-

ло, цього не можна сказати про відповідну готовність до узаконення тих чи інших прав, що сприятиме такому самому рівню юридично-культурного проживання, що й для гетеронормативних шлюбів [4].

Іншим яскравим і дуже показовим прикладом кризи любові є особливості соціального ставлення до різних верств суспільства. Повномасштабна війна зумовила активацію особливого типу соціально-правової та гендерної нерівності – «військовозобов'язаний» та «цивільний», де чоловіки стають військовозобов'язаними за умовчанням, а жінки – за власним бажанням і окремими обставинами. В Україні природно і справедливо пропагується важливість долучення до лав ЗСУ й виконання військового обов'язку, але й водночас фіксуються й гуманістично некоректні дії стосовно громадян. Наприклад, мобілізаційні заходи посилюються сумнівними з правової точки зору силовими ресурсами. Також у соціальному просторі поширюється не-політкоректний термін «ухилиянт» стосовно тих, хто підлягає мобілізації, але не бере безпосередньої участі у бойових діях з різних, у тому числі психологічних причин. Такий моралізаторсько-узагальнюючий термін не лише розповсюджується громадянами України, але й підтримується та вживається окремими офіційними представниками влади. Типологізація «свій – чужий» не лише посилює уже існуючу соціальну напругу, але й помітно девальвує цінність життя військовозобов'язаних, які не воюють за тих чи інших обставин. Таке ставлення, у свою чергу, призводить не лише до внутрішньої, але й до зовнішньої відчуженості людини. Поширення психологічно-деструктивних соціальних наративів та фізичних дій можуть видаватися як аксіологічно проблематичні в країнах ЄС в контексті вияву девальвації людського життя та гідності.

Основними способами подолання кризи любові є не лише відповідна саморефлексія населення і державних діячів, але й правильні, гуманні, з любов'ю до кожної людини дії. Орієнтирами любові до людства, проявленими як у юридичній, так і соціокультурній площинах, мають слугувати *відповідальність* (за кожного та соціум загалом), *турбота* (чуйність та підтримка незалежно від проблеми), *повага* (до життя кожного) та *знання* (бажання та здатність почути та зрозуміти) [2]. А отже, підтримуючи такі орієнтири, Україна буде здатною поступово трансформуватися у гідний взірець любові. Така трансформація є можливою лише при синергічній взаємодії держави (державних органів влади) та суспільства; її основу має складати взаємокомунікація та насамперед *просвітництво важливості такої трансформації задля індивідуального та спільного блага у формі ціннісної ідеології*.

Ця ідеологія має бути підтримана на особистісному (моральному) та юридично-правовому рівнях: у такому випадку, вирішується проблема корупції (шляхом відповідального неприйняття та недопущення корупційних механізмів); військові отримуватимуть належне любовне ставлення-вдячність через відповідне фінансове та психологічне забезпечення, а також турботливу адаптацію навколишнього середовища до потреб військових, особливо УБД; військова реформа стане природним результатом ідеології цінності людського життя; проблема цькування тих чи інших верств чи категорій суспільства зміниться на просвітництво із заохоченням та мотивацією до позитивних змін, але не навпаки; прийняття цивільних партнерств більше не буде питанням, оскільки основою таких соціальних союзів є любов як найвища ідеологічна цінність. Підвищення рівня любові та толерантності через правильні системні заходи правових, законодавчих та просвітницьких системних заходів дозволить Україні не просто стати повноправним членом ЄС, але й слугуватиме фундацією осередку безпеченого гармонійного життя та розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Деліні М. Якість життя в країнах ЄС: основні тенденції. *Менеджер. Вісник Донецького державного університету управління. Серія «Економіка»*. 2021. Вип. №2 (91). С. 27–35. URL: https://www.researchgate.net/publication/356584768_Akist_zitta_v_krainah_ES_osnovni_tendencii (дата звернення: 01.02.2026).
2. Фромм Е. Мистецтво любові / пер. з англ. В. Кучменко. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. 192 с.
3. Akaliyski P., Reeskens T. Ukrainian values: between the Slavic-Orthodox legacy and Europe's allure. *European Societies*. 2024. Vol. 26, No. 2. P. 522–551. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2023.2206901>
4. Shestakovskiy O., Kasianczuk M., Trofymenko O. The Revolution of Dignity and instrumentalisation of LGBT rights: How did attitudes towards LGBT people change in Ukraine after Euromaidan? *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. 2021. No. 1. P. 127–150. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2021.01.127>

Зінченко О. В.,

доктор історичних наук, професор,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ НА ПРАВОВІ СИСТЕМИ АРАБСЬКИХ КРАЇН

На арабському Сході за останні десятиліття загострилась конфліктність та нестабільність, обумовлені цілою низкою чинників різного характеру. Соціально-економічні обставини виштовхують з регіону потужні міграційні потоки до європейських країн. Молодь страждає від безробіття, громадянське суспільство майже не розвивається, залишаючись традиційним. Воно яскраво фрагментарне, мозаїчне, кланове, пронизане конфесійними, етнічними, плеємінними та патріархальними зв'язками. Зіткнення на етнічній чи релігійній підставі становить зростаючу загрозу збереженню державної цілісності багатьох країн регіону. Економічна ефективність арабського світу відносно невисока. У більшості випадків Арабський Схід не зрушив з доіндустріальної стадії розвитку. Головну причину його відставання складає східний тип господарювання з його гіпертрофованою роллю держави, посиленою впливом ісламу, який загальмував приєднання мусульманських країн до західних моделей розвитку, орієнтованих на приватну ініціативу. Мусульмани і в наші дні дотримуються общинної моделі суспільного життя і шукають відповіді на його виклики у Корані, рекомендації і релігійні норми якого звернені до родоплеємінного суспільства і відображають рівень його свідомості. Свідомість населення більшості арабських країн залишається патріархальною. З часів свого виникнення іслам виявився найсуттєвішим чинником суспільно-історичного розвитку арабського світу. Він заповнив собою усі ніші мусульманського суспільства, визначив характер економічних відносин і форми політичної адміністрації, соціальну структуру й побут правовірних. І сьогодні його роль надто сильна як у внутрішній, так і в зовнішній політиці арабських країн. В арабському світі вирує криза, політичні катаклізми і тероризм [1, с. 38].

З іншого боку, іслам складає чинник ідентичності країн цієї частини світу. Вони відчують себе частиною арабського світу, наголошують на своїй цивілізаційній єдності, спільності історичного минулого, мовній і культурній спорідненості. Арабська солідарність у суспільній свідомості має велике значення. Наприклад, Основний закон Єгипту декларує, що «єгипетський народ є частиною арабської нації, яка прагне до повної єдності». Політизація арабської ідентичності упродовж XX ст. обумовила популяризацію ідеології панарабізму, яка сформулювала мету об'єднання усіх країн в єдину арабську державу. Подібні ідеї за останній час наголосили на необхідності досягнення єдності позицій арабських країн, їхній тісній взаємодії для вирішення різноманітних спільних проблем [1, с. 39].

Арабські країни дійсно заповнюють спільний геополітичний, лінгвістичний, культурний і релігійний простір, який охоплює територію Північної Африки і Західної Азії площею в 14 млн кв. км. До арабського світу належать 22 країни, які ще у 1945 р. створили Лігу арабських держав. Її членами є Алжир, Бахрейн, Джибуті, Єгипет, Ємен, Ірак, Йорданія, Катар, Коморські острови, Кувейт, Ліван, Лівія, Мавританія, Марокко, Об'єднані Арабські Емірати, Оман, Саудівська Аравія, Сирія, Сомалі, Судан, Туніс і Палестина, а в Джибуті, Коморських островах, Мавританії, Сомалі та Судані араби складають меншість населення.

У щорічному рейтингу країн за індексом демократії, який формує «Economist Intelligence Unit», арабські країни займають переважним чином групу авторитарних країн, окрім невеличкої групи країн, які віднесено до гібридних (перехідних від демократичного до авторитарного) режимів (Бутан: 79-е місце в рейтингу, Марокко: 91-е місце, Туніс: 93-е місце). Цей рейтинг передбачає віднесення країн до однієї з чотирьох груп: досконалі демократії, недосконалі демократії, гібридні країни, авторитарні країни. До авторитарних країн в останньому рейтингу за 2024 рік віднесено Ліван (109 місце в рейтингу), Алжир (110 місце), Палестину (112 місце), Йорданію (115 місце), Катар (117 місце), ОАЕ (119 місце), Оман (120 місце), Пакистан (124 місце), Ірак (126 місце), Єгипет (128 місце), Кувейт (129 місце), Бахрейн (138 місце), Саудівську Аравію (148 місце), Іран (154 місце), Ємен (155 місце), Судан (162 місце), Афганістан (167 місце). Для формування рейтингу враховують «60 різних показників, згрупованих за 5 категоріями: вибори і плюралізм, громадянські свободи, діяльність уряду, політична ангажованість населення і політична культура» [2]. В арабських країнах майже відсутні політичні партії, а якщо і наявні, то їхня роль є незначною в суспільно-по-

літичному житті [3, с. 698]. Жодна з арабських країн не потрапила до груп демократії, навіть недосконалої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Правова карта сучасного світу: навч. посібник для студентів-магістрів юрид. вищих навчальних закладів і факультетів. Вид. 2-ге, змін. та допов. Харків: Право, 2023. 498 с.
2. Індекс демократії. *Bikinedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_демократії (дата звернення: 10.02.2026).
3. Орлова Т. П. Сучасна політична історія країн світу. 2-е вид., доп. і переробл. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.

Віннікова Л. Ф.,
старший викладач,
Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МЕДИЧНИХ ФАХІВЦІВ ЯК ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ЗСУВ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Сучасна вища освіта розвивається в умовах зростаючої соціальної складності, професійної відповідальності та етичної вразливості фахівців, діяльність яких безпосередньо пов'язана з людським життям і гідністю. Особливого значення ці виклики набувають у сфері медичної освіти, де професійні рішення приймаються в умовах невизначеності, морального вибору та високого комунікативного навантаження. За таких обставин дедалі очевиднішим стає напруження між інструментально-технологічною логікою професійної підготовки, орієнтованою на стандарти, протоколи й вимірювані результати навчання, та потребою збереження людського виміру медицини як професії турботи, відповідальності й етичного судження.

У другій половині ХХ – на початку ХХІ століття це напруження посилилося внаслідок поширення управлінських і компетентнісно орієнтованих моделей вищої освіти. У межах таких моделей професійна підготовка дедалі частіше редукується до набору функціональних компетентностей, тоді як особистісні, ціннісні й світоглядні виміри професії втрачають системний характер. У сфері медичної освіти подібна редукція є особливо ризикованою, оскільки вона здатна призвести до формування фахівця, висококваліфікованого технічно, але недостатньо підготовленого до етичних, комунікативних і соціальних аспектів лікарської діяльності.

У цьому контексті гуманізація професійної підготовки медичних фахівців постає не як локальна педагогічна інновація чи додатковий компонент навчальних програм, а як парадигмальний зсув, що змінює саму логіку осмислення цілей, змісту та результатів вищої освіти. Показовим прикладом такого зсуву є досвід Великої Британії, де гуманістичні принципи послідовно інтегрувалися в систему медичної освіти на інституційному, нормативному та педагогічному рівнях.

У сучасному педагогічному дискурсі гуманізація професійної підготовки розглядається як відповідь на обмеженість знаннево-нормативної та управлінсько-компетентнісної моделей освіти. На відміну від гуманітаризації, що передбачає передусім розширення гуманітарного компонента навчальних планів, гуманізація орієнтована на трансформацію всієї освітньої системи – від формулювання цілей і визначення результатів навчання до характеру педагогічної взаємодії та ролей учасників освітнього процесу [2].

Парадигмальний характер гуманізації полягає в зміні уявлень про людину в освіті. Студент перестає розглядатися як об'єкт педагогічного впливу або носій дефіциту знань; натомість він постає як суб'єкт професійного становлення, здатний до рефлексії, морального вибору та відповідального прийняття рішень [3]. У межах гуманістичної парадигми знання й компетентності не заперечуються, але набувають статусу засобів формування професійної ідентичності, а не самодостатньої мети навчання.

Для медичної освіти це означає принципову зміну логіки підготовки фахівця. Лікар у гуманістичній парадигмі постає не лише як виконавець клінічних протоколів, а як моральний агент, відповідальний за взаємодію з пацієнтом, інтерпретацію складних ситуацій і прийняття рішень у контексті невизначеності [5]. Саме тому гуманізація медичної освіти не може бути зведена до окремих курсів з етики чи комунікації; вона передбачає системне переосмислення освітніх цілей і педагогічних підходів.

Досвід Великої Британії є показовим з огляду на тривалий і послідовний характер інтеграції гуманістичних принципів у систему професійної підготовки медичних фахівців. Формування британської моделі медичної освіти відбувалося в умовах поєднання академічної автономії університетів, чіткої нормативної регуляції та активної ролі професійних медичних інституцій. Це забезпечило можливість інституційного закріплення гуманістичних орієнтирів не лише на рівні декларацій, а й у стандартах підготовки та практиках навчання.

Парадигмальний зсув у британській медичній освіті проявляється насамперед у зміні цілей професійної підготовки. Поряд із вимогами до клінічної компетентності дедалі більшого значення набуває формування професійної ідентичності лікаря, що містить етичну чутливість, комунікативну відповідальність і здатність до рефлексії. У нормативних документах та рекомендаціях професійних медичних органів ці якості розглядаються як невід'ємна складова професіоналізму, а не як факультативне доповнення.

Інституційно-нормативний вимір гуманізації у Великій Британії полягає в тому, що гуманістичні принципи транслюються в конкретні вимоги до професійної поведінки майбутнього лікаря. Йдеться про відповідальність у прийнятті рішень, повагу до гідності пацієнта, здатність до міжособистісної взаємодії та усвідомлення соціальних наслідків медичної практики. Таким чином, гуманізація набуває статусу нормативного принципу, що визначає логіку професійної підготовки.

Парадигмальний характер гуманізації проявляється також у трансформації педагогічних підходів у підготовці майбутніх лікарів. У британських медичних школах дедалі ширше застосовуються освітні практики, спрямовані на розвиток рефлексії, критичного мислення та етичного судження. Аналіз клінічних випадків, робота з моральними дилемами, міждисциплінарні обговорення та рефлексивні завдання створюють умови для усвідомлення складності професійної діяльності, яку неможливо звести до алгоритмів [4].

У цьому контексті змінюється й роль викладача. У гуманістично орієнтованій моделі він виступає не лише джерелом знань або контролером результатів навчання, а фасилітатором професійного й особистісного розвитку студента. Така роль передбачає діалогічність, підтримку автономії та створення освітнього середовища, у якому майбутній лікар навчається брати відповідальність за власні рішення. Подібна трансформація педагогічної взаємодії має принципове значення для підготовки фахівців, здатних діяти в умовах професійної та етичної невизначеності.

Отже, гуманізація професійної підготовки медичних фахівців у вищій освіті Великої Британії може бути інтерпретована як парадигмальний зсув, що охоплює цілі, нормативні засади, зміст і педагогічні практики медичної освіти. Її значення полягає не лише в удосконаленні окремих навчальних програм, а у формуванні нової логіки професійної підготовки, у межах якої людський вимір медицини розглядається як системоутворювальний принцип [1].

Британський досвід демонструє, що гуманізація медичної освіти є довготривалим і багаторівневим процесом, який потребує узгодження освітньої політики, інституційних механізмів і педагогічних практик. Узагальнення цього досвіду створює підґрунтя для критичного осмислення можливостей адаптації гуманістичних підходів у інших національних системах вищої освіти, з урахуванням їхніх соціокультурних і професійних контекстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. Київ: Знання України, 2011. 520 с.
2. Сисоєва С. О. Гуманізація та гуманітаризація освіти в умовах цифрової трансформації. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2023. Вип. 2. С. 15–28.
3. Сисоєва С. О. Освітні технології в умовах гуманізації навчання. Київ : КНЕУ, 2008. 320 с.
4. Biesta G. Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy. Boulder: Paradigm Publishers, 2015. viii, 150 p.
5. Nussbaum M. Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities. Princeton: Princeton University Press, 2010. xv, 158 p.

Safonova I.,
PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Honored Worker of Education of Ukraine,
National Academy of Managerial Staff
of Culture and Arts (Kyiv)

INNOVATIVE LEARNING CONCEPT IN WARTIME CONDITIONS

Innovative learning during wartime involves adapting the educational process to new circumstances, specifically through the use of remote technologies, the development of flexible curricula, and the provision of psychological health support for both students and educators. One of the key features of innovative learning during war is the transition to distance education. The war has accelerated the implementation of online platforms, requiring teachers and students to master new digital tools.

Furthermore, the adaptation of educational programs is of paramount importance, as there is a critical need to develop flexible lesson plans that take into account the psychological state and safety of the learners.

The development of digital competence plays a significant role. Students and educators must be able to work effectively with digital instruments for both learning and communication.

Digital Ecosystem and Resilience in Wartime Education have acquired paramount importance as fundamental pillars for ensuring the continuity and quality of the educational process.

The practical implementation of the innovative learning concept relies on a robust digital ecosystem. Educational institutions have increasingly integrated comprehensive online platforms such as Google Classroom, Moodle, and Microsoft Teams to ensure the continuity of the learning process. These tools facilitate not only the delivery of content but also the management of asynchronous learning, which is vital when students face unpredictable power outages or security alerts. Video conferencing tools like Zoom have become essential for maintaining synchronous interaction, fostering a sense of community despite physical separation.

Beyond technical proficiency, the concept of educational resilience has emerged as a cornerstone of wartime pedagogy. It is no longer sufficient to merely deliver information; educators must create a «safe psychological space» within the digital classroom. This involves:

- Social-Emotional Learning (SEL): Integrating brief psychological check-ins and mindfulness techniques into the curriculum to help students manage stress.
- Flexibility and Empathy: Shifting from rigid deadlines to a «mastery-based» approach, where the focus is on the quality of learning rather than strict adherence to schedules.
- Teacher Well-being: Recognizing that the resilience of students depends directly on the psychological state of the educator, requiring institutional support and peer-to-peer mentoring.

Ultimately, innovative learning in wartime is characterized by a shift from a purely instructional model to a supportive-transformational model, where digital technology serves as a bridge for both knowledge and human connection.

Psychological support is equally decisive. Education during wartime demands special attention to the mental health of all participants in the educational process, specifically through the provision of psychological assistance and ongoing support [1, p. 7–8].

The use of innovative methodologies in wartime involves the application of new, non-standard approaches, techniques, and tools in the learning process. These are aimed at improving the quality of education and increasing student motivation while being specifically adapted to wartime conditions. This includes the implementation of gamification, project-based learning, and other innovative instructional methods to maintain engagement and foster active participation among learners.

Innovative methodologies in education specifically involve a shift in focus from the teacher to the learner: this entails a more active role for the student in the educational process, including independent study, research activities, and project-

based work. Furthermore, it incorporates the use of cutting-edge technologies – the application of Information and Communication Technologies (ICT), interactive whiteboards, online resources, and specialized educational software.

A student-centered approach takes into account the individual characteristics, needs, and interests of every learner. Additionally, there is an emphasis on cultivating 21st-century skills: developing critical thinking, creativity, communication skills, and the ability to work effectively in a team. This also includes the implementation of gamification and health-preserving technologies: learning through play, fostering a positive psychological climate within the group, and prioritizing the physical and mental well-being of the students. The portfolio method remains a priority, allowing for the systematic collection and organization of a student's work to demonstrate their academic achievements and personal growth.

In our opinion, there are significant advantages to using innovative methodologies:

- Increased learning motivation: New approaches make the educational process more interesting and engaging.
- Development of creative and critical thinking: Learners study how to analyze, synthesize, and find non-standard solutions.
- Improved quality of knowledge and skills: Innovative methodologies contribute to a deeper mastery of the material.
- Preparation for life in the modern world: Education is conducted taking into account the demands of modern society and the labor market.
- Cultivation of independence and responsibility: Students learn to take responsibility for their own learning process.

The development of independent work skills is becoming crucially important. Learners must be able to study autonomously, which requires the development of time management and self-organization skills.

Furthermore, leveraging international experience is becoming increasingly widespread. Studying and implementing the best practices of other countries in the field of education during wartime can be highly beneficial.

However, numerous challenges emerge during the state of martial law. One of the most critical is the destruction of educational institutions, which necessitates the search for alternative learning spaces and the restoration of infrastructure. The lack of shelters is another pressing issue; ensuring the safety of students and educators during air raids is a top priority. Furthermore, the shortage of personnel significantly impacts the educational process, creating a need for teacher retraining

and the recruitment of new specialists. The lack of internet access and hardware remains a barrier to high-quality education, making the issue of equal access to resources for all learners paramount. Additionally, ensuring psychological stability by providing support and assistance to both teachers and students is essential [2].

In these conditions, innovative solutions take on a primary significance. Foremost among these is the creation of virtual classrooms, which provide educational access to students located in different regions or abroad. Another vital step is the utilization of mobile applications and platforms within educational hubs, focusing on the development of learning apps that can be easily accessed via smartphones and tablets.

The implementation of gamification and interactive learning methods within the educational space during wartime is paramount; this involves engaging students through games and interactive exercises. It is also essential to highlight the development of critical thinking and information analysis skills, preparing students to critically evaluate information, which is especially vital under wartime conditions. Furthermore, fostering creativity and innovative thinking is becoming increasingly widespread, encouraging students to seek novel solutions and ideas.

Thus, the innovative concept of learning in wartime involves the use of new, non-standard approaches, methods, and technologies to ensure the continuity of the educational process. This encompasses the adaptation of curricula, the use of online platforms, blended learning, psychological support for all participants in the educational process, and the provision of equal access to education.

The innovative framework of wartime education serves as a crucial tool for ensuring the stability and continuity of learning, as well as for supporting the psychological and emotional well-being of the learners.

Conclusions. In conclusion, the implementation of an innovative learning concept in wartime is not merely a technical necessity but a fundamental shift toward a more resilient and human-centric educational paradigm. The synergy between digital advancement and psychological support forms a stable foundation for maintaining the continuity of education under crisis conditions.

The transition to flexible, non-standard methodologies – such as project-based learning and gamified instruction – serves as a vital tool for overcoming the decline in student motivation caused by chronic stress. Ultimately, the integration of digital competence and emotional intelligence into the curriculum ensures that the educational system not only survives the challenges of war but also emerges more adaptive, technologically advanced, and focused on the holistic well-being of the individual.

REFERENCES

1. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proiektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk [Education of Ukraine under martial law. Innovative and project activities: Scientific and methodological collection]/ za zahalnoi red. S. M. Shkarleta. Kyiv-Chernivtsi: «Bukrek», 2022. 140 p. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serp.n.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Nauk-metod.zbirnyk-Osv.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu-%20Innovatsiyna.ta.proyektna.diyalnist.pdf> (accessed date: 21.02.2026).

2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichnu sluzhbu u systemi osvity Ukrainy [On approval of the Regulations on the psychological service in the education system of Ukraine]: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 509 vid 22.05.2018 r. URL: <https://drive.google.com/file/d/1kX--tmR5YnW0QmzB1WatXduf0ufMM2hB/view> (accessed date: 21.02.2026).

Танько А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет
імені Г. С. Сковороди

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ ПРАВООХОРОНЦІВ

У контексті проаналізованих філософських, педагогічних і культурологічних джерел концепт людиноцентризму постає як визначальна світоглядна парадигма, що розглядає особистість як головну цінність сучасного суспільного устрою. Узагальнюючи наукові підходи, можна констатувати, що йдеться не лише про теоретичну модель, а про систему поглядів, сформовану на засадах гуманізму, в основі якої – визнання унікальності, гідності, свободи та творчої самореалізації людини. В умовах освітньої, технологічної та соціальної трансформації ХХІ століття зміст цієї ідеї зазнає суттєвих змін, адаптуючись до викликів нової доби.

Огляд наукових праць дозволяє стверджувати, що людиноцентричний підхід – це провідна ідея гуманістичного мислення, що бере початок ще з епохи Відродження та знаходить сучасне осмислення в педагогіці й філософії. У працях науковців прорезюмовано, що педагогіка майбутнього має ґрунту-

ватися на ідеях гідності, внутрішньої цінності особистості та поваги до її неповторного потенціалу [2].

Проведений дискурсивний аналіз доводить, що людиноцентризм є не просто філософською доктриною, а концептуальною основою освіти, професійної підготовки й міжособистісної взаємодії. Цей підхід сприяє розвитку критичного мислення, емпатії, толерантності й відповідальності – саме тих якостей, які необхідні людині у XXI столітті.

Людиноцентризм не заперечує значущість колективного, але його фокус більшою мірою спрямовано на особистий досвід, моральну автономію та самотність індивіда. Сучасні науковці акцентують, що в умовах цифрової доби, де людину часто зводять до функції споживача інформації, потреба в гуманістичному світогляді стає критично важливою.

У зв'язку з вищевикладеним, вважаємо за необхідне наголосити: гуманістичний підхід у професійній освіті фахівців типу «людина – людина» є не лише актуальним, а стратегічно визначальним. На підставі результатів наукового пошуку можна стверджувати, що саме гуманістична парадигма забезпечує всебічний розвиток особистості, здатної діяти етично, ефективно й гуманно в складному соціальному середовищі XXI століття.

Принциповою відмінністю людиноцентричної моделі є те, що вона не нав'язує алгоритмів, а створює умови для формування вільної особистості, здатної до креативних рішень та самостійного мислення в умовах постійних змін.

Аналіз провідних досліджень у галузі освіти дозволяє стверджувати, що людиноцентризм є основоположним принципом модернізації освітнього процесу. З оперттям на висновки вчених, формування ключових компетентностей можливе лише в умовах діалогу, співпраці, емпатії та глибокої поваги до особистості [5].

Слід зазначити, що формування педагогічного мислення, орієнтованого на особистість як активного учасника освітнього процесу, є пріоритетним завданням у контексті сучасної трансформації освіти.

Разом із цим, слід зазначити, що імплементація людиноцентричних засад у реальну освітню практику супроводжується складнощами: перевантаження навчальних програм, брак мотивації у педагогів, недостатнє ресурсне забезпечення. Однак, на думку науковців, ці бар'єри можливо подолати лише за умови глибокої інтеграції гуманістичних цінностей у стратегії та політики освіти [5].

У результаті аналізу сучасної освітньої практики слід наголосити, що ключовим чинником виховання зрілої особистості є саме партнерська взаємодія.

Численні та вагомі за методичними й концептуальними напрацюваннями наукові розвідки дозволяють зробити висновок: педагогіка партнерства як інструмент реалізації гуманістичних ідей відкриває нові горизонти для підготовки фахівців, орієнтованих не лише на знання, а на людину як найвищу цінність. Тому вважаємо розглядати педагогіку гідності, партнерства й компетентності як ефективну відповідь на глобальні виклики.

Педагогіка партнерства, представлена у працях науковців, надає підстави вважати її практичним втіленням людиноцентричної моделі освіти. Така педагогіка базується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, довірі та взаємній відповідальності, що, як доведено, позитивно впливає на розвиток як інтелектуальних, так і соціальних компетентностей [1]. Педагог у такій моделі не домінує, а супроводжує, підтримує й співпрацює.

У контексті сучасної трансформації суспільства, що висуває нові вимоги до професійної підготовки кадрів у сфері «людина – людина» – таких як педагоги, медики, правники, соціальні працівники й психологи, – істотного значення набуває зміна парадигми фахової освіти. У дослідженнях науковців доведено, що в центрі уваги професійних взаємодій перебуває особистість іншої людини з її унікальними потребами, емоційними станами, світоглядними орієнтаціями та соціальними функціями. У цьому зв'язку гуманістичний підхід постає не лише методологічним орієнтиром, а й необхідною умовою професійної ефективності [3; 4; 6].

Зміст провідних досліджень та урядових документів свідчить, що ключовими принципами діяльності поліції є дотримання верховенства права, повага до гідності особистості та конструктивна взаємодія з громадянами. У демократичному суспільстві поліція виконує фундаментальну місію – забезпечення суспільного порядку, охорона прав людини і громадянських свобод, запобігання правопорушенням та зміцнення суспільної довіри до державних інституцій.

У контексті сучасних трансформаційних процесів в українському суспільстві, за результатами численних досліджень, з'ясовано, що особливої актуальності набуває формування нової генерації правоохоронців, які здатні діяти на основі моральних, етичних і гуманістичних цінностей. При цьому гуманістична парадигма, яка спирається на визнання унікальності особистості, її гідності, свободи вибору та відповідальності, виступає вагомим чинником становлення морального обличчя майбутніх поліцейських.

У контексті педагогіки гідності, діяльність поліцейського має ґрунтуватися на безумовній повазі до гідності кожної особи, незалежно від її соці-

ального статусу, національності чи світоглядних позицій. Підхід, сформований у межах гуманістичної парадигми, передбачає внутрішню готовність до запобігання проявам дискримінації, жорстокості та упередженості в професійній практиці [2].

Тому в процесі підготовки майбутніх працівників поліції суттєвим є не лише передавання знань і професійних умінь, а й формування моральних орієнтирів, заснованих на повазі до людської гідності, емпатії, справедливості та толерантності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірста С., Жалко Т. Ключові компетентності та педагогіка партнерства як основа сучасного освітнього процесу. *Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Development Prospects*. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2021. С. 131–134. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-126-8-39>
2. Кірдан О. П., Кірдан О. Л. (2021). Педагогіка гідності – педагогіка майбутнього. *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2021. № 5 (5). С. 386–396. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5\(5\) – 386–396](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2021-5(5) – 386–396)
3. Назаренко О. В. Ідеї гуманістичної педагогіки у працях вчених Київського інституту народної освіти. *Професійна підготовка сучасного педагога: виміри міжнародного співробітництва* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Київ, 22 травня 2018 року. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. URL: <https://er.knuid.edu.ua/handle/123456789/11942> (дата звернення: 23.02.2026).
4. Федірчик Т., Дідух В. Педагогіка партнерства як чинник формування ефективної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах нової української школи. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. 2019. № 21. С. 50–54. DOI: <https://doi.org/10.15330/msuc.2019.21.50–54>
5. Шапка О. І., Базаєва М. О. Гуманістичний підхід у формуванні ключових компетентностей у ххі столітті. *Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти*. 2023. № 1. С. 435–442. DOI: <https://doi.org/10.18372/2786–823.1.17528>
6. Шпак В. П., Гнезділова К. М. (2024). Концептуальні засади педагогіки партнерства в контексті методології гуманістичної педагогіки ххі століття. *Наука і техніка сьогодні*. Серія «Педагогіка». № 8 (36). С. 780–792. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8\(36\) – 780–792](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2024-8(36) – 780–792)

Баран Д. А.,
здобувачка вищої освіти,
Вінницький державний педагогічний
університет
імені Михайла Коцюбинського

ПОНЯТТЯ МЕДІАЕМУ ЯК НОВОГО ЖАНРУ ЦИФРОВОГО МЕДІАТЕКСТУ

Сучасний цифровий медіапростір характеризується швидкою динамікою обміну інформацією та появою нових форм комунікації, де традиційні текстові жанри доповнюються короткими, емоційно насиченими і полікодовими повідомленнями. Однією з таких форм є медіаему, який поєднує вербальні та візуальні елементи, функціонує як незалежна одиниця цифрового дискурсу. Ему здатний передавати складні ідеї, емоції та соціальні оцінки у компактній формі, що забезпечує його вірусне поширення та високу комунікативну ефективність.

У лінгвістичному контексті поняття «ему» трансформувалося від культурної одиниці, що передається шляхом наслідування, до повноцінного медіатексту, здатного до багаторівневого семантичного та прагматичного впливу. Англomовні еми потенційно враховують інтертекстуальні посилання, цитати, перефразування популярних фраз і стереотипів, що сприяє їхній когнітивній насиченості та упізнаваності [2].

Структурні особливості медіаемів передбачають взаємодію тексту і зображення, де вербальний компонент існує лише у взаємодії з візуальним. Зазначена полікодовість створює багаторівневе сприйняття повідомлення та посилює ефект експресивності. Дослідження англomовних мемів на прикладі ресурсів *Reddit*, *Twitter* та *Instagram* зазначає, що еми мають шаблонний, ситуативний та серійний тип, де шаблонні еми характеризуються стабільною візуальною основою і варіативним текстом, ситуативні – актуальністю події, а серійні – повторюваними персонажами та сюжетами [4].

Семантична структура мемів зазвичай високодетальна, хоча більша частина змісту залишається імпліцитною. Зазначений ефект досягається завдяки знанням аудиторії та культурному контексту, що чітко мінімізує

вербальний компонент, залишає достатньо інформації щодо розуміння ситуації. Особливості семантики чітко враховують алюзії на популярну культуру, політичні події та соціальні стереотипи, що забезпечує емоційний вплив і когнітивне залучення користувачів [3].

Прагматичний аспект медіамемів проявляється у здатності формувати емоційне та оцінне ставлення аудиторії. Мем виступає не тільки як інформативний, а й як оціночний ресурс, що дозволяє користувачеві швидко сприймати і транслювати соціально значимі оцінки. Для досягнення досліджуваного ефекту англomовні мему активно використовують засоби експресивності, такі як сленг, іронія, сарказм, парадоксальні поєднання слів та мовну гру [5].

Лексичні та морфологічні засоби експресивності чітко охарактеризовують сленг (*gonna*, *WTF*, *lol*), аббревіатури та неологізми (*brb*, *idk*, *amazeballs*). Також широко застосовуються фонетично мотивовані скорочення (*u* замість *you*, *s* замість *see*) та числова заміна (2 замість *to*, 4 замість *for*), що чітко досягає максимальної семантичної компактності та швидкості комунікації. Емоційна насиченість забезпечена графічними варіаціями (*Nooo!*, *Yesss!*, *hahaha*) та емотиконами, що підсилюють інтонаційне та емоційне забарвлення повідомлення [7].

Синтаксичні особливості мемів представлені еліпсисом, неповними (еліптичними) реченнями та паралелізмом (*I came, I saw, I meme*), що формують ритмічність і підсилюють експресивний ефект. В англomовному дискурсі мему демонструють ігрову манеру викладу, навмисне порушення граматичних норм та трансформацію усталених мовних моделей, що робить їх впізнаваними та комічними [2].

Інтертекстуальність є важливою складовою мемного дискурсу. Вона проявляється у цитуванні, перефразуванні та стилізації відомих текстів, що забезпечує багаторівневе прочитання повідомлення. Медіамем у цифровому середовищі функціонує як точка перетину дискурсивних площин масової культури, політики та повсякденного мовлення [6].

Результати дослідження демонструють, що англomовним мемам як жанру цифрового медіатексту притаманні такі особливості: зіставлення тексту і зображення, що забезпечує багаторівневе сприйняття повідомлення; використання аббревіатур, скорочень, фонетичних та числових заміन, що ефективно передає інформацію; застосування сленгу, іронії, парадоксальних поєднань слів, емоційних та графічних елементів.

Таким чином, медіадеми репрезентують складне лінгвістичне явище, яке поєднує вербальні та невербальні компоненти цифрової комунікації.

Вони швидко реагують на соціальні процеси, транслюють оцінку та формують колективні змістовності, що робить їх ефективним засобом цифрового медіадискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барчук В. Про деякі суспільні мему сучасних українців. *Українознавчі студії*. 2023. № 19. С. 32–40. DOI: <https://doi.org/10.15330/ukrst.19.32-40>
2. Денисюк Ж. З. Інтернет-мему у вимірі масової культури. *Культура і сучасність*. 2022. № 1. С. 3–8. DOI: 10.32461/2226-0285.1.2022.262548
3. Заботнова М. Інтернет-мему як інструмент сприяння стратегічній комунікації. *Філологічні студії*. 2021. Вип. 17. С. 30–38. DOI: 10.28925/2311-2425.2021.174
4. Калько В. В., Калько М. І. Українські прислів'я й антиприслів'я як елементи мемів. *Мовознавчий вісник*. 2023. Вип. 34. С. 105–117. DOI: 10.31651/2226-4388-2023-34-104-116
5. Пилячик Н., Артиш О., Меленюк Т. Англомовні інтернет-мему про COVID-19: комунікативно-прагматичний аспект. *Folium*. 2024. № 5. С. 108–115. DOI: <https://doi.org/10.32782/folium/2024.5.16>
6. Сизонов Д. Фразеологізація інтернет-мемів. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2023. Вип. XLVII. С. 69–81. DOI: <https://doi.org/10.17721/APULTP.2023.47.69-81>
7. Semenyshyn O. I. Political internet memes: a linguistic perspective. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2024. Вип. 27. С. 63–71. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series9.2024.27.06>

Науковий керівник: кандидат філологічних наук **М. М. Кірієнко**

Бельський П. О.

аспірант,
Київський національний університет
імені Т. Г. Шевченка

МАНІПУЛЯТИВНІ КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В УМОВАХ КОНФЛІКТУ В ТРАГЕДІЇ ЄВРІПІДА «МЕДЕЯ»

Трагедія Евріпіда «Медея», уперше представлена афінській публіці на Великих Діонісіях 431 року до Р. Х., становить значний інтерес для лінг-

вопрагматичного аналізу. Традиційно цей твір розглядається з точки зору конфлікту варварської та жіночої емоційності й еллінської та чоловічої раціональності, як це, наприклад, формулює М. Веласко: «У внутрішньому конфлікті між розумом і пристрастю, притаманному кожній людині, греки віддавали перевагу розуму як невід’ємній рисі своєї цивілізованої спільноти. У цьому сенсі вони пишалися тим, що відрізняються від варварів і перевершують їх» [8, р. 1]. Цей конфлікт, безумовно, є в тексті Евріпіда. Але лінгвопрагматика дозволяє поглянути на текст під дещо іншим кутом. Медея постає перед нами не тільки як людина вибухово емоційна, але також як успішний, розсудливий маніпулятор. В основі сюжету – конфлікт, породжений зрадою: Ясон, заради якого Медея покинула батьківщину й рідних та навіть зважилася на злочин, залишає її задля династичного шлюбу з дочкою коринфського царя Креонта. Опинившись у становищі маргіналізованого суб’єкта – чужоземки, жінки в патріархальному суспільстві та вигнанки, якій загрожує негайна депортація, – Медея позбавлена будь-яких інституційних, політичних чи фізичних засобів захистити себе. В умовах такої асиметрії сил її єдиною зброєю стає мова.

Це дослідження має на меті аналіз маніпулятивних комунікативних стратегій Медеї в умовах конфліктної ситуації. Безпосереднім об’єктом аналізу є два діалоги, де Медея використовує маніпуляцію та врешті здійснює помсту, яку вона визначила для себе компромісною метою в наявних обставинах. **Маніпуляція Креонтом:** використання стратегій удаваного підпорядкування та поступок для отримання одного дня відстрочки вигнання, протягом якого Медея планує встигнути здійснити свій план. **Маніпуляція Ясоном:** психологічна гра, що починається з відкритої конфронтації, а згодом переходить у радикально іншу тактику – удаване каяття, декларацію власної нерозумності й другорядності як жінки. Аналіз спирається на теорію мовленнєвих актів Дж. Остіна [3] та Дж. Серля [4], теорію ввічливості П. Браун і С. Левінсона [5], а також на принципи кооперації Г. Грайса [6].

Діалог із Креонтом. Цей діалог є прикладом того, як суб’єкт, позбавлений політичного й соціального впливу, за допомогою лише маніпулятивної комунікації досягає певної мети. Креонт приходить до Медеї з уже готовим рішенням. Його звернення до неї – директивний мовленнєвий акт без жодних стратегій пом’якшення, bald on-record за термінологією теорії ввічливості. Він наказує Медеї негайно залишити Коринф разом із дітьми. Креонт не приховує свої мотиви: він боїться підступності Медеї і боїться, що вона захоче помститися його доньці – новій дружині Ясона. Маючи інституційний ресурс, Креонт не має потреби застосовувати стратегії ввічливості. Швидко оцінив-

ши ситуацію, Медея розуміє, що вияв гніву (так властивого їй у монологах) лише погіршить її становище. Вдавшись до маніпуляції, Медея починає з деконструкції страху Креонта. Вона обирає стратегії самоприниження та негативної ввічливості, намагаючись переконати царя, що її репутація значно перебільшена й приносить їй лише горе. Її іллокутивна мета – знизити власний статус, демістифікувати свій образ і, як наслідок, зменшити рівень загрози в очах Креонта. Крім того, вона додає аргумент, що не має підстав ненавидіти Креонта чи його доньку: її гнів спрямований виключно на Ясона, який її зрадив. Проте Креонт залишається непохитним: «Λόγους ἀναλοῖς· οὐ γὰρ ἄν πείσεις ποτέ / Слова намарне тратиш. Не послухаю» [1, р. 308; 2, с. 103; ряд. 325]. Зрозумівши, що максимальна мета, тобто скасування депортації, недосяжна, Медея вдається до маніпулятивної техніки, відомої як *door-in-the-face*. Її сутність полягає в тому, що маніпулятор спочатку висуває явно неприйнятну вимогу (тут – залишитися в Коринфі назавжди). Після передбачуваної відмови висловлюється значно скромніше прохання (тут – дати один день на збори). На тлі першої масштабної вимоги новий запит сприймається Креонтом як розумний компроміс, відмова від якого виглядала б зайвою та невинуватою жорстокістю. Медея також навмисно переводить дискурс із політичної площини в особисту, апелюючи до позитивного образу Креонта – не як царя, а як батька: «Οἵ κτερε δ' αὐτοῦς· καὶ σὺ τοῖ παιδῶν πατὴρ / Над ними зжалься – у самого ж діти є!» [1, р. 310; 2, с. 104; ряд. 344]. Цей прийом досягає мети. Креонт, хоча визнає й озвучує ризик, не бажає виглядати тираном і надає Медеї цей день. Залишившись наодинці з Хором, Медея відкрито визнає свої дії маніпуляцією. Вона демонструє високий рівень когнітивної емпатії – здатності зчитувати емоційні тригери та вразливості опонента.

Діалоги з Ясоном. Спілкування з колишнім чоловіком відбувається у два етапи. Перший діалог – це відкритий конфлікт, де прямого маніпулювання ще не відбувається. Медея тут цілком відповідає грецьким стереотипам про варварів і жінок. Втім і Ясона Евріпід показує не в героїчному аспекті: він виглядає цинічним, егоїстичним прагматиком, виправдовуючи свою зраду економічною та соціальною доцільністю. Цікавим є також використання ним морських метафор. Себе він порівнює з керманичем (οἰακοστρόφος), який долає не море, а нестримність язика (γλωσσαλγία) Медеї, і звертається до неї в цей момент не на ім'я, а за гендерною ознакою: ὦ γύναι. Ці метафори мають підкреслити його інтелектуальну перевагу над ірраціональною жінкою. На цілком логічні аргументи Медеї про те, що Ясон завдячує її допомозі у своїх минулих перемогах, він навіть не вважає за потрібне знайти логічні

контраргументи, а просто приписує успіх допомозі богині. Такий своєрідний *deus ex machina* в аргументації. Ясон виходить з цього діалогу впевненим у своїй перевазі, але саме цю впевненість Медея згодом використовує як підґрунтя для своєї фінальної маніпуляції. Зрозумівши, що відкрите протистояння не досягає мети, вона змінює вектор мовленнєвої поведінки. У другому діалозі вона використовує стратегію позитивної ввічливості. Вона імітує очікуваний гендерний сценарій: знаючи вкорінені в Ясоні стереотипи про ірраціональність і безпорадність жінок, вона навмисно одягає на себе саме цю маску. Починає вона з вибачення за нещодавній спалах гніву, заявляючи, що обмірковувала його слова й дійшла висновку, що він у всьому мав рацію, а вона – ні. Складається навіть враження, що вона «переграє», як поганий актор, – надто повне й радикальне каяття вона зображує, за логікою це мало б викликати в Ясона підозру. Втім виявляється, що Медея точно оцінила ступінь упевненості Ясона у власній переконливості, бо він дійсно вірить у цю метаморфозу. З погляду прагматики, це акт штучного конструювання солідарності. Також ця промова Медеї є прикладом систематичного порушення максим Грайса, передусім максими якості. Драматична іронія полягає в тому, що на поверхневому рівні Медея суворо дотримується максим відношення й способу: її мовлення релевантне, ясне, логічне й послідовне. Вона дзеркально відтворює ту раціональність, яку Ясон демонстрував у першому діалозі. Ясон вірить їй саме тому, що вона говорить те, що він хоче почути. Переконавши Ясона у своїй покорі, Медея без перешкод здійснює задумане – передає смертельні дари. Упевнений у власній перемозі, Ясон уже не здатний розпізнати підступ і лише поблажливо дорікає Медеї в марнотратстві.

Успіх прагматичних стратегій Медеї – як у випадку з Креонтом, так і з Ясоном – зумовлений її психологічною конституцією. Медея демонструє повну відсутність афективної емпатії (співчуття), водночас маючи високий рівень когнітивної емпатії. Вона точно ідентифікує стереотипи та мисленнєві слабкості опонента, перетворюючи їх на важелі впливу. Як слушно зауважує Д. Кернс: «Вона є добрим прикладом того, як емоційний інтелект (те, що інколи називають «когнітивною емпатією») не обов'язково призводить до просоціальної поведінки» [7, p. 18].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Euripides. Ion. Hippolytus. Medea. Alcestis / with an English translation by Arthur S. Way. London : William Heinemann ; New York : The Macmillan Company, 1912. xv, 507 p.

2. Евріпід. Трагедії / пер. з давньогр. А. Содомора, Н. Ващишин. Львів : Априорі, 2023. 608 с.
3. Austin J. L. How to Do Things with Words / edited by J. O. Urmson and Marina Sbisa. 2nd ed. Oxford: Clarendon Press, 1975. viii, 168 p.
4. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. London: Cambridge University Press, 1969. vii, 203 p.
5. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. xiv, 345 p.
6. Grice H. P. Logic and Conversation. Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts / ed. by P. Cole, J. L. Morgan. New York : Academic Press, 1975. P. 41–58.
7. Cairns D. The Dynamics of Emotion in Euripides' Medea. Greece & Rome. 2021. Vol. 68, Issue 1. P. 8–26. DOI: 10.1017/S0017383520000212.
8. Martin Velasco M. J. Medea. An Example of How Destructive Rhetoric Can Become. Rosetta. 2007. Issue 3. P. 1–16.

Борзенко О. П.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Харківський національний автомобільно-
дорожній університет

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК І ВЗАЄМОДІЇ МОВИ, МОВЛЕННЯ ТА КУЛЬТУРИ

Культури різних народів відрізняються між собою мовою. У мові відображаються спосіб життя, менталітет, культурні установки та цінності народу. Кожна мова по-своєму розподіляє світ, тобто має власний спосіб його концептуалізації, тому кожна мова володіє своїми особливостями: національних культур, звичаїв, ритуалів, обрядів, національних характерів загалом і створює, таким чином, свій неповторний світ, у якому живе людина. Значається, що кожна мова творить культуру та історію свого етносу. Зміна світобачення спричиняється переходом на іншу мову. Представники різних етносів мають і різний погляд на світ.

Мова – один із найвизначніших божественно-людських витворів, універсальне надбання людства й універсальна реальність суспільного існування. Це – оселя людського духа. І не дивно, що люди ще в давні часи зацікавилися мовою і створили про неї науку – мовознавство [3, с. 7].

Для уміння спілкуватися людство створило тисячі мов, кожен етнос розмовляє своєю мовою. Усі вони різні та мають свої особливості: відображен-

ня явищ дійсності, будови, граматики, звукового та інтонаційного мовлення тощо. Удосконалюючись у процесі історичного розвитку, мова має необмежені можливості у спілкуванні та пізнанні світу. Необхідність спілкування людини й спричинило появу мови. Мова є інструментом пізнання. Спілкування людей завжди відбувається в межах певної культури з використанням конкретної етнічної мови та законів спілкування. Необхідне глибоке розуміння сутності механізмів спілкування, мовних елементів комунікації, загалом комунікації, які відіграють важливу роль в соціокультурному процесі у процесі породження, сприйняття та реалізації мовлення.

Мова вивчається у тісному зв'язку з мисленням і свідомістю людини, культурою і духовним життям народу.

Мова допомагає людині пізнавати світ, і це пізнання залежить від мови. Вона як система світобачення здійснює коригувальний вплив на людську поведінку: людина поводиться з предметами так, як подає, відкриває, змалює її мова [1, с. 40].

Аналіз матеріалу з проблеми природи мови та її динаміку в часі спричинили появу наукових праць, як вітчизняних так і зарубіжних вчених. У своїх дослідженнях Ф. Бацевич, Е. Бенвеніст, Ф. Боас, П. Брок, Г. Гердер, І. Голубовська, В. фон Гумбольдт, А. Ефтімова, П. Ілієва-Балтова, Ю. Карпенко, М. Кочерган, С. Куранова, Дж. Ліч, В. Манакін, І. Марван, К. Молле, М. Мюллер, Ж. Піаже, О. Потебня, О. Семенюк, Ф. де Соссюр, Г. Хаунсфілд, О. Яшенкова та ін. виявили зв'язок людської свідомості з мовними формами, простежили характер пізнання та сприйняття світу в мовних категоріях, дослідили мовну культуру, реконструювати мовну етнічну свідомість, виявили культурно-мовні національні стереотипи, визначили взаємовплив мови та духовної культури. Науковцями на основі досліджень було встановлено, що виникнення мовних етнічно-специфічних форм, що обумовлюють самобутність національно-мовних картин світу, визначається такими факторами, як: фрагментом реального світу, який впливає на колективну свідомість етносу; особливостями самої колективної етнічної свідомості, які виявляються в неоднаковості концептуалізації мовою сенсорно-рецептивного, логіко-поняттєвого, емоційно-оцінного та морально-ціннісного компонентів етнічної свідомості. Більшість мовознавців зазначають наявність зв'язку між мовою та мисленням, що мова, удосконалюючись у процесі історичного розвитку має необмежені можливості у спілкуванні та пізнанні світу. Комунікативна функція – головна функція мови. Вона здійснюється різними за-

собами, важливішими серед яких є мовні. Мова, мовлення, мислення єдині, але не тотожні, вони мають специфічні риси, що вимагає спеціального вивчення. Зв'язок між мовою та мисленням здійснюється через мовлення. Мислення неможливо без мови, мислення – це мовлення про себе. Чим більше людина здобуває знань, тим багатше її духовне життя та рівень мовної культури.

Взаємозв'язок та взаємодію мови й культури висловив ще видатний німецький лінгвіст і філософ В. Гумбольдт, а видатний український філолог О. Потебня розвив нерозривний зв'язок мови і людського способу буття. Він виступав за збереження і розвиток усіх національних мов.

О. Потебня наголошував, що мова нерозривно пов'язана з духовністю, саме тому в кожній мові закладене та фіксується самотутнє сприйняття світу. Внутрішня форма кожної мови виявляється в неповторних структурах усіх мовних рівнів. Це сукупність усього того, що створено і відпрацьовано мовленням. Свідченням існування та життєздатності мови є мовлення.

Мова – специфічний спосіб існування культури. Кожен носій мови є водночас і носієм культури, яка цією мовою послуговується. Культура дається людині через мову і в мові. Можна сказати навіть більше: лише завдяки мові людина і стає людиною. Ще Сократ звертався до людини з такими словами: «Заговори, щоб я тебе побачив». Сутність людини зберігається і виявляється в мові. У процесі оволодіння мовою і комунікації людина відкриває для себе світ власного людського буття [2, с. 81].

У процесі спілкування людина контактує не лише для обміну інформацією за певною темою або галуззю, а й для задоволення встановлених стосунків з іншими людьми, і тому « початок розмови, ведення і завершення його вимагає значно більше мовних знань і здібностей. Тобто комунікативна поведінка визначається відповідною мовною культурою» [4, с. 24].

У процесі мовлення особистість спілкується за допомогою мови. Нема нічого такого, про що не можна було б розповісти. Тому мова – найдосконаліший засіб спілкування людей. Кожна людина навчається мови від тих хто її оточує. Суспільство (сім'я, знайомі, дитячий садок, школа) навчає людину мови. Через мову ми пізнаємо світ. Сприйняття світу відбувається крізь призму нашої мови, яка є найважливішим засобом спілкування людей, тобто засобом вираження й передавання думок, почуттів; засобом формування, оформлення та існування думки: без називання немає думання та осмислення реальності; явищем суспільним, оскільки виникає, розвивається, живе

і функціонує в суспільстві; засобом спілкування не тільки між людьми, що живуть в один час, а й між поколіннями; величезним надбанням людського суспільства; не тільки витвором історії суспільства, але й активним чинником цієї історії [5, с. 13].

Думка людини може бути правильно виражена, а слухачем правильно сприйнята тільки в тому разі, коли в спілкуванні правильно використовуються компоненти мови (складобудова, система звуків тощо) та інтонації (єдність пауз, темп, ритм, голосовий тембр, наголоси тощо). Інтонація є засобом актуалізації мовлення, тобто засобом зв'язку, спілкування і контекстом висловлювання. Жодне живе мовлення без інтонації неможливе.

Правильне наголошення має дуже велике значення. Неправильна постановка словесного наголосу може призвести до непорозуміння між учасниками комунікації. Британський мовознавець Р. Бенсел відзначає, що неправильне наголошення слова може вплинути на значення слова, а отже і на зміст повідомлення. Трапляються й такі випадки, коли через хибну постановку наголосу мовцем, слухач чує зовсім не те слово, яке хотів донести до нього співрозмовник [6, р. 227].

Інтонація відіграє важливу роль у процесі мовленнєвого спілкування та містить інформацію про: мовленнєву ситуацію, інтонаційну будову даної мови, автора, відносини та стосунки співрозмовників.

У зв'язку з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, гіпертекстових та комп'ютерних технологій, інтернету постала необхідність створення реальних інноваційних комп'ютерних програм, які забезпечують високоякісний аналіз мовлення. Віртуальне середовище дає можливість автентичного спілкування. Комп'ютерні та технічні засоби дозволяють моделювати мовне середовище, стимулювати не тільки розвиток основних видів мовленнєвої діяльності, а й сам процес підвищення рівня культури мовлення.

Таким чином, мова – це суспільне явище, вона безперервно розвивається, змінюється, збагачується, має свою будову та внутрішні об'єктивні закони. Мова виникла в суспільстві, створена суспільством, обслуговує суспільство, є найважливішою ознакою суспільства й призначена для передачі інформації, і як засіб спілкування висвітлює всі сфери діяльності життя народу. Існує стільки світобачень і стільки світів, скільки мов. Культура кожного народу фіксується в його мові. Без мови жодне суспільство не може існувати, поза суспільства вона стає мертвою. Для кожного народу мова є найдорожчим скарбом, його духом, його історією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 240 с.
2. Воробйова І. А. Основи лінгвокраїнознавства : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 272 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавства : підручник. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 464 с.
4. Молле К., Ілієва-Балтова П., Ефтімова А. Язикова и комуникативна компетентность. Софія : СЕМА РИШ, 2004. 164 с.
5. Пентилюк М. І., Маруніч І. І., Гайдаєнко І. В. Ділове спілкування та культура мовлення : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 224 с.
6. Bansal R. K. The pronunciation of English in India. *Studies in the pronunciation of English : a commemorative volume in honour of A. C. Gimson* / edited by Susan Ramsaran. London; New York : Routledge, 1990. P. 219–230.

Палазюк В. С.,

студент,

Вінницький державний педагогічний

університет

імені М. Коцюбинського

КОНЦЕПТ WEDDING / ВЕСІЛЛЯ ЯК ФРАГМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Дослідження культурно значущих концептів у межах когнітивної лінгвістики дає змогу простежити взаємозв'язок мови, мислення та ціннісних орієнтирів спільноти. Одним із таких концептів є WEDDING / ВЕСІЛЛЯ, який відображає уявлення про шлюб, родину й соціальну норму та посідає важливе місце в національній картині світу. Теоретичне осмислення цього феномена потребує уточнення понять «концепт» і «картина світу», оскільки саме вони становлять методологічну основу аналізу.

У сучасній науці концепт трактується як ментальна одиниця, що інтегрує знання, досвід і культурні смисли. За визначенням В. Еванса та М. Гріна, концепт є дискретним ментальним утворенням – квантом знання, який містить енциклопедичну інформацію та формується в процесі когнітивної діяльності [6, р. 278]. Подібну позицію розвиває О. Селіванова, наголошуючи на складній структурі концепту, що поєднує ядро та периферію, вербальні

та невербальні компоненти, а також оцінні характеристики [4, с. 410]. Водночас Дж. Тейлор підкреслює необхідність розмежування концепту і мовного значення: якщо значення належить до мовної системи, то концепт функціонує в ширшій когнітивній площині та охоплює знання, що виходять за межі словникової дефініції [8, р. 127]. Отже, концепт постає як багатовимірна когнітивно-культурна структура, що акумулює раціональні, образні та ціннісні компоненти.

Осмислення концепту неможливе поза поняттям картини світу, яка визначає загальні параметри інтерпретації дійсності. Картина світу розглядається як системно організована сукупність уявлень про реальність, що формується в результаті пізнавальної діяльності людини й закріплюється в мові. А. Глаз інтерпретує мовну картину світу як сукупність перспектив, через які спільнота осмислює та вербалізує досвід, наголошуючи на ролі інтерпретаційного чинника у формуванні значення [7, р. 18]. Своєю чергою А. Вирва акцентує на метафоричній природі мислення, завдяки якій абстрактні явища осмислюються через конкретні образи, що впливає на структурування мовної картини світу [9, р. 164]. Таким чином, картина світу є не простим відображенням реальності, а результатом культурно зумовленої концептуалізації.

Концепт WEDDING / ВЕСІЛЛЯ в сучасному лінгвокультурологічному та когнітивному осмисленні постає як один із ключових фрагментів національної картини світу, оскільки акумулює уявлення спільноти про соціальний порядок, життєвий цикл людини, систему цінностей і нормативні моделі міжособистісних взаємин. Весілля в цьому вимірі є не лише подією приватного життя, а складним культурним феноменом, у якому синтезуються символічні, комунікативні, аксіологічні та світоглядні параметри. Воно функціонує як своєрідний текст культури, що відображає усталені способи інтерпретації дійсності, транслює колективний досвід і забезпечує спадкоємність культурних смислів.

У межах семіотичного підходу весільний обряд розглядається як знакова система, у якій кожен елемент – вербальні формули, жести, просторові переміщення, предметні атрибути, послідовність дій – виконує функцію носія культурної інформації. І. Шворак зазначає, що відповідно до концепції культури як вторинної моделювальної системи будь-який обряд, зокрема весільний, є формою кодування соціально значущих смислів, де важливими є не лише слова, а й невербальні знаки, ритм та організація ритуалу [5, с. 84]. У такому розумінні весілля постає як семіотичний простір, у межах якого біографічна подія індивіда перекладається мовою культури й набуває статусу колективно значущого факту.

Антропологічний вимір дослідження дозволяє інтерпретувати весілля як універсальний ритуал переходу, що символічно оформлює зміну соціального статусу людини. О. Моїсеєнко підкреслює, що трифазна структура обрядів переходу (відокремлення, лімінальність і включення) дає змогу розглядати весільну традицію як механізм символічної трансформації, у межах якого відбувається «завершення» попередньої ідентичності та «становлення» нової соціальної ролі [3, с. 168]. Кожна з цих фаз супроводжується специфічними знаками, що фіксують зміну місця людини в соціальній і культурній ієрархії.

Подальший розвиток цієї ідеї пов'язаний із осмисленням лімінальності як ключової характеристики весільної обрядовості. С. Крацило акцентує увагу на тому, що лімінальний стан створює семіотично насичений простір невизначеності, у якому тимчасово призупиняється дія звичних норм і відбувається переосмислення культурних ролей [2, с. 238]. Саме в цьому пороговому стані кожен елемент обряду набуває підвищеної символічної ваги та функціонує як носій колективних уявлень про перехід, єдність і соціальну інтеграцію.

З позицій лінгвокультурології весільна традиція репрезентує базові концепти культури – сім'ю, шлюб, любов, честь, відповідальність, долю, – які формують аксіологічне ядро національної картини світу. Н. Іваненко наголошує, що саме обрядові практики становлять привілейовану сферу дослідження культурних концептів, оскільки в них відбувається максимальна концентрація символічних і ціннісних смислів, які закріплюють певну модель життєвого циклу людини у свідомості носіїв мови [1, с. 143].

На нашу думку, концепт WEDDING / ВЕСІЛЛЯ слід розглядати не лише як репрезентант усталених традиційних смислів, а й як динамічну когнітивну модель, що відображає здатність національної картини світу до адаптації в умовах соціокультурних змін. Зберігаючи архетипну основу ритуалу переходу та символічного єднання, весілля водночас трансформується разом із суспільством, інтегруючи нові форми комунікації, індивідуалізовані сценарії та модернізовані символи. Це свідчить про те, що весільна обрядовість функціонує як механізм балансування між традицією і сучасністю, забезпечуючи безперервність культурної пам'яті при одночасному оновленні способів її репрезентації. Саме така поєднаність стабільності та варіативності дозволяє трактувати концепт ВЕСІЛЛЯ як живий фрагмент національної картини світу, у якому віддзеркалюються як глибинні світоглядні константи, так і актуальні процеси переосмислення соціальних і культурних цінностей.

Отже, концепт WEDDING / ВЕСІЛЛЯ постає як багатовимірна когнітивно-культурна структура, що відображає фундаментальні параметри національного світобачення – уявлення про соціальну норму, безперервність поколінь, гармонізацію індивідуального та колективного начал. Весілля виконує не лише функцію соціального оформлення шлюбу, а й роль механізму символічної легітимації культурних цінностей, забезпечуючи їх відтворення через ритуалізовану дію. Саме тому воно може розглядатися як один із найбільш репрезентативних фрагментів національної картини світу, у якому концентрується досвід культури, її ціннісні орієнтири та способи осмислення людського буття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваненко Н. Фразеологічні одиниці концептуального поля Marriage у британській картині світу. *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Філологічні науки*. 2022. Вип. 202. С. 140–146. DOI: 10.36550/2522-4077-2022-1-202-140-146
2. Крацило С. О. Вербалізація концепту marriage в пуританській етико-дидактичній літературі на матеріалі трактату «Christian economics: or, the family directory, containing directions for the true practice of all duties belonging to family relations, with the appurtenances». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 51. С. 236–239.
3. Моїсєнко О. Ю. Взаємодія ментального простору глобальної лінгвокультури та етнолінгвокультурного ментального простору у вербалізації англійською мовою концепту marriage в контексті Східної Африки. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2014. Вип. 29. С. 160–174.
4. Селіванова О. С. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Шворак І. Ю. Семантика смерті та переродження у весільній традиції Потур'я: на прикладі обрядів переходу. *Вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2019. №4. С. 80–92.
6. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics: An Introduction*. New York: Routledge, 2006. 856 p.
7. Głaz A. *Linguistic Worldview(s): Approaches and Applications*. New York: Routledge, 2021. 240 p.
8. Taylor J. R. *The Mental Corpus: How Language is Represented in the Mind*. Oxford: Oxford University Press, 2012. viii, 321 p.
9. Wyrwa A. Applying the Concept of Linguistic Worldview in Translation Teaching. *Półrocznik Językoznawczy Tertium*. 2025. Tom 10, Nr 1. P. 153–176. DOI: <https://doi.org/10.7592/Tertium.2024.10.1.320>

Петрунь М. В.,
здобувачка вищої освіти,
Вінницький державний педагогічний
університет
імені Михайла Коцюбинського

ПОНЯТТЯ ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

У сучасній лінгвістиці спостерігається стійка тенденція зростання інтересу до вивчення ономастики як самостійної галузі мовознавства. Це зумовлено широким використанням власних назв у різноманітних видах мовлення, однак особливого значення вони набувають у художніх текстах. Їхня функція не обмежується лише номінацією, а також містить текстотвірний рівень та сприяє передачі основних ідей автора.

Ономастика трактується як наука, що вивчає походження, будову, функціонування та розвиток власних назв, а також закономірності їх використання в мові й суспільстві. Об'єктом її дослідження є різноманітні види ономастичних одиниць, що застосовуються в межах різних мовних, культурних та історичних контекстів. Проте в сучасному мовознавстві існує значна кількість підходів до трактування ономастики – як науки, розділу мовознавства або навіть спеціальної історичної дисципліни. Це зумовлено активним дослідженням власних назв у різних типах дискурсу, зокрема в художніх текстах, де власні назви постають органічною частиною цілісної текстової системи [3, с. 93].

У сучасній ономастичній науці значущим теоретичним концептом є ономастичний простір. В. М. Топоров був одним із перших, хто розвинув ідею просторової організації власних назв, водночас запровадивши термін «топономастичний простір». Він тлумачив його як систематизований комплекс власних назв, що відбиває просторово-часове сприйняття світу у мовному усвідомленні [Цит. за: 5, с. 233].

Проте у наукових працях немає єдиного чіткого визначення поняття ономастичного простору, що зумовлено різноманітністю підходів до його трактування. Зокрема, ономастичний простір може розглядатися як безперервний потік імен, або «іменний континуум», який присутній в уявленні людей різних культур і по-різному проявляється протягом різних історичних епох [Цит. за: 5, с. 233]. Інший підхід інтерпретує це явище як відкриту динамічну систему власних назв, що постійно поповнюється та охоплює як реальні, так і вигадані оніми (І. В. Хлистун) [4, с. 6]. З погляду когнітив-

ної лінгвістики, ономастичний простір розглядається як система взаємопов'язаних та упорядкованих одиниць за допомогою ментальних моделей знань (О. Ю. Карпенко) [2, с. 134].

Ономастичний простір має складну внутрішню будову та багато рівнів. У його межах виокремлюються ономастичні поля, які формують систему взаємопов'язаних власних назв. За структурою цей простір схожий на модель «центр – периферія». У центрі зосереджені найбільш вживані та важливі для спілкування імена, передусім особисті імена людей, тоді як на периферії розташовані менш поширені та стилістично виділені категорії власних назв. Така організація надає ономастичному простору динамічності та відкритості, а також віддзеркалює особливості того, як мова сприймає світ. Крім того, ця структура створює підґрунтя для подальшого аналізу особливостей функціонування онімів у художньому тексті [5, с. 234].

Особливого розгляду варта літературна ономастика, яка виникла на засадах народних реалій і розвивалася в загальному руслі світового літературного процесу. У художньому творі власні назви функціонують за трьома головними принципами. По-перше, вони співвідносяться з авторським задумом твору, відтворюючи його ідейне спрямування. По-друге, ці назви відповідають історичній та культурній достовірності зображуваних подій чи обставин. По-третє, система власних назв підпорядковується антропоцентричній організації тексту, оскільки тісно пов'язана з характером героя та його роллю в художньому світі. Саме тому аналіз власних назв у літературі потребує врахування не лише їхньої номінативної функції, а й смислового та функціонального навантаження в загальній структурі твору [1, с. 13].

У системі власних назв художнього твору значне місце посідає просторовий аспект, пов'язаний з місцем дії. Географічні назви – як реальні, що існують у дійсності, так і ті, що створені авторською уявою, – органічно вписуються в сюжет, виразно підкреслюють антропоцентричний характер розповіді. Завдяки цьому топоніми стають важливим засобом ономописма та однією з найпомітніших складових художнього світу, адже вони не лише уточнюють його простір і надають розповіді ефекту достовірності, а й допомагають у розкритті характерів дійових осіб та розвитку подій [1, с. 13].

Таким чином, ономастичний простір художнього тексту постає як багатогранна, внутрішньо структурована система власних імен, функціонування якої зумовлене творчим задумом автора та характерними рисами жанру і стилю твору. Йому притаманні структурна впорядкованість, динамізм та здатність до трансформацій, що віддзеркалює унікальність мовної картини світу. Аналіз наукових підходів засвідчує відсутність єдиної дефініції цього поняття,

проте більшість науковців сходиться на розумінні його як цілісного іменного поля, де власні назви виконують не тільки функцію найменування, а й активно долучаються до текстотворення та формування художніх образів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гоголенко О. П. Антропонімія в ономастичному просторі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2021. Т. 32 (71). № 3. Ч. 3. С. 9–15.
2. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика: навч. посіб. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2010. 155 с.
3. Хаджилій Т. Роль ономастики в сфері мовознавчих досліджень. *Актуальні питання лінгвістики та методики викладання іноземних мов*: Збірник матеріалів IX міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: Олді+. 2024. С. 93–97.
4. Хлистун І. В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект): автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2006. 27 с.
5. Шестакова С. До питання про стратифікацію сучасного ономастичного простору. *Типологія та функції мовних одиниць*: наук. журн. / [редкол. : Н. М. Костусяк (гол. ред.) та ін.]. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 2015. № 1 (3). С. 232–240.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент **О. Л. Козачишина**

Чоловська О. О.,
здобувачка вищої освіти,
другого (магістерського) рівня 1 курсу,
факультет іноземних мов,
Вінницький державний педагогічний
університет
імені М. Коцюбинського

ПОНЯТТЯ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ ТА АДЕКВАТНОСТІ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

Переклад у сучасній лінгвістичній науці тлумачиться як багатоохоплюючий процес міжмовної та міжкультурної комунікації, що передбачає не лише передачу змісту, а й відтворення функції та впливу тексту на адресата та розглядається як цілеспрямована діяльність, спрямована на відтворення автор-

ського задуму в іншій мовній системі [2, с. 9]. У цьому контексті особливу увагу привертає питання того, як саме визначати якість перекладу. Основними поняттями тут є еквівалентність і адекватність, тому важливо узагальнити наукові підходи до їхнього тлумачення та зрозуміти, як вони співвідносяться.

Поняття «еквівалентність» у перекладознавстві традиційно пов'язується зі змістовою відповідністю перекладу вихідному тексту, тобто зі ступенем, до якого зміст перекладу відповідає змісту оригіналу. Дж. Катфорд визначав еквівалентність як текстову відповідність між одиницями двох мов [4, р. 27]. Проте функціональний підхід до еквівалентності, запропонований Ю. Найдою, передбачає досягнення у реципієнта перекладу ефекту, максимально наближеного до реакції адресата оригіналу [2, с. 49]. Оскільки зміст і спосіб викладу тексту впливають на передачу авторського задуму, еквівалентність розглядають як важливу умову точного відтворення смислу під час перекладу.

Продовжуючи розгляд поняття еквівалентності, слід зазначити, що виділення її рівнів залежить від наукового підходу. Дж. Мандей розглядає її як багаторівневу категорію, що реалізується на лексичному, граматичному, текстовому та прагматичному рівнях [6, р. 75]. М. Бейкер, своєю чергою, виокремлює еквівалентність на рівні слова, словосполучення, граматики, тексту та прагматики [3, р. 68]. Розмаїття класифікаційних підходів свідчить про багатогранність і складність цього поняття, що здебільшого визначається теоретичною орієнтацією дослідника.

Адекватність, на відміну від еквівалентності, у сучасних дослідженнях тлумачиться як ширша категорія. Під адекватністю розуміють не тільки змістову відповідність, а й відповідність перекладу меті спілкування, контексту використання тексту й потребам адресата. За визначенням В. Комісарова, адекватний переклад забезпечує досягнення тієї самої комунікативної мети, що й вихідний текст [1, с. 10]. Ю. Хаус акцентує увагу на функціональних і прагматичних параметрах оцінювання перекладу [5, р. 5], а Дж. Мандей підкреслює значення жанрових і стилістичних чинників у процесі досягнення перекладацької адекватності [6, р. 37].

Щоб узагальнити розглянуті положення, можна зазначити: якщо еквівалентність переважно стосується відповідності змісту оригіналу й перекладу, то адекватність ураховує ще й ефективність перекладу в конкретній комунікативній ситуації. Це означає, що текст може бути еквівалентним за змістом, але не повністю адекватним, якщо не відповідає функціональним вимогам цільового мовного середовища.

Обидва поняття, хоча й мають різне змістове наповнення, є основою для оцінки якості перекладу. Разом із цим, важливо зрозуміти їх різні акценти:

еквівалентність зосереджується на змістовій відповідності між текстами, тоді як адекватність – на результаті комунікації та функціональній доцільності перекладацького рішення [5; 6]. Таким чином, еквівалентність є лише однією зі складових адекватності, яка має більш широкий і комплексний характер.

Отже, у сучасному перекладознавстві еквівалентність і адекватність розглядаються як тісно пов'язані критерії якості перекладу. Їхнє поєднання дає змогу зберегти змістову точність і досягти ефективності спілкування, що є ключовим критерієм для міжмовної та міжкультурної комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранцова І., Ткач М., Мілько Н., Денисенко Н. Вступ до перекладознавства. Мелітополь : Видавництво МДПУ, 2019. 141 с.
2. Ташенко Г. В. Актуальні проблеми теорії та практики перекладу. Харків : Мадрид, 2021. 168 с.
3. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 3rd ed. London : Routledge, 2018. 400 p.
4. Catford J. C. A Linguistic Theory of Translation. Oxford : Oxford University Press, 1965. viii, 103 p.
5. House J. Translation Quality Assessment: Past and Present. New York : Routledge, 2015. vii, 160 p.
6. Munday J. Introducing Translation Studies: Theories and Applications. 4th ed. London : Routledge, 2016. xvi, 376 p.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент **О. Л. Козачишина**

Шиліпун А. С.,
здобувачка вищої освіти,
другого (магістерського) рівня 1 курсу,
факультет іноземних мов,
Вінницький державний педагогічний
університет
імені Михайла Коцюбинського

СІМ'Я В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТУ В ЛІТЕРАТУРНОМУ ВІДОБРАЖЕННІ

Упродовж багатьох поколінь феномен родини зберігає свою актуальність та значущість, оскільки сім'я відіграє важливу роль у житті кожної людини

та формуванні суспільства. Саме в сім'ї формуються основи світогляду, моральних принципів і соціальної взаємодії людини. Водночас зміни, що відбуваються в сучасному світі, зумовлюють переосмислення традиційних уявлень про сім'ю та її функції [5].

Актуальність дослідження визначається необхідністю аналізу трансформації сімейних відносин у сучасному суспільстві та особливостей їхнього відображення в художній літературі [4]. Стрімкий розвиток сучасного світу сприяє зміні усталених сімейних цінностей, традицій і моделей виховання, що впливає на формування особистості та міжпоколінні взаємини [6]. Дослідження цієї проблематики є важливим для розуміння сучасних соціокультурних процесів.

Метою дослідження є аналіз образу сім'ї в сучасній літературі та виявлення основних тенденцій його формування в умовах сучасного світу.

Основна ідея дослідження полягає в тому, що образ сім'ї в художній літературі зазнав суттєвих змін впродовж поколінь. Відбувається переосмислення ролей батьків і дітей, зміна традиційних моделей сімейних відносин, перехід від авторитарної моделі виховання до партнерських, зростання кількості конфліктів і кризових ситуацій у родинному житті. Подібні проблеми відтворюються не лише в реальному житті, а й у художній літературі.

Тема родини посідає особливе місце в художній літературі та відіграє важливу роль в українських літературних традиціях, що підтверджується їх відображенням у таких відомих творах, як «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького, «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, «Лісова пісня» Л. Українки та інші. Водночас вона є поширеною і в зарубіжній літературі. Проте термін «сімейний роман» ще не є загальноприйнятим серед літературознавців. У літературознавстві вчені оперують кількома термінами на позначення сімейного роману-хроніки: сімейний роман, родинний роман, родинна хроніка, епопея, сімейна епопея, роман поколінь записки [3, с. 240].

Сімейний роман-хроніка належить до різновидів сімейного наративу і має тривалу традицію як в українській, так і у світовій літературі. Так, дослідниця Н. Порохняк у статті «Роман-сімейна хроніка з погляду літературознавчої антропології» розглядає сімейний наратив як універсальний текст культури, прототипами якого стали генеалогічні перекази, саги, домашні хроніки та сімейні записки [1, с. 149]. У наукових дослідженнях сімейного роману часто наголошується, що однією з його провідних тем є занепад роду. Водночас дослідники відзначають прагнення письменників осучаснювати

жанр, поєднуючи традиційні риси з новими художніми засобами та формами вираження.

У традиційному сімейному романі переважала модель патріархальної родини, у якій провідну, авторитетну роль відігравали батьки, зокрема батько, тоді як діти та мати були слухняні та несамостійні члени родини. Сімейні відносини будувалися на засадах ієрархії, обов'язку та беззаперечного підпорядкування старшим. Образ матері зображувався як берегиня родинного вогнища, батько символізував силу, авторитет, відповідальність і порядок, а діти зобов'язані поважати старших, допомагати матері та підкорятися батьківському авторитету.

У сучасній літературі спостерігається суттєве переосмислення традиційних сімейних моделей [2]. Під впливом глобалізаційних процесів, соціальних змін та нових культурних тенденцій змінюється роль кожного члена родини. Відбувається перехід від авторитарних форм виховання до партнерських взаємин, нерідко одноосібне виховання, зростає значення емоційної підтримки, пошуку внутрішнього «я», самореалізації, взаєморозуміння та потреби до особистого простору.

Особливо помітною є трансформація образу дитини в сучасному сімейному романі. Якщо раніше дитина переважно зображувалася як пасивний, слухняний об'єкт виховання, який не мав права суперечити батьківському авторитету, то в сучасних творах вона постає як активний суб'єкт сімейних взаємин. Діти дедалі частіше виступають ініціаторами змін, відстоюють власні права, позицію та особистий простір, що нерідко стає джерелом міжпоколінних конфліктів.

Аргументами на користь цієї ідеї є зображення в сучасній літературі змін ролей батька, матері та дитини, посилення уваги до психологічного стану персонажів, внутрішнього світу, а також прагнення до самореалізації та емоційної незалежності. Таким чином, сімейний роман постає як важливий засіб осмислення трансформації сімейних цінностей у сучасному суспільстві.

Підтвердженням трансформації образу сім'ї в сучасній літературі є низка художніх творів, у яких простежується зміна традиційних родинних моделей. Так, у романі «Дім для Дома» Вікторії Амеліної зображено життя кількох поколінь однієї родини в умовах пострадянських соціальних змін. Авторка показує, як історичні події, зміна суспільних орієнтирів і нові культурні реалії впливають на взаємини між членами сім'ї, змушуючи їх переосмислювати власні ролі, відповідальність та уявлення про «дім» як простір безпеки й ідентичності.

Подібні тенденції спостерігаються і в зарубіжній літературі, зокрема у романах Ліян Моріарті. У її творі «Велика маленька брехня» зображено сучасні сім'ї, у яких відсутня традиційна патріархальна модель із домінуванням батька. Натомість важливу роль відіграють матері-одиначки, жінки, які прагнуть самореалізації та незалежності. Діти постають не як пасивні виконавці волі дорослих, а як активні учасники сімейного життя, здатні впливати на розвиток подій і ставати джерелом конфліктів.

Аналогічні процеси простежуються і в романі «Яблука від яблуні», де кризова ситуація в родині спонукає героїв переглянути власне минуле, стосунки з батьками та уявлення про сімейну ієрархію. Образ матері в цьому творі постає суперечливим і психологічно складним, що свідчить про відхід від ідеалізованого образу «берегині дому» та демонструє кризу традиційної сімейної моделі.

Отже, дослідження особливостей літературного відображення сім'ї в умовах сучасного світу підтверджує, що художня література чутливо реагує на сучасні зміни та відображає трансформацію традиційних родинних моделей. Сучасний сімейний роман демонструє відхід від патріархальної ієрархії та утвердження партнерських взаємин, зростання ролі особистості, зокрема дитини, і переосмислення образу матері та батька.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Порохняк Н. Роман-сімейна хроніка з погляду літературознавчої антропології. *Питання літературознавства*. 2011. Вип. 79. С. 148–155.
2. Порохняк Н. Сімейна хроніка «Люборацькі» А. Свидницького як роман про занепад роду. *Studia Methodologica* / за ред. Р. Гром'як. Тернопіль : ТНПУ, 2011. Вип. 33. С. 133–138.
3. Руднянин О. І. Європейська традиція жанру сімейного роману-хроніки в українській прозі: специфіка романного мислення. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2022. № 17(65). С. 237–248.
4. Румянцева-Лахтіна О. Український сімейний роман: генеза, динаміка розвитку, трансформації і модифікації жанру : монографія. Харків : ХАН (ХІФТ), 2025. 252 с.
5. Український світ у наукових парадигмах : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків. іст.-філол. т-во / за ред. О. О. Маленко. Харків : ХІФТ, 2024. Вип. 11. 287 с.
6. Ru Yi-Ling. The family novel: Toward a generic definition. New York : Peter Lang Publishing Inc., 1992. x, 221 p.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент *Мельник Т. М.*

Секція: Мистецтвознавство

Зінченко В. О.,

кандидат мистецтвознавства,
Харківський національний університет
мистецтв
імені І. П. Котляревського

МОНОДІЙНІ ПІСНЕСПВИ В НОТОЛІНІЙНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІРМОЛОГІОНАХ КІНЦЯ XVI–XVII СТОЛІТЬ: АСПЕКТИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ

Обрана нами тематика засвідчує той стан сучасної музичної науки, що є доволі показовим з огляду на проблемне коло досліджень, присвячених духовній спадщині музичної культури із фокусуванням дослідницького інтересу на одному із найбільш знакових явищ, а саме православній богослужбовій співочій традиції, яка традиційно є предметом дослідження спеціальної галузі музикознавства – музичної медієвістики і вимагає відповідного методологічного підґрунтя, занурення в спеціальну термінологічну систему, опанування скоріписного кириличного письма та київської нотації тощо. Адже неунікнено дослідження канонічних піснеспівів в нотолінійному Ірмологіоні знаходиться на перетині музикознавчого та богословського дискурсів (і засвідчує дотичність до літургічного музикознавства).

Вагомим чинником актуальності теми постає необхідність ревіталізації осьмогласних піснеспівів у сучасному виконавському мистецтві, композиторській практиці, освітянській царині, що означає поглиблення інтересу до правдивої церковно-співочої традиції у наш час.

Таким чином, результати дослідження, послуговуючись словами О. Цалай-Якименко, «розкрилюються в минуле, сягаючи доби Київської Русі XI століття, з одного боку, а з другого – у майбуття, вже в XXI століття» [4, с. 421].

У вітчизняній музичній медієвістиці склалася міцна джерелознавча основа для розробки проблематики церковної монодії – майже півстолітнє успішне дослідження українського нотолінійного Ірмологіона (праці Ю. Ясі-

новського, О. Цалай-Якименко, Л. Дубровіної, Ол. Шевчук, Л. Терещенко-Кайдан). За визначенням О. Шевчук, Ірмологіон – це «укр. і білор. церк.-спів. збірник на лінійних нотах (кін. 16 – серед. 19 ст.), що мав мішаний склад ... На відміну від візант., рос. та ін. нац. традицій, в Україні й Білорусі це єдиний вид церк.-спів. книги з монодійним канонічним репертуаром» [2, с. 247].

Структурну основу піснеспівів Ірмологіона становить принцип центону – комбінація формул різних видів: поспівок, фіт, лиць і меншою мірою нефітних мелізматичних «блоків». У дослідженні українських нотних джерел кінця XVI – XVII століть постає складне завдання диференціації значущих змістовно-структурних сегментів мелодичної лінії піснеспівів, оскільки в лінійній нотації (на відміну від формульної крюкової) їх межі ніяк не відображено.

Різноманітність походження Ірмологіонів дозволяє отримати уяву про те, які жанри піснеспівів та елементи стилістики підлягали (і не підлягали) фіксації, яким чином в сучасній медієвістиці представлені збірники монастирської, соборної й парафіяльної традицій. Неодмінно важливим є виявлення динаміки історичних перетворень мелодики, принципів її запису.

Однією з найскладніших проблем вітчизняної медієвістики є атрибуція осмогласних *поспівок*, *фітних мелодій* та *лиць* української традиції. Адже за лінійним записом неможливо визначити вид мелодичної синтагми, позаяк у знаменних мелодіях застосовували і поспівки, і нефітні «блоки». Потрібна точна атрибуція синтагм, почасти, диференціація *фіт* і *лиць*. В Ірмологіонах відсутні будь-які музично-теоретичні розділи, *азбуки* чи *фітники*, що значно ускладнює, а при ізольованому вивченні унеможливорює атрибуцію українських поспівок, *фіт* і, загалом, будь-яких мелодичних формул.

Складним завданням є розгляд семантики *фіт* (у контексті змісту піснеспівів), звуковисотної та мелодико-ритмічної організації піснеспівів і розміщених в них фіт. Проекція семантичних смислів на музичний рівень простежується і в певному розташуванні фітних мелодій у церковному звуко-ряді.

Піснеспіви різних жанрів (сідальні, степенні, богородичні вечірні та утрєні) нотовано в різних цефавтних ключах навіть у межах одного гласа (що передбачає, ймовірно, неоднакові реєстри виконання). Семантично-теситурні «полюси» Октоїха означено догматиками и степенними.

Аналіз ранніх Ірмологіонів унаочнив різне висотне розміщення автентичних і плагальних *гласів*. Піснеспіви 1–4 *гласів* нотовано в «дискантово-

му» ключі, 5–8 гласів – в «альтовому» й «теноровому», рідше «дискантовому». До середини XVII століття втрачає силу жанрово-гласова диференціація звуковисотних структур, визначена на початку століття. У примірниках другої половини XVII – XVIII століть звуковисотні позиції монодійних піснеспівів уніфікувалися, стали визначатись «альтовим» ключем. О. Шевчук наголошує: «перехід до «альтового» цефаутного ключа передбачав суттєве переосмислення ряду канонічних висотних показників знаменного розспіву, відмову від давнього висотного співвідношення співів різних жанрів» [3, с. 45].

Освоєння змісту наукових праць за означеною темою дозволило усвідомити принципи комплексного підходу до дослідження піснеспів (їх палеографічних, джерелознавчих і музичних особливостей). У виборі методів дослідження українського Ірмологіона спираємося на досягнення київської школи медієвістики (Національна музична академія України), орієнтованої на порівняльні дослідження. Результати порівняльного аналізу фіт засвідчили ідентичне стійке співвідношення, встановлене О. Прилепою [1] в дослідженні українських поспівок Октоїха (частина українських і північнослов'янських поспівок становить спільний східнослов'янський фонд, частина є варіантами, інші розрізняються). Відмінності в мелодиці є доказом самотності української монодії на східнослов'янському теренах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Прилепа О. П. Історично усталені форми поспівок у Києво-Печерській традиції. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. Київ: НМАУ імені П. І. Чайковського, 2008. Вип. 78. С. 161–171.
2. Шевчук Ол. Ірмологіон. *Українська музична енциклопедія* / Редкол. Г. Скрипник (голова) та ін.; Національна Академія Наук України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ: Видавництво Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України, 2008. Т. 2. С. 246–250.
3. Шевчук Ол. Структурні ознаки системи осмогласся (за нотолінійними Ірмологіонами кінця XVI – початку XVIII ст.). *Студії мистецтвознавчі*. 2003. Вип. 4. С. 36–48.
4. Цалай-Якименко О. Київська школа музики XVII століття. Київ, Львів, Полтава : Наук. т-во ім. Шевченка, 2002. 487 с.

Романюк І. А.,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри інтерпретології
та аналізу музики,
Харківський національний університет
мистецтв імені І. П. Котляревського

КОНТОНАЦІЯ В КОБЗАРСЬКО-ЛІРНИЦЬКОМУ ВИКОНАВСТВІ

Незгасимий інтерес до кобзарсько-лірницької традиції у науково-освітній, виконавській сферах та культурно-громадському житті сьогодення засвідчує її значущість. Підтвердженням тому став факт включення програми з охорони кобзарсько-лірницької традиції до Реєстру належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО наприкінці 2024 року.

Дане дослідження присвячено розгляду питомих якостей кобзарсько-лірницького виконавства як музично-комунікативного феномена. Тож його мета – виявити роль контонації як онтосонологічної характеристики кобзарсько-лірницького виконавства та когнітивного механізму для розуміння духовної комунікації в структурі традиційної культури.

Дослідження кобзарсько-лірницького виконавства пов'язано з урахуванням його духовного призначення, а також – питомих ознак як явища народної професіоналізму в музичній культурі усної традиції.

Обґрунтування контонативної природи народних професійних музикантів – кобзарів, бандуристів і лірників – набуває особливої актуальності, що зумовлена:

1) своєрідністю комунікативної функції досліджуваного феномена (автокомунікація, діалог-спілкування «виконавець – слухач»);

2) єднанням різних онтосонологічних характеристик «живого процесу» музикування, які втілюють специфіку звукообразного мислення: імпровізаційної природи та усталених канонічних ознак, духовної і матеріальної культури (інструментарій як атрибутивна ознака), часових та просторових уявлень тощо.

Співець кобзарсько-лірницької традиції в живому виконавському тексті, перебуваючи в межах «інтерпретаційного поля», відтворює типові ознаки звучання (тембральні, техніко-виконавські, артикуляційно-інтонаційні, ла-

догармонічні, музично-стилістичні), відповідні певному звуковому ідеалу. Завдання виконавця в тому, аби в співогрі як етнохарактерному інтонуванні донести до слухача відповідну звукову якість кобзарсько-лірницької традиції, зумовлюючи контонування (спів-чутність) національного звукового ідеалу, ідентифікованого реципієнтом.

Тож визначаємо контонацію як когнітивний механізм, що сприяє розумінню духовної комунікації через інтегральні зв'язки музичного інструмента (традиційна бандура¹, кобза чи колісна ліра), співця кобзарсько-лірницької традиції та врахування виконавського звукоідеалу й онтосонологічної специфіки існування цієї традиції у сучасній картині світу.

Таким чином, актуальним убачається розробка контонації як безпосередньої когнітивної методики, що актуалізує зміст цього поняття (у тому числі для вивчення феноменів традиційної культури), оперуючи сучасними методами. Правомірність обраного підходу підтверджується, з одного боку, станом сучасної виконавської практики пов'язаної з культивуванням автентичних форм виконавства на традиційних співоцьких інструментах, з іншого – здобутками новітніх досліджень на шляху пізнання онтологічних засад музичної культури усної традиції.

¹ Як синонім застосовується назва *старосвітська* бандура.

Секція: Соціологічні науки

Мельничин Б. Л.,

докторант кафедри пасторального
богослов'я,

Український католицький університет (м.
Львів)

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УГКЦ ТА КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ В ОПІЦІ НАД СИРОТАМИ Й ОСИРОТІЛИМИ ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабна агресія проти України спровокувала безпрецедентну гуманітарну кризу, де найбільш вразливою категорією стали діти. Поняття «сирітство» в умовах сучасної війни набуло нових, трагічних форм: це не лише діти, які втратили батьків фізично, а й ті, хто залишився без опіки через депортацію, полон рідних або тривалу розлуку внаслідок евакуації. У таких умовах державна система соціального захисту часто стикається з перевантаженням, що робить волонтерську та громадську діяльність релігійних організацій стратегічно важливою. Католицька церква та УГКЦ в Україні сьогодні виступають не просто як релігійні інституції, а як мобільні та ефективні суб'єкти громадянського суспільства, що пропонують цілісну модель опіки: від задоволення базових потреб до глибокої духовної реабілітації [3].

Діяльність Церкви у сфері опіки над сиротами не є спонтанною – вона базується на фундаменті Соціальної доктрини Католицької Церкви. Ключовим у цьому контексті є принцип солідарності, який передбачає усвідомлення спільної відповідальності за долю кожної дитини, що постраждала від війни. Солідарність тут виходить за межі суто парафіяльного життя чи конфесійної приналежності; вона спрямована на подолання соціального відчуження та створення «мережі любові», де дитина-сирота відчуває підтримку всієї спільноти [2, с. 163].

Не менш важливим є принцип субсидіарності. Згідно з ним, Католицька церква не намагається замінити собою функції державних інституцій, але

діє там, де державні механізми виявляються недостатньо гнучкими. Церковне волонтерство зосереджується на підтримці малих груп: прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Це дозволяє надавати адресну допомогу, що відповідає духу останніх папських документів щодо соціальної дружби [4, с. 42]. Такий підхід має глибоке коріння в українській традиції, зокрема у працях митрополита Андрея Шептицького, який розглядав опіку над сиротами як невід’ємну частину християнської роботи та національного виживання [5, с. 210].

Основним інституційним механізмом соціального служіння Католицької церкви в Україні є благодійна мережа «Карітас». Пріоритетним напрямком у роботі з дітьми-сиротами та тими, хто втратив опіку внаслідок бойових дій, є створення «Просторів, дружніх до дитини» (Child-Friendly Spaces). Це спеціалізовані центри, де через методику «Case management» (соціальний супровід) діти отримують психосоціальну допомогу, спрямовану на подолання травми війни та соціальну інтеграцію [6].

Окрім прямої допомоги дітям, Церква реалізує принцип субсидіарності через підтримку сімейних форм виховання. Це містить системну допомогу дитячим будинкам сімейного типу (ДБСТ) та прийомним сім’ям: від забезпечення побутових потреб до організації юридичних консультацій та психологічних тренінгів для батьків-вихователів. Такий підхід дозволяє дитині перебувати в безпечному сімейному середовищі, що є альтернативою застарілій інтернатній системі [7].

Унікальним досвідом УГКЦ є діяльність Місії «Центр опіки сиріт», чия методологія поширюється на різні єпархії УГКЦ. Волонтерська праця Місії базується на концепції «душпастирства присутності». Це означає регулярне відвідування діючих інтернатних закладів, проведення виховних годин, спільних молитов та організацію дозвілля.

Одним із найбільш дієвих інструментів реабілітації є проведення християнських оздоровчих таборів, зокрема традиційного проєкту «Канікули з Богом». У цих таборах волонтери створюють атмосферу довіри, де діти-сироти через гру, творчість та духовні науки отримують досвід спілкування в християнській спільноті, що допомагає їм долати почуття ізольованості та неповноцінності [8, с. 24].

Вагомий внесок у волонтерську діяльність та опіку над осиротілими дітьми роблять католицькі чернечі чини. Зокрема, Салезіани святого Івана Боско зосереджують увагу на підлітках-сиротах та молоді в групі ризику. Їхні осередки в Україні стали центрами професійної орієнтації та прихистку

для евакуйованих дітей. Салезіанська педагогіка базується на системі запобігання, де волонтери виступають у ролі наставників, допомагаючи підліткам здобути освіту та соціалізуватися в умовах війни [9].

Згромадження оріоністів (Малі спільноти дона Оріоне) також активно долучається до опіки над дітьми з інвалідністю, які залишилися без батьківського піклування. Їхня діяльність є прикладом найбільш самовідданого волонтерства, спрямованого на категорію дітей, які мають найменші шанси на усиновлення і потребують позитивного догляду та духовної підтримки [10, с. 45].

Повномасштабна війна 2022–2026 років поставила перед релігійними організаціями безпрецедентні виклики, які вимагали негайного переходу від стаціонарної опіки до екстреного порятунку та евакуації вихованців інтернатних закладів. У цьому контексті стратегічно важливою виявилася роль католицьких чернечих орденів, чия міжнародна мережа дозволила організувати «коридори життя» для найбільш вразливих груп населення. Зокрема, Салезіани святого Івана Боско та Згромадження оріоністів стали ключовими суб'єктами логістики порятунку, вивозячи сотні дітей-сиріт із прифронтових зон до безпечних регіонів Західної України та країн Європейського Союзу. Створюючи умови, максимально наближені до сімейних (так звані «сімейні доми»), ці ордени забезпечили дітям не лише фізичну безпеку та житло, а й безперервність освітнього процесу в українському культурному середовищі, що мінімізувало ризики втрати національної ідентичності під час тривалого перебування за кордоном [11].

Важливою ланкою цієї комплексної допомоги на регіональному рівні є діяльність спеціалізованих структур УГКЦ, які фокусуються на підтримці найменш захищених категорій сімей [12]. Зокрема, у Тернопільсько-Зборівській архієпархії діє Консультаційний центр для родин загиблих, зниклих безвісти та полонених захисників України, розташований за адресою: м. Тернопіль, вул. Гетьмана Сагайдачного, 14. Діяльність цього центру є прикладом інституційної волонтерської відповіді на запити часу, оскільки він надає не лише духовний супровід, а й кваліфіковану юридичну та соціальну допомогу опікунам осиротілих дітей. Особлива увага приділяється родинам, чії годувальники пропали безвісти, оскільки стан невизначеності створює додаткове психологічне навантаження на дитину. Центр забезпечує постійний контакт із такими сім'ями, організовуючи заходи психологічного розвантаження та залучаючи волонтерів до безпосередньої опіки над дітьми, що дозволяє їм відчувати солідарність Церкви у найважчі періоди очікування

чи жалоби [13]. Таким чином, церковне волонтерство сьогодні поєднує в собі оперативність екстреної допомоги з глибинною роботою над зціленням соціальних і душевних ран війни.

Підбиваючи підсумки дослідження, варто зазначити, що волонтерська діяльність Католицької церкви та УГКЦ в умовах війни стала визначальним фактором виживання та адаптації для тисяч українських сиріт. Аналіз практичної роботи дозволяє стверджувати, що Церква пропонує унікальну модель опіки, де дитина, яка втратила батьків, перестає бути просто «об'єктом соціального захисту» і стає частиною спільноти. Головним здобутком є концепція Церкви як «Сім'ї сімей», де волонтерська підтримка, спільна молитва та душпастирський супровід створюють для сироти середовище прийняття, яке максимально компенсує втрату родинного затишку. Це особливо важливо для дітей, чиї батьки загинули на фронті або пропали безвісти, адже для них Церква стає місцем збереження живої пам'яті про подвиг рідних, що є основою для подолання посттравматичного стресу.

Перспективи подальшої діяльності вбачаються у розвитку спеціалізованих програм реабілітації для осиротілих дітей. Необхідно посилювати співпрацю між парафіяльними волонтерами та державними службами у справах дітей, щоб кожна дитина, яка залишилася без піклування, мала доступ до духовного наставника та психологічної підтримки. Важливим є досвід таких осередків, як Консультаційний центр у Тернополі, де опіка над родичами загинувших та безвісти зниклих дозволяє охопити допомогою дітей ще на етапі очікування чи первинної жалоби. Рекомендується впроваджувати на парафіях інклюзивні виховні методики, які б враховували особливі потреби дітей-сиріт з інвалідністю, забезпечуючи їм повноцінну інтеграцію в життя громади. Тільки через таку системну, людяну опіку, що базується на християнських цінностях, можливо допомогти осиротілому поколінню війни знайти ґрунт під ногами та надію на майбутнє в українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенедикт XVI. *Deus Caritas Est* («Бог є любов») : енцикліка. Ватикан, 2005. 34 с.
2. Папська Рада «Справедливість і мир». Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ : Кайрос, 2008. 549 с.
3. Послання Синоду Єпископів УГКЦ 2023 року до духовенства, монашества та мирян УГКЦ і всіх людей доброї волі «Я тебе не покину!». *Синод Єпископів УГКЦ*. 11.10.2023. URL: <https://docs.ugcc.ua/1684/> (дата звернення: 24.02.2026).

4. Франциск. *Fratelli Tutti* («Усі браття») : енцикліка про братерство та соціальну службу. Ватикан, 2020. 84 с.
5. Андрей Шептицький. *Твори* (аскетично-моральні). Львів : Монастир монахів Студійського уставу, вид. відділ «Свічадо», 1994. 494 с.
6. Допомога дітям, молоді. *Caritas України*. URL: <https://caritas.kyiv.ua/help-qstreet-children/> (дата звернення: 24.02.2026).
7. Стратегія соціального служіння УГКЦ на період 2017–2021 років. *Синод Єпископів УГКЦ*. 08.09.2016. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/strategiya-sotsialnogo-sluzhinnya-ugkts-na-period-2017-2021-rokiv-10012/> (дата звернення: 24.02.2026).
8. Прокопець Р. Християнська опіка над сиротами: душпастирський аспект. Львів : Свічадо, 2020. 120 с.
9. Соціальна праця. *Салезіяни святого Івана Боско в Україні*. URL: <https://www.sdbua.net/> (дата звернення: 24.02.2026).
10. Посібник для християнського волонтера / за ред. І. Онуфріва. Львів : ЛБА, 2022. 156 с.
11. Звіт про діяльність Салезіанського згромадження в Україні (2022–2024). *Салезіяни святого Івана Боско в Україні*. URL: <https://www.sdbua.net/> (дата звернення: 24.02.2026).
12. Методичні рекомендації щодо душпастирської опіки осіб, що переживають втрату / Синод Єпископів УГКЦ. Київ, 2023. 30 с.
13. Консультаційний центр для родин захисників. *Тернопільсько-Зборівська архієпархія УГКЦ*. URL: <https://tze.org.ua/2026/02/33800/> (дата звернення: 24.02.2026).

Секція: Міжнародні відносини

Коротков Д. С.,

кандидат політичних наук, доцент,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

СТРАТЕГІЧНЕ СУПЕРНИЦТВО США ТА КНР В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

Відносини Сполучених Штатів Америки та Китайської Народної Республіки у XXI столітті, з огляду на їх економічний, політичний, військовий, геостратегічний, технологічний та дипломатичний потенціал, стають центральним елементом в межах глобального дискурсу. Вони розглядаються як ключова або навіть фундаментальна складова, що впливає на утворення системи перехідного періоду міжнародних відносин, і як найпотужніший засіб впливу на динаміку світових процесів. Це пояснюється постійними змінами в характері їх взаємодії, які коливались від суто кооперативних до переважно конфліктних. Зважаючи на те, що ці держави є домінуючими світовими суб'єктами, діють в межах глобальної системи, яка супроводжується загальнозначущими викликами, та впливають на зовнішньополітичний курс інших країн, вони перетворюються на головних медіаторів у питаннях оформлення світового устрою [1].

Відносини між Китаєм та США в XX ст. мали характер хвиль. Основною тенденцією у відносинах між Америкою та Китаєм на початку 1970-х років стало налагодження взаємовигідної співпраці завдяки обопільному усвідомленню кооперативного типу стосунків, що може позитивно вплинути на вирішення як внутрішньодержавних питань, так і міжнародних викликів. Насамперед це стосувалось протидії зростаючим загрозам від Радянського Союзу, а згодом охопило економічну, технологічну, культурно-інтелектуальну, політичну галузі та безпеку.

Зазначимо, що США підтримали реформи, запроваджені Д. Сяопіном, сприяли лібералізації економіки Китаю, що передбачало його перехід до політичної моделі демократії, залучали КНР до співпраці у вирішенні міжнародних проблем та участі у світових економічних організаціях з метою прискорення входження країни у глобальну систему відносин. Інтенсивне на-

рошення військового арсеналу та намагання Пекіну поширити власний політичний вплив на Африку та Азіатсько-Тихоокеанський регіон викликало занепокоєння американської влади. Незважаючи на це, вони вважали Китай винятковим взірцем економічного зростання та швидкої інтеграції у світові процеси. Отже, Америка наполягала на розвитку Китаю за західним зразком, що унеможливило б його перетворення на міжнародного конкурента. Проте плідні зусилля Вашингтону щодо розвитку Китаю та його стрімкий прогрес перетворили державу на постійного та рівнозначного конкурента США [1].

Із 2010 року почала відбуватися конфронтація між США та Китаєм, причиною якою була агресивна діяльність у Гонконзі та Сінцзяні, загострення геополітичних протиріч у Індо-Тихоокеанському регіоні, особливо щодо Тайваню. З 2013 по 2016 рік основне уявлення Китаю про роль США в Індо-Тихоокеанському регіоні випливало зі стратегії адміністрації Обами «Поворот до Азії». Відчуваючи військовий тиск з боку США у західній частині Тихого океану щодо чотирьох спірних питань – Корейського півострова, Східнокитайського моря, Тайваню та Південнокитайського моря – першою і головною реакцією Китаю було створення альтернативного театру впливу, що стало основою для ініціативи Сі Цзіньпіна «Один пояс, один шлях». «Рух на Захід», поки схід переповнений, став теоретичною основою та контекстом активного прагнення Китаю до геоекономічної експансії на величезному просторі на захід від Китаю [2].

Таким чином, можемо констатувати, що саме економічний та технологічний фактор найбільше вплинув на відносини між Китаєм та Америкою, що призвело до ескалації суперництва у 2017 році та розгортання «холодної війни 2.0». Останнім імпульсом до остаточного загострення конфронтації став прихід до влади президента Д. Трампа, який наголосив на актуальних викликах, які несе в собі стрімкий розвиток Китаю. Він був впевнений, що його відхід від ліберальних принципів та прагнення до світового лідерства становить небезпеку для процвітання Америки, акцентуючи увагу на порушенні економічного та технологічного партнерства [3].

З 2017 року адміністрація Д. Трампа, керуючись гаслом «Америка понад усе!», започаткувала докорінні зміни в зовнішньополітичній доктрині США. Головним чином, це виражалось у прийнятті ізоляціоністського курсу в міжнародних відносинах, фундаментом якого стали принципи унілатералізму, протекціонізму та безумовного економічного лідерства. Як наслідок, відбувся перегляд засад економічної співпраці з партнерами, серед яких основна увага була спрямована на Китай. Зокрема, цього ж року Офісом торгового представника США було розпочате розслідування щодо комерційної діяль-

ності КНР відповідно до розділів 232, 201 та 301 національного торговельного законодавства, які стосувались засад справедливої конкуренції, загроз національній безпеці від імпорту та порушення торговельних механізмів. У результаті це призвело до виникнення стану торговельної війни між Китаєм та Штатами [4, р. 265].

На думку деяких китайських дослідників, торговельна війна була радикальним та одноосібним рішенням Д. Трампа, яке спиралось на необґрунтовані звинувачення [5]. Варто відзначити, що загострення конфронтації між країнами особливо явно простежується з моменту приходу до влади в Китаї Сі Цзіньпіня, який був прихильником централізованого державного устрою та націоналістичного підходу в міжнародній діяльності. Відповідно, це призвело до відродження авторитарної ідеології в державному регулюванні та посилення меркантилізму в економічній сфері. Окрім зміцнення політичної влади, Сі Цзіньпін бажав посилити державний контроль над економікою. У його плани увійшли підвищення нагляду комуністичної партії за діяльністю національних та іноземних підприємств, створення програми індустріалізації «Зроблено в Китаї 2025», головною метою якої було перетворення країни на лідера високотехнологічного виробництва, та заснування ініціативи «Один пояс, один шлях», покликаної утвердити провідну роль КНР у світовій торгівлі та промисловому виробництві, а також закріпити його позицію в Азійсько-Тихоокеанському регіоні як ключового гаранта інфраструктурної розбудови. Таким чином, це стало явною ознакою того, що Пекін намагається створити паралельний глобальний економічний ланцюг, який дозволить йому зайняти лідируюче положення в його управління та задовольнити національні інтереси без будь-яких обмежень.

Зовнішня політика Китаю викликала невдоволення американського уряду, оскільки його діяльність суперечила взятим зобов'язанням в рамках СОТ щодо лібералізації економіки. Відповідно до щорічних звітів Офісу торговельного представника США до Конгресу, Китай порушив положення стосовно таких аспектів, як доступ до ринку, субсидії, захист прав інтелектуальної власності та поширення технологій. Крім того, посилення втручання в економіку з боку Пекіну призвело до оформлення державного капіталізму, що суперечило фундаментальним принципам СОТ стосовно рівності, відкритості та взаємності. Це сприяло виникненню конфлікту інтересів з Вашингтоном в межах організації і призвело до кризи у функціонуванні багатосторонньої системи торговельного управління.

У жовтні-грудні 2018 року було відновлено переговорний процес, завдяки якому відбулось тимчасове перемир'я між конкурентами. Його умовою

було нарощення споживання американського експорту Китаєм для зменшення торгівельного дисбалансу. Крім того, він скасував деякі фінансові обтяження на американський імпорт, але не отримав позитивної зворотної відповіді. Більш того, американське керівництво оголосило про поновлення торгівельної війни у разі відсутності консенсусу після закінчення пільгового періоду в 90 днів. Вже в червні 2019 року США та Китай підвищили попередні вересневі тарифи до 25%. У вересні відбулось останнє оголошення імпорتنих мит, згідно з яким було застосовано тариф у 15% на нові імпортовані позиції Китаю вартістю 112 мільярдів доларів, а третина з 5078 товарів США підлягала оподаткуванню у 5–10% [6].

Обійнявши посаду президента США, Дж. Байден продовжив втілювати протекціоністські заходи проти Китаю. Він зберіг тарифи, започатковані Трампом, загальним обсягом близько 360 мільярдів доларів, а також значно збільшив податок на імпорт у деяких конкурентних галузях. Зокрема, це стосувалось значного підвищення мит на вироблені в Китаї електромобілі, сталь та алюміній, напівпровідники. Також було встановлено винятково суворий експортний контроль задля обмеження надання доступу Китаю до передових технологій. Найголовнішою метою президента Дж. Байдена стала відмова від технологічної взаємозалежності з Китаєм та використання його інновацій у вітчизняному економічному просторі. Варто зазначити, що суворі обмеження США стосовно технологічного обміну з Китаєм позитивно вплинули на його національний технологічний сектор та сприяли появі власних інновацій.

Повернення Д. Трампа на посаду президента в 2025 році супроводжувалось загостренням економічно-технологічного протистояння між США та КНР. Враховуючи зосередженість обох наддержав на технологічному факторі протягом торгівельної війни, можемо констатувати, що «четверта промислова революція» сприяла виникненню атмосфери технологічної гонки між США та КНР.

Розглянувши історичну ретроспективу відносин між США та КНР, можемо підсумувати, що головним імпульсом до нарощення стратегічного суперництва між країнами протягом останніх 10 років була торгівельна війна. Прихід до влади Д. Трампа та реконструкція зовнішньополітичної доктрини Сі Цзіньпіня сприяли виникненню критичної напруги між наддержавами та призвели до розгортання «нової холодної війни» у XXI столітті. Вона проявилася в адаптованій до сучасних вимог формі, зосереджуючись навколо економічного та технологічного змагання, що вплинуло на інші сфери взаємодії між країнами. Зокрема, лідерство та стримування конкурента

у сфері інновацій наразі відіграє ключову роль в контексті потенційних військових небезпек та геополітичного протистояння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ішук М. О., Іваницька О. П. Розвиток американо-китайських відносин за президенства Дж. Буша-молодшого. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2018. Т. 1. Вип. 10. С. 45–49. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5458> (дата звернення: 15.02.2026).
2. Sun Y. China's Strategic Thinking toward the US Role In the Indo-Pacific, 2013–2016. *The asan forum*. August 8, 2023. URL: <https://theasanforum.org/chinas-strategic-thinking-toward-the-us-role-in-the-indo-pacific-2013-2016/> (accessed date: 15.02.2026).
3. Коротков Д. С. «Холодна війна»: геополітична ретроспекція та сучасні виклики для міжнародної системи. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2025. Вип. 2 (35). С. 123–134. DOI: 10.24144/2078–1431.2025.2(35).123–134
4. Cai W. Financialization, Economic Structure Change, and the USA – China Trade War. *World Review of Political Economy*. 2020. Vol. 11, No. 2. P. 256–269. DOI: <https://doi.org/10.13169/worlrevipoliecon.11.2.0256>
5. Zhang J. Fudan Scholars: Tariff War Gives Way to Global Strategic Battle. *U. S.-China Perception Monitor*. June 5, 2025. URL: https://uscnpm.org/2025/06/05/fudans-us-experts/?utm_source=chatgpt.com (accessed date: 15.02.2026).
6. Kukharyk V. The US-China Trade War: Causes, Timeline and Possible Scenarios. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. №2 (406). С. 26–36. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/19133/3/%D0%9D%D0%92_%D0%9C%D0%92_2020_2-26-36.pdf (дата звернення: 15.02.2026).

Теленко О. М.,

кандидат політичних наук, доцент,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА ЯК ВАЖЛИВИЙ МІЖНАРОДНИЙ АКТОР У ПІДТРИМЦІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

У сучасному світі важливим актором міжнародних відносин є діаспори, оскільки вони впливають і на політику держави свого походження, і на по-

літику держави проживання, а це, своєю чергою, впливає на розвиток світу загалом. Діаспоральні групи пожвавлюють свою діяльність під час знакових подій, що відбуваються в державі їхнього походження, а також у кризові періоди її історії, коли консолідація навколо національної ідеї є особливо важливою. Під час воєн і конфліктів діаспори зазвичай надають гуманітарну допомогу та здійснюють фінансові перекази на батьківщину, а також беруть участь у її постконфліктній відбудові [8]. Вони є важливим елементом «м'якої сили» держави походження, адже сприяють формуванню її позитивного іміджу на міжнародній арені.

Потужним елементом «м'якого впливу» України за кордоном є українська діаспора чисельністю майже 25 млн осіб [2]. Формування української діаспори мало хвилеподібний характер. Перша хвиля, яка тривала від останньої чверті XIX ст. і до початку Першої світової війни, характерна міграцією українців головню в Північну та Південну Америку з метою пошуку кращого життя. Друга хвиля – це період між Першою та Другою світовими війнами, коли серед мігрантів переважали борці проти радянського режиму. Третя хвиля – від Другої світової війни до 1980-х років – зумовлена різними причинами, серед яких ризик переслідування з боку органів радянської влади. Четверта хвиля, що тривала з 1986 р. і до 2010-х років, зумовлена економічними негараздами на батьківщині. П'ята хвиля міграції – це період з 2010 р. і дотепер – характерна прибуттям в Європу та Америку великої кількості мігрантів з вищою освітою [6, р. 41–42]. Саме в цей період унаслідок повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну 7,5 млн українських громадян були змушені залишити рідну державу [2]. Історичний аспект формування української діаспори є важливим, зважаючи на утвердження, стабілізацію та набуття нею авторитету в країні-реципієнті, що допомагає отримувати необхідні матеріальні й духовні ресурси в кризові періоди розвитку держави походження.

З точки зору залученості діаспори в міжнародно-політичні процеси важливим є показник її чисельності: що він більший, то більша ймовірність появи в її середовищі осіб, готових стати її активними учасниками. Зараз великі громади українців проживають у Європі (у Польщі, Чехії, Словаччині, Німеччині, Італії, Іспанії, Великій Британії), у Північній Америці (в Канаді та США), а також у Південній Америці (зокрема в Бразилії) [8]. Багато українців проживає і в Росії, однак інформація про їхню діяльність і позицію щодо російсько-української війни є доволі фрагментарною, зважаючи на авторитаризм в Росії та обмеження там політичних і громадянських свобод.

Українська діаспора підтримувала становлення України як незалежної держави, революції 2004 і 2013 рр., боротьбу за повернення втрачених українських територій після 2014 р. Однак особливу активність вона проявила після початку повномасштабної російсько-української війни 2022 р. З перших тижнів війни організації, очолювані мігрантами, та члени діаспори почали надавати підтримку в комунікаціях, фінансову та матеріальну допомогу рідній державі, а також провадити волонтерську діяльність. Представники діаспори у співпраці з міжнародними і приватними акторами намагалися забезпечити українців роботою. Однією з ініціатив стала підтримка українських фрілансерів на платформі Upwork [7, р. 3].

В умовах війни діаспора сприяє формуванню позитивного іміджу України за кордоном, лобіює законодавчі ініціативи в державах проживання на користь нашої держави, просуває посилення санкцій проти Росії і сприятливо впливає на рішення урядів іноземних держав щодо України [3]. Отже, міжнародна діяльність української діаспори проявляється у співпраці з державними та недержавними учасниками в країні проживання, лобіюванні там важливих рішень на урядовому рівні, взаємодії з новими українськими мігрантами, наданні фінансової та гуманітарної допомоги Україні.

Українська діаспора допомагає не лише фінансовими ресурсами та прямими пожертвами, а й нефінансовими засобами, роблячи вагомий соціальний, політичний та інтелектуальний внесок у боротьбу з агресором. Деякі представники діаспори повернулися в рідну державу і стали до лав Збройних Сил України [6, р. 44]. Активність діаспори почала чітко проявлятися при організації політичних протестів проти російського вторгнення, надсиланні офіційних листів і петицій до українських політиків, пікетуванні дипломатичних установ [7, р. 3]. Представники української діаспори ведуть інформаційну боротьбу з російською дезінформацією за допомогою соціальних мереж. Значною є допомога української діаспори щодо адаптації до нових умов українців, які вимушено залишили рідну державу через повномасштабне вторгнення [6, р. 44].

Об'єднавчу роль діаспори в умовах російсько-української війни відіграють такі міжнародні недержавні асоціації, як Світовий конгрес українців, Всесвітній конгрес вільних українців, Організація відродження України, Українська всесвітня координаційна рада та ін. У кожній країні, де проживає українська діаспора, таких асоціацій є десятки, а то й сотні. У лютому 2022 р. низка громадських організацій об'єдналася в Конфедерацію українців Латвії («Віче»), яка виступає проти російсько-української війни [1, с. 112]. Різ-

номанітні діаспоральні об'єднання мають добрі можливості для співпраці в умовах глобалізації та активного розвитку сучасних інформаційних технологій і слугують сприятливою базою для обміну ідеями як в межах діаспори, так і для контактів діаспори з міжнародним середовищем в умовах війни.

Важливе значення мають різноманітні зібрання діаспори з метою донести суспільству держави перебування правду про російсько-українську війну. Найактивнішою в цьому плані була діаспора відразу після повномасштабного вторгнення Росії. Так, 27 лютого 2022 р. у Торонто відбувся протест, у якому взяли участь 20 тис. українців. Діаспора суттєво вплинула на консолідацію канадського суспільства навколо українського питання та прихильність уряду Канади до нашої держави [5]. Подібні протести, організовані діаспорою, відбувалися й у інших державах.

Особливого значення набувають заходи, приурочені до святкування знаменних дат України, коли діаспора по всьому світу нагадує світу про боротьбу українців з агресором. Зокрема, 2025 р., на День Незалежності України, діаспора провела понад тисячу заходів під гаслом «Stand for Ukraine». Так, у Чехії під час ходи учасники використали свистки як символ заклику про допомогу, а в Німеччині під час маршу було використано банер з іменами захисників України, які загинули під час російсько-української війни [4]. Різноманітні заходи на кшталт згаданих, кожен з яких має свою специфіку й оригінальність, спрямовані на привернення уваги до проблем України та агресивної політики Російської Федерації.

Отже, діаспора є виразником інтересів України на міжнародній арені. Тривале перебування за кордоном дає можливість її членам впливати на уряди та громадську думку країн перебування. Завдяки розвитку транспорту та засобів поширення інформації зв'язок між країною походження та країною проживання залишається нерозривним, що підсилює позиціонування діаспори як важливого посередника між ними та впливового актора міжнародних відносин. Інструментарій впливу діаспори на ситуацію в Україні доволі широкий та охоплює як матеріальні, так і нематеріальні засоби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грачевська Т. О., Ахмаджанова Д. В. Роль української діаспори у підтримці України в умовах російської агресії. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2023. Т. 15. Вип. 1 (31). С. 108–119. DOI: 10.15421/352313.
2. Давиденко М. Скільки українців виїхало за кордон: Детальна статистика та аналіз 2025. *Engage.org.ua*. 27.12.2025. URL: <https://engage.org.ua/skilky->

ukrayincziv-vuyihalo-za-kordon-detalna-statystyka-ta-analiz-2025/ (дата звернення: 25.02.2026).

3. Мирослав Гочак про адвокаційну та економічну силу діаспори під час війни. *Світовий Конгрес Українців*. 30.05.2025. URL: <https://www.ukrainianworldcongress.org/ua/myroslav-hochak-pro-advokaciinu-ta-ekonomichnu-sylu-diaspory-pid-chas-viiny/> (дата звернення: 25.02.2026).

4. Понад тисяча заходів – як українська діаспора світу святкувала День Незалежності. *Media Vechir*. 26.08.2025. URL: <https://vechir.media/ponad-tysyacha-zahodiv-yak-ukrayinska-diaspora-svitu-svyatkuvala-den-nezalezhnosti/> (дата звернення: 25.02.2026).

5. Ткачук А. Українська діаспора та війна: боротьба має тривати. *Українська правда*. 28.05.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/05/28/7348901/> (дата звернення: 25.02.2026).

6. Adema J., Giesing Y., Panéenko T. V., Poutvaara P. The role of the diaspora for the recovery of Ukraine. *EconPol Forum*. 2023. Vol. 24, Iss. 2. P. 41–45. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/272166/1/1841170062.pdf> (accessed date: 25.02.2026).

7. Hincu D. The diaspora response to war in Ukraine. *International Centre for Migration Policy Development*. 10.06.2022. 6 p. URL: <https://www.icmpd.org/blog/2022/the-diaspora-response-to-war-in-ukraine> (accessed date: 25.02.2026).

8. Koinova M. The Diaspora's Mobilization Post-Invasion Has Provided Crucial Support to Ukraine. *Migration Policy Institute*. 24.10.2024. URL: <https://www.migrationpolicy.org/article/ukraine-diaspora-mobilization> (accessed date: 25.02.2026).

ЗМІСТ

Секція: Економічні науки

Шевченко Л. С.

Бізнес і штучний інтелект: виклики сучасного світу..... 3

Секція: Психологічні науки

Король Д. Ю.

Психологічні особливості формування стереотипів..... 7

Секція: Філософські науки

Годзь Н. Б.

Національне та глобальне: до питання перетину
та еволюціонування понять та стратегій..... 11

Дзьобань О. П.

Людина та штучний інтелект: соціально-філософський вимір
взаємодії..... 15

Зера М. М.

Перспективи та негативні наслідки цифрового суспільства..... 19

Коваленко І. І.

Семіотика мобільності: знакові структури та цифрові
квазіартефакти в культурі цифрових кочівників..... 25

Палагута В. І.

Колізії громадянського суспільства в часи панування
біополітики.. 29

Сун Ч.

Глобальне та національне: порівняльний аналіз на прикладі
китайських та українських джерел..... 35

Требін М. П.

Теорія справедливої війни Томи Аквінського.. 40

Янішевський О. Л.

Криза любові й толерантності: аксіологічно-соціальні виклики
України воєнного стану в контексті євроінтеграції 47

Секція: Юридичні науки

Зінченко О. В.

Вплив соціально-політичних чинників на правові системи
арабських країн. 51

Секція: Педагогічні науки

Віннікова Л. Ф.

Гуманізація професійної підготовки медичних фахівців
як парадигмальний зсув у вищій освіті Великої Британії..... 54

Сафорова І.

Innovative learning concept in wartime conditions 57

Танько А. В.

Людиноцентризм як концептуальна основа професійної
діяльності сучасних правоохоронців..... 61

Секція: Філологічні науки

Баран Д. А.

Поняття медіамему як нового жанру цифрового медіатексту 65

Бельський П. О.

Маніпулятивні комунікативні стратегії в умовах конфлікту
в трагедії Евріпіда «Медея» 67

Борзенко О. П.

Взаємозв'язок і взаємодії мови, мовлення та культури.. 71

Палазюк В. С.

Концепт WEDDING / ВЕСІЛЛЯ як фрагмент національної
картини світу..... 75

Петрунь М. В.

Поняття ономастичного простору художнього твору.. 79

Чоловська О. О.

Поняття еквівалентності та адекватності у перекладознавстві 81

Шиліпун А. С.

Сім'я в умовах сучасного світу в літературному відображенні..... 83

Секція: Мистецтвознавство

Зінченко В. О.

Монодійні піснеспіви в нотолінійних українських ірмологіях
кінця XVI–XVII століть: аспекти системного аналізу..... 87

Романюк І. А.

Контонія в кобзарсько-лірницькому виконавстві 90

Секція: Соціологічні науки

Мельничин Б. Л.

Волонтерська діяльність УГКЦ та Католицької церкви в Україні
в опіці над сиротами й осиротілими дітьми в умовах війни..... 92

Секція: Міжнародні відносини

Коротков Д. С.

Стратегічне суперництво США та КНР в умовах трансформації
світового порядку.. 97

Теленко О. М.

Українська діаспора як важливий міжнародний актор
у підтримці України в умовах повномасштабної війни
з Російською Федерацією. 101

Для нотаток

Наукове видання

ГЛОБАЛЬНИЙ СВІТ І УКРАЇНА: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПОШУК ВІДПОВІДЕЙ

Матеріали
VI Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Харків, 27 лютого 2026 р.)

Редактор *Т. О. Чернишова*

Підписано до друку 02.03.2026. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 6,4. Обл.-вид. арк. 6. Тираж 100 пр. Зам. № 592

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
Е-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
Е-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, м. Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017